

T.C.

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

KAMU YÖNETİMİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**YEREL YÖNETİMLERDE TÜRK BİRLİĞİ: BÖLGESEL KALKINMA VE ORTAK
GELECEK ARAYIŞLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELİF GÖKÇE DEMEZ

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ ÇAĞDAŞ ZARPLI

BİLECİK, 2026

10782564

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**YEREL YÖNETİMLERDE TÜRK BİRLİĞİ: BÖLGESEL KALKINMA VE ORTAK
GELECEK ARAYIŞLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELİF GÖKÇE DEMEZ

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ ÇAĞDAŞ ZARPLI

BİLECİK, 2026

10782564

BEYAN

“Yerel Yönetimlerde Türk Birliği; Bölgesel Kalkınma ve Ortak Gelecek Arayışları” adlı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazım aşamasında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduğumu, [Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Faaliyetlerinde Üretken Yapay Zekâ Kullanımına Dair Etik Rehberine](#) uygun olarak tez/dönem projemi hazırladığımı, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel etik kurallarına uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezimin herhangi bir kısmının başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Elif Gökçe Demez

.././2026

İmza:

ÖN SÖZ

“Yerel Yönetimlerde Türk Birliği: Bölgesel Kalkınma ve Ortak Gelecek Arayışları” başlıklı bu çalışma, akademik bir inceleme olmanın ötesinde, Türk dünyasının ortak kaderi, kültürel bağı ve geleceğe dair ülküsü üzerine bir arayışın ürünüdür. Yerel yönetimler ölçeğinden başlayan bu bütünleşme fikri, aslında gönlümde ve zihnimde uzun yıllardır taşıdığım milli bir idealin, bir ülkünün yansımasıdır. Bu nedenle bu tez, benim için yalnızca bir akademik gereklilik değil, aynı zamanda Türk birliğine dair inancımın, sorumluluk duygumun ve Türk dünyasına hizmet etme arzumun bir sonucu olmuştur.

Bu çalışmanın her aşamasında bilgi birikimi, yönlendirmeleri ve sabırlı rehberliğiyle yolumu aydınlatan değerli tez danışmanım Çağdaş Zarplı’ya ve kıymetli eşi Semra Altıngöz Zarplı’ya en içten teşekkürlerimi sunarım. Bilimsel yaklaşımı, eleştirel katkıları ve destekleri bu tezin ortaya çıkmasında büyük rol oynamıştır.

Hayatımın şekillenmesinde derin izler bırakan, ülkü ve değerlerimi besleyen aileme şükran borçluyum.

Her daim “Oku kızım, şu an biz yanındayız, yarın belli olmaz.” diyerek bana güç veren fakat bugün artık aramızda olmayan rahmetli babamı rahmet ve minnetle anıyorum. Okumanın, düşünmenin ve insan olmanın değerini bana armağan eden ilk kişiydi. Bu tez onun bana bıraktığı en kıymetli mirasın bir yansımasıdır. Annem, bir öğretmen olarak, bana yalnızca bilgi değil, vatan sevgisini, sorumluluk duygusunu ve bu topraklara hizmet etme idealini öğretti. Bugün ben kimsem, onun emeklerinin ve yüreğimin içime nakşettiği değerlerin bir sonucudur. Kendisine sonsuz teşekkür borçluyum. Ancak onun katkısı yalnızca mesleki kimliğiyle sınırlı değildir. Bir anne olarak sergilediği sabır, fedakarlık, dirayet ve koşulsuz sevgi, benim için hayat boyu örnek aldığım en güçlü kadınlık duruşunu oluşturmuştur. Kendisine derin bir hayranlık duyuyor ve minnetimi en içten şekilde ifade ediyorum.

Düşünce dünyamın şekillenmesinde, ideolojik kimliğimin olgunlaşmasında ve Türk milliyetçiliğine dair entelektüel perspektifimin gelişmesinde en büyük pay sahibi olan dayım, bu tez yolculuğunda benim için yalnızca bir aile büyüğü değil, aynı zamanda bilge bir rehber olmuştur. Onun geniş ufku, derin kavrayışı, sakin ve tutarlı duruşu, karşılaştığım her fikri soruda bana yeni bir bakış açısı kazandırmıştır. Hayata, millete ve değerlere dair sahip olduğu olgun bilgi birikimi, düşüncelerimi beslemiş, çalışma disiplinimi güçlendirmiş ve akademik

ilerleyişime yön vermiştir. Bana kattığı fikri derinlik, gösterdiği yol ve her zaman hissettirdiği manevi destek için kendisine en içten ve en derin şükranlarımı sunarım. Hayatım boyunca desteğini her daim hissettiğim, rehberliği, güveni ve duruşuyla yolumu aydınlatan kıymetli abime teşekkürlerimi sunarım. Varlığı, teşviki ve paylaştığı birikim, yürüdüğüm yolda motivasyon kaynağı değil, aynı zamanda sağlam bir dayanak olmuştur. Hayatımın her döneminde yanımda olan, bana güven veren, yol gösteren ve üzerimde büyük emeği olan Ece ablama ve Metin enişteme sonsuz teşekkür ederim. Ayrıca akademik hayatım boyunca emeği geçen tüm hocalarıma ve Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin değerli öğretim üyelerine katkıları için ayrı ayrı teşekkür ederim.

Kültürel bilincimin gelişmesinde, sorumluluk bilincimin ve milli hassasiyetlerimin pekişmesinde rehberliğiyle katkı sunan kıymetli büyüğüm, Oğuzhan Ayvaz'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Akademik çalışmalarım süresince gösterdiği destek, yönlendirme ve teşvik, bu çalışmanın olgunlaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Kendisine, kazandırdığı bakış açısı ve paylaştığı tecrübeler için müteşekkirim.

Bu çalışma, Türk dünyasının ortak geleceğine inanmış bir yüreğin emeğidir. Dileğim, Türk birliğine yönelik fikri çabalara mütevazı bir katkı sunmasıdır.

Elif Gökçe DEMEZ

2026

*Düşüncelerimin serpilmesine sessizce eşlik eden,
sabrı ve dinginliğiyle yolumu aydınlatan bir hatıranın anısına...*

ÖZET

Bu çalışma, yerel yönetim kavramını kuramsal ve tarihsel boyutlarıyla ele alarak, Türk dünyasında yerel yönetim modellerini nitel, betimleyici ve karşılaştırmalı bir perspektifle incelemeyi ve yerel yönetimlerin bölgesel kalkınma sürecindeki rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Yerel yönetimler, demokratik katılımın güçlendirilmesi, kamu hizmetlerinin etkin sunumu ve toplumsal ihtiyaçların yerinde karşılanması bakımından modern devlet yapısının vazgeçilmez unsurları arasında yer almaktadır. Bu bağlamda yerel yönetimler, yalnızca idari birimler değil; aynı zamanda kültürel sürekliliğin, toplumsal dayanışmanın ve yerel kimliğin korunmasında önemli işlevler üstlenen kurumsal yapılardır.

Çalışmada öncelikle klasik, neo-klasik, modern ve post-modern yönetim yaklaşımları çerçevesinde yerel yönetim kuramları ele alınmış; ardından yerel yönetim kavramı, önemi ve merkezi yönetimle olan ilişkisi teorik düzlemde değerlendirilmiştir. Yerel özerklik, genel yetki ve yerellik (subsidiarity) ilkeleri, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı bağlamında incelenerek, yerel yönetimlerin demokratik sistem içindeki konumu açıklanmıştır. Bu teorik çerçeve, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde yapılan karşılaştırmalı analizler için temel oluşturmuştur.

Tezin devamında, yerel yönetimlerin tarihsel gelişimi Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan süreç içerisinde ele alınmış; Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan Türk devletlerinde yerel yönetim yapılarına genel bir bakış sunulmuştur. Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'daki yerel yönetim modelleri; idari yapı, yetki dağılımı ve uygulama pratikleri açısından analiz edilmiştir. Bu analizlerde, ortak tarih ve kültür mirasının yerel yönetim anlayışlarına olan etkisi vurgulanmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise yerel yönetimlerin bölgesel kalkınma sürecindeki rolü ele alınmış; ekonomik kalkınma, girişimcilik, turizm ve kültür politikaları bağlamında yerel yönetimlerin katkıları değerlendirilmiştir. Ayrıca Türk Devletleri Teşkilatı çerçevesinde geliştirilen iş birliği mekanizmaları ve kalkınma vizyonları doğrultusunda, Türk dünyasında yerel yönetimlerin üstlenebileceği ortak roller tartışılmıştır. Sonuç olarak bu tez, yerel yönetimlerin Türk dünyasında bölgesel kalkınmanın güçlendirilmesi ve ortak geleceğin inşasında stratejik bir aktör olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yerel yönetimler, Bölgesel kalkınma, Türk birliği, Türk devletleri.

ABSTRACT

This study aims to examine local government models in the Turkic world from a comparative perspective, addressing the theoretical and dimensional aspects of the local government system, and to reveal the role of local government in the regional development process. Local governments are indispensable elements of the modern state in terms of the distribution of democratic participation, the provision of public services, and the localization of social relations. These regional local governments are not only administrative units; they are also institutional structures that undertake important activities in preserving cultural continuity, social solidarity, and local identity.

This study first examines local government theories within the framework of classical, neoclassical, modern, and postmodern management approaches; then, the concept of local government, its importance, and its relationship with central government are evaluated at a theoretical level. The principles of local autonomy, general authority, and subsidiarity are examined within the context of the European Charter of Local Self-Government, and the position of local governments within the democratic system is explained. This theoretical framework forms the basis for the comparative analyses conducted in the later sections of the study.

The thesis then examines the historical development of local governments from the Ottoman Empire to the Republic of Turkey, and provides a general overview of local government structures in the Turkic states that gained independence after the collapse of the Soviet Union. Local government models in Turkey, Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, and Turkmenistan are analyzed in terms of administrative structure, distribution of authority, and implementation practices. These analyses emphasize the influence of shared historical and cultural heritage on local government concepts. The final section of the study examines the role of local governments in the regional development process; their contributions are evaluated within the context of economic development, entrepreneurship, tourism, and cultural policies. Furthermore, the common roles that local governments in the Turkic world can undertake are discussed in line with the cooperation mechanisms and development visions developed within the framework of the Organization of Turkic States. In conclusion, this thesis demonstrates that local governments should be considered a strategic actor in strengthening regional development and building a shared future in the Turkic world.

Keywords: Local governments, Regional development, Turkic unity, Turkic states.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YÖNETİM KURAMLARI	3
1. Klasik Yaklaşım (1880-1930).....	3
1.1. Taylor Bilimsel Yönetim Yaklaşımı	4
1.1.1. Weber Bürokrasi Yaklaşımı	5
1.1.2. Fayol Yönetim Süreci Yaklaşımı	6
1.2. Neo-Klasik Yaklaşım	9
1.3. Modern Yönetim Yaklaşımları (1960-1980).....	11
1.3.1. Sistem Yaklaşımı	12
1.3.2. Durumsallık Yaklaşımı	12
1.4. Post-Modern Yönetim Yaklaşımları (1980-).....	14
1.5. Yerel Yönetim Kavramı, Önemi Ve Çeşitleri	16
1.6. Yerel Yönetimlerin Devlet Yönetimindeki Yeri Ve Önemi.....	17
1.7. Merkezi Yönetim İle Yerel Yönetim Arasındaki İlişki.....	18
1.7.1. Genel Yetki İlkesi	19
1.7.2 Yerellik (Subsidiarity) İlkesi	20
1.8. Yerel Yönetimlerde Özerklik.....	21
1.9. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı (AYYÖŞ).....	22
1.10. Yerel Yönetimlerin Fonksiyonları Ve Görevleri	23
1.11. Yerel Yönetimlerin Temel Unsurları	23

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK DÜNYASI'NDA YEREL YÖNETİM KAVRAMI VE ORTAK DEĞERLER ...	24
2.1. Türk Devletleri'nde Yerel Yönetimlerin Genel Tanımı.....	24
2.2. Ortak Tarih, Kültür Ve Yönetim Anlayışlarının Yerel Yönetimlere Etkisi	25
2.3. Türk Devletleri'nde Yerel Yönetim Modelleri.....	26

2.3.1. Türkiye	26
2.3.1.1. İl Özel İdareleri.....	34
2.3.1.2. Belediyeler.....	35
2.3.1.3. Köyler.....	38
2.3.2. Azerbaycan	39
2.3.3. Kazakistan.....	44
2.3.4. Kırgızistan.....	47
2.2.5. Özbekistan	49
2.2.6. Türkmenistan	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK DÜNYASI'NDA YEREL YÖNETİMLERİN BÖLGESEL KALKINMADAKİ ROLÜ NE OLABİLİR?

3. Yerel Yönetimler, Bölgesel Kalkınma Ve Ekonomik Kalkınma	55
3.1. Yerel Yönetimler, Bölgesel Kalkınma Ve Girişimcilik	56
3.2. Yerel Yönetimler, Bölgesel Kalkınma Ve Turizm	57
3.3. Yerel Yönetimler, Bölgesel Kalkınma Ve Kültür.....	57
3.4. Türk Devletleri'nden Bölgesel Kalkınma Projeleri Örnekleri.....	58
3.4.1. Azerbaycan Akıllı Köy Projeleri	58
3.4.2. Kazakistan 2050 Stratejisi.....	59
3.4.3. Kırgızistan 2030 Kalkınma Programı	60
3.4.4. Özbekistan 2022-2026 Kalkınma Programı.....	61
3.4.5. Türkmenistan 2024-2028 Yeşil Kalkınma Projesi	62
3.4.6. Türkiye Doğu Karadeniz Gelişme Programı (DOKAP).....	64
3.5. Türk Devletleri Arasında Bölgesel Kalkınma Projeleri Ve İşbirlikleri.....	65
3.5.1. Siyasi İşbirliği – Türk Devletleri Teşkilatı (TDT).....	65
3.5.2. Türk Devletleri Teşkilatı 2040 Vizyonu	69
3.5.3. Ekonomik İşbirliği.....	70
3.5.4. Gümrük İşbirliği	71
3.5.5. Turizm İşbirliği.....	73
3.5.6. Kültürel İşbirliği: Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY)	75
3.5.7. Kamu Yönetimi Alanında İşbirliği Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB)	76
3.5.8. KKTC ve Azerbaycan Belediye Birlikleri Arasında İşbirliği Protokolü	77
3.6. Ortak Bir Türk Dünyası Yerel Yönetim Modeli Geliştirme Önerisi	78
SONUÇ.....	81

KAYNAKÇA.....	84
----------------------	-----------

KISALTMALAR LİSTESİ

ASAN : Hizmet ve Sosyal İnovasyonlar Devlet Ajansı

AYYÖŞ : Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı

AŞBMA : Azerbaycan Şehir Belediyeleri Birliği

BİT : Bilgi ve İletişim Teknolojileri

BM : Birleşmiş Milletler

CEMR : Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi

DBK : Devlet Başkanları Konseyi

DOKAP : Doğu Karadeniz Projesi

e-PERMIT : Elektronik Geçiş Belgesi

e-TIR : Elektronik-Tır

GAP : Güney Anadolu Projesi

GTZ : Alman Teknik İşbirliği Kurumu

IRU : Uluslararası Karayolu Taşımacılık Birliği

KKTC : Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

KOBİ : Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler

KTBB): Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği

NATO : Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı

OSSC : Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

SKH : Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri

SSC : Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TDBB : Türk Dünyası Belediyeler Birliği

TDT : Türk Devletleri Teşkilatı

TTSO : Türk Ticaret ve Sanayi Odası

TÜRKSOY : Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı

UNECE : Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu

USAID : Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı

WCO : Dünya Gümrük Örgütü

GİRİŞ

Türk dünyası, ortak tarih, kültür ve dil bağları ile şekillenmiş geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır. Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan gibi ülkeler, köklü geçmişleri ve ortak değerleri sayesinde siyasi, ekonomik ve kültürel iş birliklerini geliştirme potansiyeline sahip önemli aktörlerdir. Bu bağlamda, yerel yönetimler düzeyinde kurulacak ortaklıklar, sadece ulusal kalkınmaya değil, aynı zamanda bölgesel entegrasyon süreçlerine de katkı sunabilir. Zira yerel yönetimler, şehirlerin gelişiminde ve toplumsal refahın artırılmasında önemli bir role sahiptir. Günümüzde, küreselleşme ve bölgeselleşme süreçleri yerel yönetimlerin etkinliğini artırmış, ulus devletlerin ötesinde doğrudan iş birliği yapabilen aktörler haline gelmelerini sağlamıştır.

Türk devletleri, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra yerel yönetimlerin güçlendirilmesine yönelik çeşitli reformlar gerçekleştirmiştir. Ancak, her ülkenin yönetim anlayışı ve uygulamaları farklılık gösterdiği için yerel yönetimlerde ortak bir model oluşturmak kolay olmamıştır. Türkiye, güçlü belediye yönetimi ve yerel yönetim geleneği ile bu alanda öne çıkarken, diğer Türk devletleri, Sovyetler Birliği'nden miras kalan merkeziyetçi yönetim anlayışını kademeli olarak terk etmeye başlamıştır. Bu dönüşüm süreci, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve bölgesel kalkınma projelerinin etkin şekilde yürütülmesi açısından önemli fırsatlar sunmaktadır.

Yerel yönetimler, sosyal ve ekonomik kalkınmanın en temel aktörlerinden biridir. Bu yapılar, şehirlerin yönetimi, altyapı hizmetleri, ekonomik yatırımların yönlendirilmesi ve halkın refahının artırılması gibi birçok alanda kritik roller üstlenir. Türk dünyasında yerel yönetimler aracılığıyla gerçekleştirilecek iş birlikleri, ülkeler arasındaki ekonomik ve sosyal entegrasyonu güçlendirecek, ortak değerler temelinde sürdürülebilir kalkınmayı destekleyecektir. Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) ve Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) gibi kuruluşlar, bu sürecin hızlanmasına katkı sağlayabilecek en önemli mekanizmalar arasında yer almaktadır.

Bu tezde, Türk devletlerindeki yerel yönetim yapıları, bölgesel kalkınmaya etkileri ve ortak geleceğe yönelik iş birliği imkanları detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Yerel yönetimler düzeyinde gerçekleştirilebilecek iş birliklerinin ekonomik kalkınma, kültürel etkileşim, altyapı projeleri ve yönetişim anlayışı üzerindeki etkileri analiz edilecektir. Türk dünyasının yerel yönetimler bağlamında nasıl ortak bir gelecek inşa edebileceği tartışılacaktır. Aynı zamanda, Türkiye'nin yerel yönetim alanındaki tecrübelerinin Türk dünyasına nasıl bir model

sunabileceği, şehircilik politikaları, yerel kalkınma projeleri ve belediyeler arası ortak girişimler bağlamında değerlendirilecektir.

Türk devletlerinin ekonomik ve siyasi iş birliklerini pekiştirmesi, yerel yönetim düzeyinde de somut projeler üretilmesini gerektirmektedir. Küresel ölçekte değişen ekonomik dengeler ve teknolojik dönüşümler, şehirlerin ve bölgelerin birbirleriyle daha yakın temas kurmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle, Türk dünyasının ortak geleceğini inşa etmek ve bölgesel kalkınmayı sağlamak adına yerel yönetimlerin güçlü bir iş birliği mekanizması geliştirmesi kaçınılmazdır. Türk belediyeleri arasındaki tecrübe paylaşımı, şehircilik uygulamaları, altyapı projeleri ve sosyal kalkınma programları bu sürecin temel dinamikleri olacaktır.

Sonuç olarak, Türk dünyasında yerel yönetimlerde iş birliği geliştirilmesi, yalnızca ülkeler arasındaki diplomatik ve ekonomik ilişkileri güçlendirmekle kalmayacak, aynı zamanda halklar arasındaki sosyal ve kültürel bağları da derinleştirecektir. Yerel yönetimlerin birbirleriyle entegre olduğu, ortak projeler ürettiği bir model, Türk dünyasının uzun vadede daha sürdürülebilir ve güçlü bir kalkınma stratejisi oluşturmasına yardımcı olacaktır. Tezin ilerleyen bölümlerinde, Türk dünyasında yerel yönetimlerin mevcut durumu, karşılaşılan zorluklar ve ortak geleceğe yönelik somut öneriler detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Yerel yönetim kuramları, kamu yönetiminin genel gelişim çizgisiyle paralel olarak şekillenmiştir. Devlet-toplum ilişkileri, demokrasi anlayışı, katılım, verimlilik ve yönetim gibi kavramlar çerçevesinde farklı dönemlerde yeniden yorumlanmıştır. Bu bağlamda, her bir kuramsal yaklaşım, kendi ortaya çıktığı dönemin koşullarına ve ihtiyaçlarına uygun olarak yerel yönetimlerin rolünü ve işleyişini açıklamaya çalışmıştır.

Bu bölümde, yerel yönetimlerin tarihsel gelişim süreci içerisinde ortaya çıkan kuramsal yaklaşımlar ele alınmaktadır. Klasik yaklaşım, neo-klasik yaklaşım, modern yaklaşım ve postmodern yaklaşım başlıkları altında yerel yönetim anlayışındaki dönüşüm incelenmektedir. Böylece yerel yönetimlerin yalnızca idari bir yapı değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasal değişimlerin bir yansıması olduğu ortaya konulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YÖNETİM KURAMLARI

1. Klasik Yaklaşım (1880-1930)

1800'lerin sonlarına gelindiğinde birçok sanayi kolunda sermaye birikimi tamamlanmış ve büyüme odaklı üretimden, kaynakların daha etkili kullanılmasını ifade eden rasyonelleşme sürecine geçilmiştir. Örgütlerin genişledikçe daha karmaşık bir yapıya bürünmesi, yönetimi her geçen gün zorlaştırmıştır. Yöneticiler de sahip oldukları kaynaklardan en yüksek verimi elde etmenin yollarını aramaya başlamıştır. Bu dönem, aynı zamanda klasik yönetim düşüncesinin temellerinin atıldığı süreç olarak kabul edilir. Klasik yönetim yaklaşımı temelde iki büyük fikir üzerinde şekillenir. Taylor, günlük işlerin yürütülmesinde insanın makineye ek olarak nasıl daha verimli kullanılabileceği üzerinde dururken; Fayol ve Weber daha çok örgütün biçimsel yapısının nasıl düzenlenmesi gerektiğine odaklanmıştır. Her üç düşünür için de ortak nokta yapı kavramıdır. Çalışanların inisiyatifine sınırlı ölçüde yer veren, mekanik bir iş yapma anlayışının hakim olduğu bu yaklaşımda temel amaç örgütün verimliliğini artırmaktır (Seçtim & Erkul, 2020, s. 22-23).

Klasik Yönetim Teorisi, kamu yönetimi alanında uzun yıllar etkisini sürdürmüş bir yaklaşım olup, belirli temel ilke ve kabullere dayanmaktadır. Bu yaklaşımın özünü oluşturan düşünceler dört ana başlık altında toplanabilir. İlk olarak, kamu yönetiminin örgütleniş biçimi öne çıkar. Geleneksel kamu yönetimi büyük ölçüde Max Weber'in ortaya koyduğu bürokratik örgüt modelini esas almış; hiyerarşi, kuralların üstünlüğü ve görev tanımlarının belirginliği gibi unsurlar üzerine kurulmuştur. İkinci olarak, bu anlayış devlete, kamusal mal ve hizmetlerin üretimi ile sunumunda doğrudan sorumluluk yükler. Yani devletin kendi bürokratik yapıları aracılığıyla hizmet üretmesinin gerekli olduğu kabul edilir. Üçüncü ilke, siyaset ile yönetimin birbirinden ayrılması gerektiği görüşüdür. Bu bakış açısına göre kamu yönetimi, siyasi iktidarın belirlediği çerçeve içinde çalışan, idarenin otoritesine bağlı bir konumdadır. Son olarak, kamu yönetimi özel sektör yönetiminden farklı, kendine özgü bir faaliyet alanı olarak değerlendirilir. Kamu yararı, eşitlik, tarafsızlık, kamu gücü kullanımı, siyasal çevreye duyarlılık gibi özellikler onu özel yönetim pratiklerinden ayıran başlıca unsurlardır (Eryılmaz, Kamu Yönetimi, 2011, s. 39-41). Klasik yönetim modeline Taylor, Weber ve Fayol ekseninde inceleyecek olursak;

1.1. Taylor Bilimsel Yönetim Yaklaşımı

1856 yılında Philadelphia’da varlıklı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Frederick Winslow Taylor, meslek hayatına bir döküm atölyesinde çırak olarak başlamıştır. Daha sonra sırasıyla makine atölyesi işçisi, atölye görevlisi, makinist, ustabaşı, çizim atölyesi sorumlusu ve başmühendis olarak görev yapmıştır. Kariyerinin ilerleyen dönemlerinde Dartmouth Koleji Tuck İşletme Okulu’nda profesörlük yapan Taylor, 1915 yılındaki vefatına kadar olan son üç yıllık sürecini yönetim danışmanlığı faaliyetleriyle geçirmişti (Aksay & Danışman, 2020, s. 5). Taylor, yaşadığı dönemde verimsizliğin hem örgütler hem de devlet açısından ciddi bir kaynak kaybına yol açtığını savunmuş; iş süreçlerinin daha etkili biçimde yürütülebileceğini ve çalışanlar arasında görülen tembellik eğiliminin uygun bir iş tasarımı ve yönetim anlayışıyla önlenebileceğini ileri sürmüştür. Ayrıca işe alım süreçlerinde liyakat ve kapasitenin yeterince dikkate alınmadığını, yapılacak işler için standart süreler ve hareketlerin belirlenmediğini ve yönetime ait bazı sorumlulukların işçilere devredildiğini ifade ederek bu unsurların ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlara dikkat çekmiştir. Taylor, çalışma ortamındaki insan davranışlarını gözlemleyerek bireysel becerilerin daha etkin kullanılmasını amaçlayan çeşitli ilkeler geliştirmiş ve üretim çıktısının en üst düzeye çıkarılmasına yönelik süreci başlatan öncülerden biri olmuştur. İşçi davranışlarını sistematik biçimde incelemiş, görevleri daha küçük parçalara ayırmış ve en yüksek üretim düzeyine ulaşmak için uygun eğitim yöntemlerini araştırarak bunları bilimsel yönetim ilkeleri hâline getirmiştir. Bu yaklaşım, sanayi alanında önemli bir dönüşüm yaratmıştır. Çünkü üretimin artmasının, daha fazla çalışmak yerine daha rasyonel ve planlı çalışmakla mümkün olduğu ortaya konulmuştur. Geleneksel anlayışta üretim artışı; daha uzun çalışma süreleri, daha fazla iş gücü, daha çok hammadde ve artan maliyetler anlamına gelirken, bu yeni yaklaşımda standardizasyon, verimlilik ve iş bölümü temel kavramlar olarak öne çıkmıştır (Kayra, 2023, s. 80).

Frederick W. Taylor’un bilimsel yönetim anlayışı, üretkenliğin artırılmasına yönelik deneysel çalışmalara dayanmaktadır. Taylor’un yürüttüğü uygulamalar sonucunda, kürek işlerinde günlük üretim miktarının 16 tondan 59 tona çıkarıldığı ve bahçe işlerinde çalışan işçi sayısının 500’den 140’a düşürüldüğü görülmüş; bu sonuçlar dönemin sanayicileri tarafından önemli bir başarı olarak değerlendirilmiştir. Taylor’un ortaya koyduğu ilkeler, günümüzde dahi pek çok sektörde uygulanmaya devam etmekte olup, Deming ve Juran gibi modern yönetim düşünürleri tarafından da desteklenmiştir. Taylor’un yönetim felsefesi, işin planlanması ve örgütlenmesi sorumluluğunun yönetime ait olması, çalışanların kendilerine

verilen görevler doğrultusunda eğitilmesi, her iş için en uygun yöntemin bilimsel tekniklerle belirlenmesi, işe en uygun bireyin seçilmesi ve işgücü performansının sürekli denetlenmesi gibi temel ilkelere dayanmaktadır. Bu ilkelerin etkin biçimde uygulanabilmesi için Taylor, işçi ve yönetim arasında zihinsel bir dönüşümün gerekliliğine dikkat çekmiştir. Tarafların çatışmacı bir kar anlayışı yerine üretimin artırılmasına odaklanan iş birliği içinde hareket etmeleri gerektiğini savunmuştur. Zaman ve hareket etütlerine dayanan üretim hattı analizleriyle Taylor, geleneksel çalışma yöntemlerini terk ederek işleri daha küçük ve ölçülebilir parçalara ayırmış, böylece kalite kaybı yaşanmadan işlerin en kısa sürede tamamlanmasını amaçlamıştır. Bu yaklaşım doğrultusunda, mevcut ekipman ve kaynaklara uygun işgücü planlaması geliştirmiş ve yüksek verimlilik gösteren çalışanların daha yüksek ücretle ödüllendirilmesini öngören diferansiyel ücret sistemini önermiştir. Bu sistem, belirlenen standartların üzerinde performans sergileyen çalışanların diğerlerinden daha fazla kazanç elde etmesine dayanmaktadır (Ekinci, 2019, s. 20).

1.1.1. Weber Bürokrasi Yaklaşımı

Weber'in ideal tip bürokrasi anlayışını ortaya koyduğu dönemde, örgütlerin yönetiminde ağırlıklı olarak geleneksel ve kişisel otoriteye dayanan sultancı ve monokratik yönetim biçimlerinin hakim olduğu görülmektedir. Weber, geliştirdiği bürokrasi modeliyle bu yönetim tarzlarının yol açtığı keyfilik, suistimal ve adaletsizliklere karşı çıkarak, kişisel ilişkilerden arındırılmış, akılcı, kurallara ve yasal düzenlemelere dayanan bir otorite anlayışını savunmuştur. Bu bağlamda uzmanlık, yetki-hiyerarşisi ve yazılı kurallar, Weber'in ideal bürokrasi yaklaşımının temel unsurları olarak ön plana çıkmaktadır. Weber'in bürokrasi kuramı, dönemin örgütsel karmaşasına ve yönetsel düzensizliklerine karşı rasyonel bir çözüm önerisi sunmuştur. Belirsizlik, düşük etkinlik ve patronaj gibi yapısal sorunların, dönemin koşulları dikkate alınarak sistematik bir biçimde azaltılmasını amaçlamıştır (Civek & Özkahveci, 2021, s. 375).

Weber, bürokrasiyi, geniş bir toplumsal eylem ve faaliyet alanının akılcı ve nesnel ilkelere dayalı olarak düzenlenmesini sağlayan bir örgütlenme biçimi olarak tanımlamıştır. Weber'e göre örgütsel etkinliğin sağlanabilmesi açısından bürokratik yapı ideal bir model sunmakta olup, bu yapının temel özellikleri belirli ve açık amaçlara dayanması, görev ve yetkilerin önceden tanımlanmış kurallar çerçevesinde çalışanlara dağıtılması ve işin niteliğine uygun bir iş bölümü oluşturulmasıdır. Bu doğrultuda, örgüt içinde zorlayıcı düzenlemeler ve standartlar belirlenmekte; görevlerin kapsamı, derecesi ve karşılığı olan ücretler önceden tespit edilerek çalışanlara liyakat esasına göre sorumluluklar verilmektedir.

Bürokratik yapıda her kademedeki görev, bir üst makamın denetimine tabi olup, hiyerarşik düzen içerisinde astların üstlerine bağlılığı ve itaat yükümlülüğü esastır. Birimler arası ilişkiler yazılı kurallar ve prosedürlerle düzenlenirken, örgüt içi etkileşimlerde kişisel tercihlerden arındırılmış, gayri şahsi bir ilişki biçimi benimsenmektedir. Weberci bürokrasi anlayışının temel amacı, bireylerin kişisel bakış açılarından bağımsız, rasyonel, etkin ve süreklilik arz eden bir örgüt yapısı oluşturmaktır. Weber, bürokratik örgütü aynı zamanda otoritenin kurumsallaşmış bir görünümü olarak değerlendirmiş ve bu bağlamda geleneksel, karizmatik ve yasal-rasyonel olmak üzere üç farklı otorite tipini tanımlamıştır. Geleneksel otorite, tarihsel olarak süregelen ve statü temelli kişisel bağlılıklara dayanırken; karizmatik otorite, liderin olağanüstü niteliklerine atfedilen inançtan kaynaklanmaktadır. Yasal-rasyonel otorite ise kişilere değil, yazılı kurallar ve yasal düzenlemelere dayanan bir yetki anlayışını ifade etmektedir. Weber, otoriteyi toplumsal ilişkilerde bağlayıcılık sağlayan bir güç unsuru olarak ele almış ve bürokrasi modelini, rasyonellik, süreklilik ve açıklık sağlaması nedeniyle yasal-rasyonel otorite temeline oturtmuştur (Seçtim & Erkul, 2020, s. 25-26).

1.1.2. Fayol Yönetim Süreci Yaklaşımı

Henri Fayol, mühendis olan babasının Galata Köprüsü inşaatında görev yaptığı dönemde, 1841 yılında İstanbul'da doğmuştur. Çocukluk yıllarını Galata (Pera) çevresinde geçirdikten sonra 1847 yılında Fransa'ya dönmüştür. 1860–1866 yılları arasında mühendis olarak çalışmış ve yeraltı kömür madenlerinde çıkan yangınlara karşı geliştirilen tekniklere önemli katkılar sağlamıştır. Bu alandaki başarısı sayesinde 25 yaşında Commentry kömür havzasının yönetimine getirilmiştir. 1888 yılında Comambault işletmesi ciddi mali sorunlar yaşamaktayken Fayol, Genel Müdür olarak görevlendirilmiş ve şirketin yeniden yapılandırılmasını üstlenmiştir. Bu süreçte Fourchambault madenini kapatarak üretimi Montlucon'da toplamış, yeni kömür ve demir sahaları satın almıştır. Ticari faaliyetlerin genişletilmesiyle kömür ve ham çelik satışına başlanmış, araştırma merkezleri kurulmuş, yeni tesisler açılmış ve şirket özel çelik üreticisi olarak konumlandırılmıştır. Fayol, 1918 yılına kadar yöneticilik görevini sürdürmüş, 1925 yılındaki vefatına kadar da yönetim kurulunda yer almıştır. Geniş bir coğrafyaya yayılmış ve binlerce çalışana sahip büyük bir işletmeyi yönetme deneyimi, Fayol'a teknik bilginin yanında yönetim becerilerinin de hayati önem taşıdığını göstermiştir (Karaboğa & Zehir, 2020, s. 56).

Henri Fayol, yönetimi bağımsız ve sistematik bir bilgi alanı olarak ele alarak, idareciliğin tıpkı iktisat, tıp ve mühendislik gibi örgün eğitim kurumlarında öğretilmesi gereken bir disiplin olduğunu ileri sürmüştür. Fayol'a göre, her meslek alanının ihtiyaç

duyduğu yönetsel bilgi ve beceriler, o alanın uzmanları tarafından tanımlanmalı ve aktarılmalıdır. Bu yaklaşım, yönetimin yalnızca deneyime dayalı bir uygulama alanı değil, aynı zamanda teorik temellere sahip bir bilim dalı olarak görülmesinin önünü açmıştır. Fayol'un çalışmaları, teknik verimlilik kavramı etrafında şekillenmiş ve bu verimliliği belirleyen temel unsurlardan biri olarak homojenlik öne çıkarılmıştır. İş süreçlerinin homojen bir yapıya sahip olması, diğer bir ifadeyle üretimin standartlaştırılarak seri üretim mantığıyla gerçekleştirilmesi, performansın artırılmasında kritik bir rol oynamaktadır. Bu durum, iş bölümünün ve uzmanlaşmanın etkinliğini artırarak örgütsel çıktının maksimize edilmesini sağlamaktadır. Günümüz yönetim literatüründe Henry Fayol, yönetim fonksiyonlarının ilk savunucularından biri ve klasik yönetim yaklaşımının kurucu isimlerinden biri olarak geniş kabul görmektedir. Hem bir uygulayıcı hem de teorisyen kimliğiyle Fayol, modern yönetim düşüncesinin inşasında belirleyici bir rol oynamıştır. Yönetimin ilke ve işlevlerine ilişkin geliştirdiği kuramsal çerçeve, stratejik yönetimden yönetim düşüncesinin tarihsel gelişimine kadar pek çok alanda tartışmalara konu olmuştur. Fayol'un yaklaşımları, John Kotter, Henry Mintzberg ve Michael Porter gibi çağdaş yönetim düşünürlerinin görüşleriyle karşılaştırılmış; bu bağlamda teorileri hem eleştirilmiş hem de geliştirilmiştir. Fayol'un düşünceleri, çevresel ve toplumsal belirsizliklerin arttığı, inovasyonun ve ekonomik dönüşümün hız kazandığı bir dönemde şekillenmiş olması bakımından, yönetim biliminin evrimini anlamada önemli bir referans noktası oluşturmaktadır (Özer & Çiftçi, 2022, s. 139).

Klasik yönetim yaklaşımı, her ne kadar sanayi örgütleri ve merkezi devlet yapıları temel alınarak geliştirilmiş olsa da, ortaya koyduğu ilke ve kabuller yerel yönetimlerin kurumsal yapılanması ve işleyişi üzerinde de belirleyici bir etki yaratmıştır. Özellikle modern yerel yönetimlerin ortaya çıkışı ve kurumsallaşma süreci, büyük ölçüde klasik yönetim düşüncesinin şekillendirdiği bürokratik ve hiyerarşik örgütlenme modeli çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda yerel yönetimler, merkezi idareye benzer biçimde rasyonellik, standartlaşma, görev tanımlarının belirginliği ve yetki-hiyerarşisi esaslarına dayalı olarak yapılandırılmıştır.

Frederick W. Taylor'un bilimsel yönetim anlayışı, yerel yönetimlerde hizmet üretim süreçlerinin rasyonelleştirilmesi açısından önemli bir referans noktası sunmaktadır. Özellikle belediyelerin altyapı hizmetleri, temizlik, ulaşım, park ve bahçeler gibi emek yoğun faaliyet alanlarında iş süreçlerinin standartlaştırılması, görev tanımlarının netleştirilmesi ve performans ölçütlerinin belirlenmesi, Taylorist ilkelerin yerel yönetim pratiğine yansımaları olarak değerlendirilebilir. Yerel düzeyde sınırlı kaynaklarla artan hizmet taleplerinin

karşılanması gerekliliği, yöneticileri verimlilik odaklı yaklaşımlara yöneltmiştir. Bu durum, klasik yönetim düşüncesinin yerel yönetimlerde uzun süre etkili olmasına zemin hazırlamıştır.

Max Weber'in bürokrasi kuramı ise yerel yönetimlerin kurumsal kimlik kazanmasında ve hukuki-rasyonel bir zemine oturmasında merkezi bir rol oynamıştır. Yerel yönetimlerin yazılı kurallara dayalı olarak faaliyet göstermesi, karar alma ve uygulama süreçlerinin mevzuatla sınırlandırılması, liyakat esaslı personel rejimi ve hiyerarşik denetim mekanizmaları, Weberci bürokrasinin yerel yönetim alanındaki somut yansımalarıdır. Özellikle kamu gücü kullanma yetkisine sahip belediyeler ve il özel idareleri açısından, kişisel ilişkilerden arındırılmış, eşitlik ve tarafsızlık ilkelerine dayalı bir yönetim anlayışı, yerel düzeyde kamu yararının korunmasını amaçlamaktadır.

Henri Fayol'un yönetim fonksiyonları ve yönetim ilkeleri ise yerel yönetimlerde yönetsel kapasitenin geliştirilmesine katkı sağlamıştır. Planlama, örgütleme, koordinasyon, emir-komuta ve denetim gibi yönetim fonksiyonları, yerel yönetimlerin stratejik planlama süreçlerinden günlük hizmet sunumuna kadar geniş bir alanda kullanılmaktadır. Fayol'un yönetimi öğretilebilir ve sistematik bir bilgi alanı olarak ele alması, yerel yönetimlerde profesyonel yöneticilik anlayışının gelişmesine ve idari kadroların teknik uzmanlığın yanı sıra yönetsel yetkinliklerle donatılmasına zemin hazırlamıştır.

Bununla birlikte, klasik yönetim yaklaşımının yerel yönetimler açısından bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Katı hiyerarşik yapı, merkeziyetçi karar alma süreçleri ve çalışan inisiyatifine sınırlı ölçüde yer verilmesi, yerel yönetimlerin katılımcılık, yerindenlik ve esneklik gibi temel ilkeleriyle zaman zaman çelişmektedir. Özellikle yerel demokrasinin güçlendirilmesi, vatandaş katılımının artırılması ve bölgesel farklılıkların gözetilmesi gerekliliği, klasik yönetim anlayışının mekanik yapısının sorgulanmasına yol açmıştır. Ancak bu durum, klasik yönetim yaklaşımının yerel yönetimler açısından tamamen işlevsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Aksine, günümüzde uygulanan pek çok çağdaş yerel yönetim modelinin, klasik yaklaşımın kurumsal mirası üzerine inşa edildiğini göstermektedir.

Sonuç olarak klasik yönetim teorisi, yerel yönetimlerin idari yapılanmasının tarihsel ve kuramsal temelini oluşturmaktadır. Yerel yönetimlerin etkinlik, düzen ve süreklilik sağlamaya yönelik çabalarında Taylor, Weber ve Fayol'un geliştirdiği ilkeler uzun yıllar belirleyici olmuştur. Bu ilkeler, daha sonra ortaya çıkan yeni kamu yönetimi, yönetim ve yerel demokrasi yaklaşımlarının da tartışma zeminini oluşturmuştur. Bu yönüyle klasik yönetim yaklaşımı, yerel yönetimlerin yalnızca geçmişteki örgütlenme biçimlerini açıklamakla kalmamakta, aynı zamanda günümüzde Türk dünyasında yerel yönetimlerin

kurumsal kapasitesinin geliştirilmesi ve ortak yönetim anlayışlarının oluşturulması açısından da önemli bir teorik referans sunmaktadır.

1.2. Neo-Klasik Yaklaşım

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın ardından örgütlerde yaşanan çeşitli sorunlar, dönemin yönetim uygulamalarındaki eksiklikleri daha görünür hale getirmiştir. 1930'lu yıllarda, yönetim süreçlerinde insan unsurunun geri planda bırakıldığı düşüncesiyle ortaya çıkan ve "insan ilişkileri yaklaşımı" olarak da adlandırılan neo-klasik yönetim anlayışı, klasik yönetim döneminden sonra gelişen temel yaklaşımlardan biri olmuştur. Klasik yönetim teorisinin kavram ve ilkeleri üzerine inşa edilen bu yaklaşım, klasik dönemin yetersiz kalan yönlerini gidermeyi amaçlamış ve örgütlerin çalışanlara karşı daha duyarlı olması gerektiğini savunmuştur. Çalışanların katı örgüt yapısından, işlerin tekdüzeliğinden ve yaptıkları işin bütün içindeki anlamını görememekten doğan sorunları, dönemin sosyalist-kapitalist kutuplaşması, sendikal hareketlerin güçlenmesi ve toplumdaki tüketim alışkanlıklarının değişmesi gibi faktörler, neo-klasik yönetim yaklaşımının ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır (Öztürk & Demir, 2017, s. 125). Bu gelişmelerin bir sonucu olarak, neo-klasik olarak adlandırılan yeni bir yönetim akımı ortaya çıkmış ve zaman içerisinde yönetim düşüncesi içinde kendine sağlam bir yer edinmiştir. Neo-klasik (yeni klasik) yönetim anlayışı, klasik yönetim yaklaşımında olduğu gibi tamamen yeni yönetim teorileri geliştirmeyi amaçlamamış, daha çok klasik yaklaşımın insan unsurunu yeterince dikkate almayan yönlerini tamamlamaya odaklanmıştır. Bu çerçevede neo-klasik yaklaşım, klasik teoriye yeni kavramlar kazandırmakla birlikte onu bütünleyen ve geliştiren bir düşünce akımı olarak değerlendirilebilir (Kayra, 2023, s. 2153).

Neo-klasik yaklaşımın ortaya çıkışına kadar örgütlerin temel unsurlarından biri olan insan faktörü çeşitli yönleriyle ele alınmış olsa da, bu konunun hem bilimsel hem de bireyin sosyal bir varlık olarak değerlendirilmesi bağlamında sistematik biçimde incelenmesi Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki dönemde gerçekleşmiştir. Bu dönemde yaşanan sosyoekonomik gelişmeler, araştırmacıların örgütlerde insan ilişkilerine daha fazla odaklanmalarına zemin hazırlamıştır. İnsan kaynakları yönetiminin temellerini de oluşturan bu yaklaşımın izleri, Amerikan yönetim geleneği içerisinde yer alan Mayo, Maslow ve McGregor'un çalışmalarına kadar uzanmaktadır. Neo-klasik örgüt teorileri; psikoloji, sosyoloji ve antropoloji gibi farklı disiplinlerden beslenmektedir. Bu nedenle söz konusu teorilerin örgütsel çalışmalara en önemli katkısı, örgüt içindeki insan davranışlarının örgüt üzerindeki etkilerini, örgütsel yapı ile bireysel davranışlar arasındaki karşılıklı etkileşimi ve

bu etkileşimin ortaya çıkardığı sonuçları açıklamaya çalışmalarıdır. İnsan davranışlarını merkeze alan bu yönü nedeniyle neo-klasik yaklaşım, literatürde sıklıkla “Davranışçı Yönetim ve Organizasyon Teorisi” olarak da adlandırılmaktadır (Kayra, 2023, s. 2154).

Neo-klasik yönetim yaklaşımı, yerel yönetimlerin yalnızca teknik ve hukuki düzenlemelerle değil, aynı zamanda insan ilişkileri ve sosyal dinamikler üzerinden de değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymasından önem taşımaktadır. Yerel yönetimler, merkezi idareye kıyasla vatandaşla doğrudan temasın yoğun olduğu, hizmetlerin büyük ölçüde yüz yüze sunulduğu ve çalışan–vatandaş etkileşiminin yüksek olduğu örgütlerdir. Bu nedenle, klasik yönetim anlayışının öngördüğü mekanik yapı ve katı hiyerarşi, yerel düzeyde hizmet kalitesi ve çalışan motivasyonu açısından yetersiz kalabilmektedir. Neo-klasik yaklaşımın insan unsurunu merkeze alan bakış açısı, yerel yönetimlerin örgütsel işleyişine daha esnek ve katılımcı bir perspektif kazandırmıştır.

Neo-klasik yönetim anlayışı, yerel yönetimlerde çalışanların yalnızca görev tanımları ve mevzuat çerçevesinde hareket eden pasif unsurlar değil, sosyal ihtiyaçları, beklentileri ve psikolojik motivasyonları olan bireyler olarak ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Belediyeler ve diğer yerel yönetim birimlerinde çalışan personelin iş tatmini, aidiyet duygusu ve örgütsel bağlılığı, sunulan kamu hizmetlerinin etkinliği ve vatandaş memnuniyeti üzerinde doğrudan etkili olmaktadır. Bu bağlamda, çalışanların karar alma süreçlerine sınırlı da olsa dahil edilmesi, iletişim kanallarının açık tutulması ve yöneticilerin destekleyici bir liderlik anlayışı benimsemesi, neo-klasik yaklaşımın yerel yönetimlere sunduğu temel katkılar arasında yer almaktadır. Neo-klasik yaklaşımın geliştirdiği davranışsal yönetim anlayışı, yerel yönetimlerde yöneticilerin yalnızca denetleyen ve emir veren aktörler olmaktan çıkarak, çalışanları motive eden, yönlendiren ve örgütsel uyumu sağlayan liderler olarak konumlandırılmasını öngörmektedir. Özellikle çok sayıda farklı birimin ve meslek grubunun bir arada çalıştığı belediye örgütlerinde, resmi yapıların yanı sıra gayri resmi ilişkilerin de örgütsel performansını etkilediği neo-klasik yaklaşım tarafından vurgulanmaktadır. Bu durum, yerel yönetimlerde yalnızca yazılı kurallara dayalı bir yönetim anlayışının yeterli olmadığını, insan ilişkilerini dikkate alan tamamlayıcı bir yönetsel yaklaşımın gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Ayrıca neo-klasik yönetim düşüncesi, yerel yönetimlerin demokratik niteliğiyle de örtüşmektedir. Yerel düzeyde katılım, temsil ve yönetime yakınlık ilkeleri, yalnızca vatandaşlar açısından değil, örgüt içi ilişkiler bakımından da önem taşımaktadır. Çalışanların görüşlerinin dikkate alındığı, geri bildirim mekanizmalarının işletildiği ve örgüt içi iletişimin

güçlendirildiği bir yerel yönetim yapısı, hem kurumsal verimliliği artırmakta hem de yerel kamu hizmetlerinin toplumsal ihtiyaçlara daha duyarlı biçimde sunulmasına katkı sağlamaktadır.

1.3. Modern Yönetim Yaklaşımları (1960-1980)

Klasik ve neo-klasik yönetim yaklaşımlarının ardından, bu iki yaklaşımın güçlü yönlerini bir araya getirmeyi amaçlayan modern yönetim yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Modern yönetim anlayışına göre örgütler, çevreleriyle sürekli etkileşim halinde bulunan ve çevreden sağladıkları girdileri belirli süreçler aracılığıyla dönüştürerek mal ve hizmet şeklinde yeniden çevreye sunan açık sistemler olarak değerlendirilmektedir. Modern yönetim yaklaşımının temel bileşenleri olan sistemler yaklaşımı ile durumsallık yaklaşımı, hem klasik hem de neo-klasik yönetim anlayışlarının ortaya koyduğu görüş ve varsayımları farklı bir perspektiften ele almakta ve bu yaklaşımları daha bütüncül bir çerçevede yeniden yorumlamaktadır (Öztürk & Demir, 2017, s. 128).

Klasik yönetim teorisine göre örgütlerin temel hedefi üretim artışını sağlamaktır. Neo-klasik yaklaşım ise örgütlerin sosyal ve insani yönlerine odaklanmış, özellikle motivasyon unsuruna geniş yer vermiştir. Her iki yaklaşımda da örgütler kapalı sistemler olarak ele alınmış; klasik teori ağırlıklı olarak iş ve üretim süreci üzerinde dururken, neo-klasik teori insan unsurunu merkeze almıştır. Buna karşılık modern yönetim yaklaşımı, örgütleri tüm bileşenleriyle birlikte ele alan ve çevreyle sürekli etkileşim içinde bulunan açık sistemler olarak değerlendirmektedir. Bu çerçevede modern teoriye göre örgüt, varlığını sürdürebilmek için çevresindeki değişimlere uyum sağlamak zorunda olan dinamik bir sistemdir. Modern yönetim yaklaşımının temel özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Modern yaklaşım tanımlayıcı niteliktedir ve örgütlerde amaç ile yöntemlerin belirlenmesinde bireylere daha fazla esneklik tanır.
2. Klasik teorinin statik yönetim anlayışının aksine, örgüt içindeki etkileşimlerin dinamik yapısı ön plana çıkarılır.
3. Örgüt; girdi, dönüşüm süreci, çıktı, geri bildirim ve çevre unsurlarından oluşan bir açık sistem olarak ele alınır.
4. Örgüt içindeki tüm düzey ve birimlerin birbirlerini karşılıklı olarak etkilediği kabul edilir.
5. Tek ve en iyi örgüt yapısı ya da yönetim biçiminin varlığı reddedilir.
6. Farklı disiplinlerden yararlanarak çok yönlü bir bakış açısı benimsenir.
7. Organik örgüt modeli temel alınır.

8. Örgütün bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiği vurgulanır (Ulufur Kansoy, 2021, s. 142).

1.3.1. Sistem Yaklaşımı

Sistem yaklaşımı, doğa, toplum ve bilim alanlarında ortaya çıkan olguların bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmasını sağlayan disiplinlerarası bir kuramsal çerçeve olarak değerlendirilmektedir. Sistem kavramı; çevresiyle etkileşim içinde bulunan, kendisini iç ve dış unsurlardan ayıran belirli sınırlara sahip olan ve bu etkileşim sonucunda girdi ve çıktıları tanımlanabilen tutarlı bir bütün olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda sistem, yalnızca onu oluşturan parçaların basit bir toplamı olarak görülmemelidir. Sistem yaklaşımı, gözlemlenebilen bir bütünün çözümlenmesine imkan tanıyan analitik bir perspektif sunmakta; sistemin bütünü hakkında sağlıklı bir anlayış geliştirebilmek için parçalar arasındaki ilişkiler ve karşılıklı etkileşimler üzerinde durmaktadır (Akkuş & Alevok İzci, 2018, s. 224-225). Sistem yaklaşımı, ele alınan probleme ilişkin tüm boyutları kapsayan ve problemin ya da olayın farklı bileşenleri arasındaki karşılıklı ilişkileri merkeze alan bir problem çözme yöntemi olarak tanımlanabilir. Bu yaklaşım, bir sorunun çözümünde hangi adımların izlenmesi gerektiğini, sorunun ortaya çıkışında rol oynayan iç ve dış faktörlerin neler olduğunu ve bu faktörler arasındaki ilişkilerin problem üzerindeki etkilerini dikkate alarak kapsamlı bir değerlendirme sunmaktadır. Bu yönüyle sistem yaklaşımı, problemlere nasıl yaklaşılması gerektiğine dair bütüncül bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Genel anlamda sistem düşüncesi, bir olayı anlama ve çözüme ulaştırma biçimi olarak ele alınmalıdır (Tecim, 2004, s. 79).

1.3.2. Durumsallık Yaklaşımı

Durumsallık yaklaşımı, sistem yaklaşımının örgütleri açık sistemler olarak ele alan bakış açısına dayanmaktadır ve örgütlerin birden fazla alt sistemden oluştuğu varsayımı üzerine kuruludur. Bu doğrultuda yaklaşım, örgütü çevresiyle sürekli etkileşim içinde bulunan bütüncül bir yapı olarak değerlendirmektedir. Durumsallık yaklaşımını diğer yönetim yaklaşımlarından ayıran temel özelliklerden biri, kuramsal önermelerinin büyük ölçüde ampirik araştırma bulgularına dayanmasıdır. Bu kapsamda gerçekleştirilen çalışmaların uzun yıllara yayılan araştırma süreçlerine dayanması da dikkat çekici bir unsurdur. Örneğin Tavistock Enstitüsü araştırmacılarından Fred Emery ve Eric Trist'in Birleşik Krallık'taki kömür sahalarında yürüttükleri çalışmalardan hareketle geliştirdikleri Sosyo-Teknik Kuram, durumsallık yaklaşımının şekillenmesinde önemli bir rol oynamış ve bu yaklaşımın gelişimine katkı sağlayan temel bir referans noktası olmuştur (Zengin, 2025, s. 36). Durumsallık

yaklaşımı, farklı koşullar altında örgütsel başarının tek bir yol ya da yöntemle sağlanamayacağını, bunun yerine duruma özgü kavramlar, teknikler ve davranış biçimlerinin benimsenmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu çerçevede örgüt yapısı, çevresel faktörler gibi dış unsurların yanı sıra, işin niteliği, kullanılan teknoloji, çalışanların özellikleri ve örgütsel hedefler gibi iç etmenlerin etkisi altında şekillenmektedir. Durumsallık yaklaşımının sistem yaklaşımına sağladığı katkı ise, büyük ölçüde örgüt yapısı, teknoloji ve çevre arasındaki ilişkilere odaklanan ampirik araştırmaların ortaya koyduğu bulgulara dayanmaktadır.

Modern yönetim yaklaşımı, yerel yönetimlerin yapısal ve işlevsel özelliklerini açıklamada klasik ve neo-klasik yaklaşımlara kıyasla daha kapsayıcı bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Yerel yönetimler, merkezi idareden farklı olarak, yalnızca hiyerarşik bir örgüt yapısı içinde faaliyet gösteren kapalı sistemler değildir. Merkezi yönetim, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve yerel halk ile sürekli etkileşim halinde bulunan açık sistemlerdir. Bu nedenle yerel yönetimlerin etkinliği, yalnızca iç örgütlenme biçimleriyle değil, aynı zamanda içinde buldukları sosyoekonomik, kültürel ve siyasal çevreyle kurdukları ilişkiler üzerinden değerlendirilmelidir. Modern yönetim yaklaşımının açık sistem vurgusu, yerel yönetimlerin bu çok boyutlu yapısını analiz etmede önemli bir kavramsal zemin sağlamaktadır.

Sistem yaklaşımı açısından bakıldığında, yerel yönetimler girdi, dönüşüm süreci, çıktı ve geri bildirim unsurlarından oluşan karmaşık yapılar olarak değerlendirilebilir. Yerel halkın talepleri, merkezi idareden aktarılan kaynaklar, yasal düzenlemeler ve çevresel koşullar, yerel yönetimlerin temel girdilerini oluşturur. Bu girdiler, yerel yönetim örgütleri aracılığıyla kamu hizmetlerine dönüştürülmekte ve çıktılar yeniden yerel topluma sunulmaktadır. Geri bildirim mekanizmaları ise, seçimler, katılımcı süreçler, şikayet ve talep sistemleri yoluyla işletilmektedir. Bu durum, yerel yönetimlerin çevreleriyle sürekli bir etkileşim içinde olmasını zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede sistem yaklaşımı, yerel yönetimlerin yalnızca idari birimler olarak değil, çevresel dinamiklere duyarlı bütüncül yapılar olarak ele alınmasını mümkün kılmaktadır.

Durumsallık yaklaşımı ise yerel yönetimlerde tek tip bir örgütlenme ve yönetim modelinin uygulanamayacağını ortaya koymasından önem taşımaktadır. Coğrafi koşullar, nüfus yapısı, ekonomik kapasite, kültürel özellikler ve kurumsal gelenekler gibi faktörler, yerel yönetimlerin örgütsel yapısını ve hizmet sunum biçimlerini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle büyükşehir belediyeleri ile küçük ölçekli belediyeler ya da kırsal ve kentsel yerel yönetimler arasında aynı yönetim modelinin uygulanması, etkinlik ve verimlilik açısından sınırlı sonuçlar doğurabilmektedir. Durumsallık yaklaşımı, yerel

yönetimlerin içinde buldukları özgül koşullara uygun örgütsel yapı ve yönetim teknikleri geliştirmeleri gerektiğini vurgulayarak, yerel yönetim literatürüne önemli bir esneklik kazandırmaktadır. Modern yönetim yaklaşımının yerel yönetimler açısından bir diğer önemli katkısı, örgütün bütüncül bir yapı olarak ele alınması gerekliliğini vurgulamasıdır. Yerel yönetimlerde farklı birimler arasında yaşanan koordinasyon sorunları, hizmet sunumunda aksamalara ve kaynak israfına yol açabilmektedir. Sistem ve durumsallık yaklaşımlarının birlikte sunduğu bütüncül perspektif, yerel yönetimlerde örgüt içi uyumun sağlanması, birimler arası etkileşimin güçlendirilmesi ve çevresel değişimlere hızlı uyum gösterilmesi açısından önemli bir teorik dayanak oluşturmaktadır.

Sonuç olarak modern yönetim yaklaşımı, yerel yönetimlerin değişen çevresel koşullar, artan toplumsal talepler ve çok aktörlü yönetim yapıları karşısında daha esnek, uyarlanabilir ve etkili yönetim modelleri geliştirmesine imkân tanımaktadır. Bu yaklaşım, özellikle Türk dünyasında yerel yönetimlerin farklı tarihsel, kültürel ve kurumsal bağlamlar içinde faaliyet göstermesi dikkate alındığında, ortak bir yönetim modeli dayatmak yerine, duruma özgü ve iş birliğine dayalı yönetim anlayışlarının geliştirilmesine teorik bir zemin sunmaktadır. Bu yönüyle modern yönetim yaklaşımı, yerel yönetimlerde bölgesel kalkınma, kurumsal kapasite geliştirme ve ortak gelecek arayışlarının anlaşılmasında temel referans noktalarından biri olarak değerlendirilebilir.

1.4. Post-Modern Yönetim Yaklaşımları (1980-)

Postmodern kavramı ilk kez 1989 yılında Hummel ve yine aynı yıl Dennard tarafından kullanılmıştır. Postmodernizm terimi ise ilk olarak Arnold Toynbee'nin 1939 yılında yayımlanan A Study of History adlı eserinde yer almıştır. Toynbee, modern dönemin yaklaşık olarak 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar sürdüğünü ve Birinci Dünya Savaşı ile birlikte sona erdiğini ileri sürmektedir. Bu tarihten sonraki süreci ise postmodern bir dönem olarak tanımlamaktadır. Postmodern çağın ayırt edici özellikleri arasında büyük ölçekli savaşlar, devrimler ve toplumsal karmaşalar ön plana çıkmakta olup, bu durum aynı zamanda bir kültürel çözülmeye işaret etmektedir. Modernizmin temel varsayımlarına eleştirel bir yaklaşım geliştiren postmodern düşüncenin çıkış noktasında; akılcılık, maddecilik ve mutlak doğrulara dayalı modern anlayışa karşı bir tepki yer almaktadır. Bu bağlamda postmodernizm, insanı yönlendiren ve pasifleştiren, bireyi kontrol altına alarak metalaştıran bilim ve teknoloji merkezli yaklaşımları sorgulamakta ve bu anlayışlara eleştiri yöneltmektedir (Ateş & Banazılı, 2019, s. 57). Postmodern devlet anlayışı, siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel alanlarda yaşanan dönüşümlerin etkisiyle, ulus bilinci temelinde şekillenen modern devlet

yapısının karmaşıklaşmasını ve farklı yönlere evrilmesini ifade etmektedir. Bu çerçevede postmodern devlet, küreselleşme gibi süreçlerin etkisiyle ulusal düzeyde çeşitli kırılmalarla karşı karşıya kalmaktadır. Rasyonellik, merkezîyetçilik ve tek tip yapı üzerine inşa edilen modern devletten, merkezi gücün dağılması, çok katmanlı ağ yapılarının ortaya çıkması, yetkinin paylaşılması ve rasyonelliğin mutlak bir ilke olarak görülmemesi gibi özelliklerle ayrılmaktadır. Modern yönetim anlayışının katı ve hiyerarşik bürokratik yapılarının aksine, postmodern yönetimler daha esnek, çoğulcu ve katılımcı bir nitelik taşımakta; bu yönüyle post-bürokratik bir karakter sergilemektedir. Postmodern kamu yönetimi, modern kamu yönetiminin değişmez ve evrensel olarak kabul ettiği kuram ve kavramları sorgulamakta ve bu yaklaşımlara eleştirel bir tutum geliştirmektedir. Bu bağlamda postmodern yönetim anlayışı, sosyo-ekonomik çevrede meydana gelen dönüşümlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmakta; söz konusu dönüşüm süreci, fordizmden post-fordizme ya da sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş şeklinde ifade edilmektedir. Dolayısıyla postmodern yönetim, modernizme dayalı yönetim geleneğinin eleştirilmesini ve modern çağın temel kabullerinin yeniden değerlendirilmesini esas almaktadır (Doğan, 2014, s. 79).

Postmodern yönetim anlayışı, yerel yönetimlerin günümüzde üstlendikleri çok boyutlu rollerin anlaşılması açısından önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Küreselleşme, yerelleşme ve yönetişim süreçlerinin eş zamanlı olarak etkili olduğu postmodern dönemde, yerel yönetimler yalnızca merkezi idarenin alt birimleri olarak değil, çok aktörlü, ağ temelli ve katılımcı yönetim yapılarının temel bileşenleri olarak konumlandırılmaktadır.

Postmodern devlet anlayışının öne çıkardığı yetkinin dağıtılması, çoğulculuk ve çok katmanlı yönetişim ilkeleri, yerel yönetimlerin karar alma ve uygulama süreçlerinde daha etkin rol üstlenmesini beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda yerel yönetimler, yalnızca kamu hizmeti sunan bürokratik yapılar olmaktan çıkarak; sivil toplum kuruluşları, özel sektör, yerel halk ve uluslararası aktörlerle iş birliği içinde hareket eden yönetişim merkezleri haline gelmiştir. Postmodern yönetim anlayışı, yerel düzeyde farklı kimliklerin, taleplerin ve yaşam biçimlerinin tanınmasını ve yönetsel süreçlere dahil edilmesini savunarak, yerel demokrasinin güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Postmodern kamu yönetiminin post-bürokratik karakteri, yerel yönetimlerde esnek örgütlenme biçimlerinin ve yatay ilişki ağlarının önemini artırmıştır. Katı mevzuat ve hiyerarşi yerine müzakere, uzlaşma ve ortak akla dayalı yönetim pratikleri ön plana çıkmaktadır. Bu durum yerel yönetimlerin değişen toplumsal beklentilere daha hızlı uyum sağlamasına imkan tanımaktadır. Özellikle kent yönetimi, bölgesel kalkınma, kültürel çeşitlilik ve sosyal politikalar gibi alanlarda, postmodern yaklaşımın çoğulcu ve yerel

özgünlükleri dikkate alan bakış açısı belirleyici olmaktadır. Postmodern yönetim anlayışı, yerel yönetimlerin tek bir rasyonaliteye dayalı olarak değil, çoklu doğrular ve farklı bakış açıları çerçevesinde yönetilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu durum, yerel düzeyde standartlaştırılmış politika ve hizmet modelleri yerine, bölgesel ve kültürel farklılıkları gözeterek yerel çözümlerin geliştirilmesini teşvik etmektedir. Yerel sorunlara yerel aktörlerle birlikte çözüm üretilmesi, postmodern yönetim anlayışının yerel yönetimler alanındaki en önemli yansımalarından biri olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak postmodern yönetim anlayışı, yerel yönetimleri modern kamu yönetiminin katı ve merkeziyetçi sınırları dışına taşıyarak, onları katılımcı, çoğulcu ve çok aktörlü yönetim yapılarının merkezine yerleştirmektedir. Bu yaklaşım, özellikle Türk dünyasında farklı tarihsel, kültürel ve yönetsel deneyimlere sahip yerel yönetimlerin ortak bir gelecek perspektifi doğrultusunda iş birliği geliştirmesi açısından önemli bir kuramsal zemin sunmaktadır. Yerel yönetimlerin postmodern yönetim anlayışı çerçevesinde güçlendirilmesi, hem yerel demokrasinin derinleşmesine hem de bölgesel kalkınma ve Türk Birliği hedeflerine katkı sağlayabilecek stratejik bir unsur olarak değerlendirilebilir.

1.5. Yerel Yönetim Kavramı, Önemi Ve Çeşitleri

Yönetim, insanlığın ortaya çıkışıyla birlikte doğan temel bir toplumsal gereksinim olarak kabul edilir. Bu nedenle insanlar, tarih boyunca yönetim ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla aşiret, kabile, boy, ulus ve devlet gibi çeşitli sosyal ve siyasal yapılar geliştirmiştir. Her ne kadar yönetim uygulamalarının kökeni toplum yaşamı kadar eski olsa da, yönetim kavramının yazılı kurallarla ifade edilmesi M.Ö. 5. yüzyılda Sümerlerin oluşturduğu düzenlemelere kadar dayandırılmaktadır. Genel çerçevede yönetim, insanların aracılığıyla işlerin yürütülmesi olarak tanımlanabilir. Daha kapsamlı bir yaklaşım ise yönetimi; belirlenen amaçlara ulaşmak için mevcut kaynakların planlandığı, organize edildiği ve gelecekte yapılacak faaliyetlere yönelik hedeflerin oluşturulduğu bir süreç olarak görür (Seçtim & Erkul, Yönetim Yaklaşımları Üzerine Kuramsal Bir Değerlendirme, 2020, s. 19).

Yerel yönetim veya yerinden yönetim kavramı, yönetim bilimlerinde adem-i merkeziyet olarak bilinir. Adem-i merkeziyet kavramının bilinen 2 türü bulunmaktadır; birincisi merkezin, belli işlevleri yerine getirmek veya bazı yetkileri kendi adına kullanması üzere uzakta bulunan kuruluşlara yetkileri devretmesi olarak tanımlanan yetki genişliğidir. İkincisi ise yasalarla oluşturulmuş yönetim organlarının siyasal, tüzel ve akçal bazı yetkilerle donatılmış gerçek anlamda yerel yönetimlerdir (Ertan, 2002, s. 22). Evrensel bir ifadeyle yerel yönetimler; belirli bir coğrafi bölgede (örneğin şehir, kasaba ya da köyde) yaşayan insanların

ortak ihtiyaçlarını karşılamak ve yaşadıkları çevreyi daha yaşanabilir hale getirmek amacıyla oluşturulan, karar organları halk tarafından seçilen, yasalarla görev ve yetkileri tanımlanmış, kendi bütçesi, gelir kaynakları ve personeli bulunan, merkezi yönetimle ilişkilerinde idari özerkliğe sahip kamu tüzel kuruluşlarıdır (Coşkun, 1999, s. 99). Bu yönetim biçimi, idari ademi merkeziyet olarak adlandırılır ve siyasi ademi merkeziyet kavramından ayrılır. Siyasi ademi merkeziyetçilik, federal sistemlerde olduğu gibi, devletin alt birimlerine belirli ölçüde yasama ve yargı yetkisi tanınmasını ifade ederken; idari ademi merkeziyet, merkezi otoriteye doğrudan bağlı olmayan kamu tüzel kişiliklerinin belirli kamu hizmetlerini yürütmesi anlamına gelir. Bu birimlerin yasama ya da yargı yetkisi bulunmadığından, kendi hukuki statülerini belirleme gücüne sahip değildirler. Ancak bu sistem, demokratik yönetim anlayışına uygunluğu, bürokrasiyi azaltması ve hizmetlerin yerel ihtiyaçlara daha uygun biçimde sunulmasına imkan tanınması açısından önemli bir yönetim modeli olarak değerlendirilmektedir (Erkan, 2014, s. 8).

Yerel yönetim kavramı, siyasi ve hukuki niteliğinin yanı sıra toplumsal-idari bir kurum olarak değerlendirildiğinde, kökeni Geç Ortaçağ Avrupa'sına uzanan bir yapıyı ifade eder. Bu durum, yerel yönetimlerin ortaya çıkışının devletin tarihsel gelişimiyle birlikte ele alınmasını gerekli kılar. Feodal düzenin üzülmesi ve modern devlet modelinin şekillenmeye başlamasıyla birlikte, yerel düzeyde yeni idari düzenlemeler de gündeme gelmiştir. Coğrafi uzaklık, mahalli ihtiyaçların çeşitliliği, halka daha nitelikli hizmet sunma gerekliliği ve yönetime katılım talebi gibi unsurlar zamanla yerel yönetimlerin oluşumunu zorunlu kılmıştır. Yerel yönetimlerin devlet içinde ayrı bir tüzel kişilik kazanması ise ancak 19. yüzyılın ortalarında mümkün olmuştur (Demir & Karakütük, 2003, s. 68).

İl, ilçe ve köy niteliğindeki kamu hizmetlerini yürütmek amacıyla oluşturulmuş yönetim kurumlarına yerel yönetimler veya mahalli idareler denmektedir. Türkiye'de yerel yönetim sistemi içerisinde İl zel İdaresi, Belediye ve Köy yönetimleri yer almaktadır (Demir & Karakütük, 2003, s. 68).

1.6. Yerel Yönetimlerin Devlet Yönetimindeki Yeri Ve nemi

Yerel yönetim olgusu, gün geçtikçe gelişip ve işlevini çeşitlendirerek devlet yönetiminde önemli bir ilginin odağı haline gelmiştir (Köse, 2004, s. 3). Yerel yönetimler, kamu hizmetlerinin yerel düzeyde etkin ve verimli bir şekilde sunulmasını sağlayan, halkın yönetime katılımını artıran ve demokratik değerlerin yerleşmesine katkıda bulunan önemli kurumlardır. Bu yönetim birimleri, merkezi idarenin dışında, yerel halkın ihtiyaçlarına doğrudan cevap verebilecek yapılar olarak devlet yönetiminde kritik bir rol oynamaktadır.

Türkiye'de yerel yönetim birimleri, 1982 Anayasası'nın 127. maddesiyle tanımlanmış olup, il, belediye ve köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan kamu tüzelkişileri olarak belirtilmiştir. Bu yapılar, karar organları seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan ve kuruluş esasları kanunla belirlenen idarelerdir. yerel yönetimler, devlet yönetiminin temel taşlarından biri olup, hizmetlerin yerel düzeyde etkin sunumu, halkın yönetime katılımı ve demokratik değerlerin yerleşmesi açısından vazgeçilmez kurumlardır. Bu nedenle, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve desteklenmesi, genel kamu yönetiminin etkinliği açısından büyük önem taşımaktadır (Ertaş, 2016, s. 88-112).

1.7. Merkezi Yönetim İle Yerel Yönetim Arasındaki İlişki

Türkiye'de kamu yönetimi uzun süre boyunca hizmetlerin merkezden yürütülmesini esas alan bir anlayışla şekillenmiştir. Bu tercih, devletin üniter yapısının korunması açısından önemli görülmüştür. Ancak zaman içinde tüm ekonomik ve toplumsal faaliyetlerin tek merkezden kontrol edilmesinin, giderek büyüyen kamu bürokrasisini yavaşlatan, etkinliğini azaltan ve verimliliğini düşüren bir unsur haline geldiği yönünde eleştiriler ortaya çıkmıştır. Bu eleştirilerin etkisiyle, dünya genelindeki eğilimlere paralel olarak Türkiye'de de adem-i merkeziyetçi yaklaşımlar gündemde yer almaya başlamış; kamu kurumlarından yerel yönetimlere doğru yetki devri tartışmaları önem kazanmıştır. Bu süreç, merkezi idarenin görev alanının daralmasına ve yerel yönetimlerin kamu hizmetlerindeki ağırlığının giderek artmasına zemin hazırlamıştır (Emini, 2009, s. 42).

Kamu yönetimleri, kamu hizmetlerinin planlanması, örgütlenmesi, yürütülmesi, koordine edilmesi ve denetlenmesi süreçlerini içeren bir yönetim yapısına sahiptir. Bu yapıda, yetkilerin ve sorumlulukların merkezi yönetimde toplandığı modellerin yanı sıra, belirttiğimiz gibi yerel yönetim sistemleri de uygulanmaktadır. Ancak, bu iki modelin saf halde uygulanması pratikte zorluklar doğurabileceğinden, ülkeler kendi yönetim anlayışlarına ve ihtiyaçlarına uygun bir merkezi ve yerel yönetim dengesi oluşturma yoluna gitmişlerdir. Her iki yönetim modelinin kendine özgü avantaj ve dezavantajları bulunsa da, günümüzde kamu hizmetlerinin yerelden sunulması yaklaşımının giderek daha fazla önem kazandığı görülmektedir (Uysal & Atmaca, 2018, s. 414). Yerel yönetimler, merkezi yönetimlerin karşısında belli özerkliklere sahiptirler. Bu özerkliğin varlık gösterdiği alanlar yönetim ve mali alanların eksenidir. Yani bu alanlarda yerel yönetimler daha serbest hareket etme özelliğine sahiptirler. Lakin bu serbestlik tam bir bağımsızlık anlamına gelmez. Zira yerel yönetim kuruluşları, yasaların belirlediği şekillerle merkezin vesayet denetimi altındadır (Çağdaş, 2011, s. 395).

Merkezi ve yerel yönetimler arasındaki görev paylaşımında, yerel yönetimlerin daha çok bölge halkının günlük yaşamını doğrudan etkileyen ve yaşam kalitesini artırmaya yönelik hizmetler sunduğu, buna karşın merkezi yönetimin ülke genelini kapsayan, ulusal düzeydeki kamusal hizmetlerden sorumlu olduğu görülmektedir (Sezer & Vural, 2010, s. 207). Batı ülkelerinde genellikle yerel düzeyde sunulan hizmetlerin merkezi yönetimden yerel yönetimlere devredildiği görülmektedir. Ancak Türkiye’de, özellikle 1980’li yıllardan sonra hızla artan kent nüfusuna rağmen, yerinden yönetim ilkesine dayalı net bir görev paylaşımı oluşturulamamıştır. Ülkemizde köklü bir merkezîyetçi yönetim anlayışı hakim olduğundan, bazı kamu hizmetlerinin yerel yönetimlere devri güçleşmektedir. Kamu hizmetlerinde verimliliği artırmak için yapılacak görev paylaşımında esas mesele, bu paylaşımın hangi kriterler temelinde gerçekleştirileceğidir. Yerel nitelikli hizmetlerin hangi idari birimler tarafından yürütüleceği konusu uzun süredir tartışılan önemli bir mesele olarak gündemdeki yerini korumaktadır. Özellikle yerel hizmetlerin görev dağılımı, merkezi ve yerel yönetimler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Ancak her dönem ve her ülke için geçerli olabilecek kesin ölçütler belirlemek kolay değildir; zira görev paylaşımı, her ülkenin anayasal yapısı, ekonomik koşulları ve toplumsal ihtiyaçları doğrultusunda farklı biçimlerde şekillenmektedir (Erkan, 2014, s. 16).

Üniter devletlerde yerel yönetimler, belirli ölçülerde yerinden yönetim ilkesi doğrultusunda özerklik kullanırlar. Bu özerklik, merkezin yetki devri veya yetki genişliği yoluyla sağlanır. Federal sistemlerde ise yerel birimlerin yetkileri anayasal olarak ayrı ayrı tanımlanmıştır. Her iki sistemde isim benzerliği bulunsa da işlevsel ve yapısal açıdan farklılıklar vardır. Yerel yönetimlerin merkezle ilişkilerini belirleyen önemli unsurlardan bir diğeri de, kamu hizmetlerini yürütürken bağımsız karar alabilme düzeyidir. Karar alma serbestisi yalnızca yönetsel değil, mali özerkliği de kapsayan geniş bir yetki alanını ifade eder. Ayrıca, merkezi yönetimle yerel otoriteler arasındaki ilişkiyi şekillendiren faktörlerden biri, yerel birimlerin merkeze erişim yollarıdır (Parlak, 2014, s. 15).

1.7.1. Genel Yetki İlkesi

Yetki, idareye yalnızca işlem yapma olanağı tanıyan bir güç değil, aynı zamanda hangi konuda ve hangi makam tarafından işlem tesis edileceğini belirleyen ilişki temelli bir kavramdır. Geniş anlamıyla yetki, idarenin tüm unsurlarıyla birlikte hukuki işlem yapabilme kapasitesini ifade ederken; dar anlamıyla belirli bir yer, zaman ve konu bakımından bir idari makama hukuki işlem kurma ehliyeti verilmesini anlatır. Bu çerçevede yetki, idari işlemin

kim tarafından yapılacağını belirleyen temel unsur olup, işlem niteliği sözleşme olduğunda idare adına sözleşme yapan makamla doğrudan ilişkilidir (Acun, 2024, s. 93).

Yerel yönetimlerin, anayasa ve yasalarla açıkça başka bir idari makama verilmemiş veya yetki alanlarının dışında bırakılmamış tüm konularda, yerel halkın ortak ihtiyaçlarını karşılamak üzere görev üstlenebilmesini ifade eden genel yetki ilkesi, yerinden yönetim anlayışını güçlendiren temel bir yaklaşımdır. Literatürde açık bono olarak da adlandırılan bu sistem, yerel yönetimlere yerel nitelikli hizmetlerde geniş takdir yetkisi tanımakta ve yerel önceliklerin belirlenmesi ile kaynak kullanımında daha esnek bir yapı sunmaktadır. Bu çerçevede genel yetki ilkesi, hem yerel halkın karar alma süreçlerine katılımını artırmakta hem de hizmetlerin bölgesel ihtiyaçlara göre şekillenmesine imkân sağlamaktadır. Bununla birlikte ilkenin bazı sakıncaları da bulunmaktadır. Yerel yönetimlerde teknik kapasite ve uzman personel eksikliği, yetkinin gereğinden fazla veya yanlış alanlarda kullanılmasına yol açabilmektedir. Merkezi yönetim ise genel yetki ilkesini gerekçe göstererek yeterli kaynak sağlamadan sorumluluk devri yapabilmektedir. Ayrıca yerel kararların ulusal çıkarlarla çelişme ihtimali, merkezi idarenin idari vesayet yoluyla denetimini zorunlu kılmaktadır. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'nın (AYYÖŞ) 4/2. maddesinde de ifade edilen genel yetki ilkesi, yerel yönetimlerin kanunlarla açıkça başka bir makama verilmemiş tüm konularda serbestçe hareket edebilmesini öngörmekte olup Almanya gibi Kıta Avrupası ülkelerinde yaygın biçimde uygulanmaktadır. Bu ülkelerde yerel yönetimlere, topluluğun ihtiyaçlarını kendi sorumlulukları altında düzenleme hakkı tanınarak ilkeler anayasal güvence altına alınmıştır (Boztepe, 2019, s. 51-52).

1.7.2 Yerellik (Subsidiarity) İlkesi

Yerellik (Subsidiarite) diğer adıyla halka yakınlık ilkesi, 1980'li yıllardan itibaren birçok ulusal ve uluslararası örgütün karar ve düzenlemelerinde yer alan temel bir yönetim anlayışı haline gelmiştir. Kavramsal olarak ikincillik, destek olma veya tamamlayıcı nitelikte bulunma anlamlarını taşıyan bu ilke, yerel yönetimlerle merkezi idare arasındaki görev paylaşımının rasyonel biçimde düzenlenmesini hedefler. Bu açıdan subsidiarite, yerel yönetimlerin kendi yetki alanlarında bağımsız hareket edebilmesini güvence altına alırken, üst yönetimlerin yalnızca gerekli durumlarda devreye girmesine dayanan bir yaklaşımı ifade etmektedir (Demir & Karakütük, 2003, s. 73).

Yerellik ilkesi, kamu hizmetlerinin hangi idari düzey tarafından yürütülmesi gerektiğini belirleyen temel bir yönetim yaklaşımıdır. Bu ilkeye göre bir hizmet, mümkün olduğunca ihtiyaç sahiplerine en yakın yönetim birimi tarafından yerine getirilmeli; üst

kademeye devredilmesi ise ancak hizmetin etkinliği, kapsamı veya teknik gereklilikler bunu zorunlu kıldığında söz konusu olmalıdır. AYYÖŞ'ün 4. maddesinin 3. fıkrası da bu anlayışı yansıtarak kamu sorumluluklarının “genel olarak ve tercihen vatandaşa en yakın makamlarca” kullanılmasını öngörmektedir. Fıkroda yer alan tercihen ifadesi, taraf devletlere uygulamada geniş bir takdir yetkisi tanımakta; ancak görev başka bir idari makama devredildiğinde hizmetin niteliği, idarenin yeterliliği ve ekonomik koşulların dikkate alınması gerektiğini de vurgulamaktadır. Bu düzenleme, yerellik ilkesinin temel bir prensip olarak benimsendiğini, fakat yerel birimlerin teknik veya mali kapasite yetersizliği durumunda merkezi idarenin hizmet sunumuna katılmasına imkân tanındığını göstermektedir (Boztepe, 2019, s. 52).

Sonuç olarak, merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki ilişki, kamu hizmetlerinin etkin, dengeli ve vatandaş odaklı biçimde yürütülmesi açısından önemli bir unsurdur. Bu ilişki, ülkelerin anayasal düzenleri, idari yapıları ve toplumsal ihtiyaçlarına göre farklı biçimlerde şekillenmektedir. Genel olarak, merkezi yönetimin ulusal ölçekteki planlama ve denetim görevini sürdürmesi, yerel yönetimlerin ise bölgesel ve yerel düzeyde hizmetleri doğrudan sunması, kamu yönetiminde tamamlayıcı bir denge oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bu iki yönetim kademesi arasındaki iş birliği ve uyumun güçlendirilmesi, kamu hizmetlerinin verimliliğini artırarak yönetim sisteminin bütüncül bir şekilde işlemesine katkı sağlamaktadır.

1.8. Yerel Yönetimlerde Özerklik

Yerel yönetimler, kendilerine devredilmiş kamu hizmetlerine ilişkin karar alma, bu kararları hayata geçirme, hizmet önceliklerini belirleme, ihtiyaç duyulan mali kaynakları sağlama ve hizmetleri yürütebilmek için örgütlenme gibi alanlarda idari özerkliğe sahiptir. Türkiye'nin de taraf olduğu Avrupa Konseyi Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ise yerel yönetimlerin karar alma ve uygulama süreçlerinde serbest hareket edebilmesini, ayrıca yerel hizmetlerin yürütülmesinde bölge halkının katılımının sağlanmasını teşvik etmektedir (Derdiman, 2005, s. 14).

Bahsedilen bu kavram özerklik, anayasa ve kanunlarla belirlenen sınırlar çerçevesinde kullanılmalıdır; bu sınırların dışına çıkılması mümkün değildir. Yerel yönetimlere tanınan özerkliğin amacı, hizmetlerin daha etkili ve verimli biçimde yürütülmesini sağlamaktır. Aksi yönde, yasal düzenlemelerin yanlış yorumlanarak bireylere çıkar sağlanması özerklik kavramıyla bağdaşmaz. Yerel birimlerin kendi organlarını oluşturabilmesi ve karar alma süreçlerinde özgürce hareket edebilmesi, hizmetlerin doğru, hızlı ve yerinde yerine getirilmesi açısından önem taşır. Bu çerçevede özerklik, hizmetlerin daha sade, ekonomik ve etkin sunulmasına katkı sağlar; örgütlerin zarar etmesini engeller, siyasi baskı ve müdahalelerin

önüne geçer. Ayrıca personel ve malzeme kullanımında israfı azaltarak kurumun mali yapısının güçlenmesine yardımcı olur (Yüksel, 1998, s. 91).

Yerel özerklik, siyasi, idari ve mali olmak üzere üç temel boyutta ele alınmaktadır. Siyasi özerklik, yerel yönetimlerin kendi yapıları ve faaliyet alanlarıyla ilgili konularda düzenleme yapma, yani norm koyma yetkisine sahip olmalarını ifade eder. İdari özerklik ise yerel yönetim organlarının, yürütmekle sorumlu oldukları hizmetlere ilişkin kararları bağımsız biçimde alabilmesi ve bu kararları uygulayabilme kapasitesine sahip olması anlamına gelir. Mali özerklik ise yerel yönetimlerin, kanunlarla kendilerine yüklenen görevleri yerine getirirken bütçelerini kendilerinin hazırlayabilmesi, gelir kaynakları içinde kendi öz gelirlerinin önemli bir yer tutması ve dolayısıyla mali açıdan merkeze bağımlılıklarının düşük olması şeklinde tanımlanabilir (Koç, 2016, s. 92).

1.9. Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı (AYYÖŞ)

1951 yılında çeşitli Avrupa ülkelerinden belediye başkanları bir araya gelerek Cenevre’de Avrupa Belediyeler Konseyi’ni kurmuştur. Konseyin 17–18 Ekim 1953’te Versay’da yapılan ilk toplantısında “Avrupa Belediye Özgürlükleri Şartı” oybirliğiyle kabul edilmiş ve üye devletlerin belediye özerkliğini anayasal güvence altına almaları tavsiye edilmiştir. Merkezi başlangıçta Paris olan Konsey, daha sonra Brüksel’de bir temsilcilik açarak Avrupa kurumlarına yaklaşmış ve 1984’ten itibaren bölgesel yönetimleri de kapsayarak “Avrupa Belediyeler ve Bölgeler Konseyi (CEMR)” adını almıştır. Bugün 39 ülkeden yüz binden fazla yerel ve bölgesel yönetimin temsil edildiği CEMR, Avrupa’nın en geniş kapsamlı yerel yönetim örgütüdür. Türkiye, bu yapıda Türkiye Belediyeler Birliği tarafından temsil edilmektedir (Muratoğlu, 2011, s. 737).

Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, diğer uluslararası sözleşmelerde olduğu gibi bir giriş bölümüyle başlar. Bu bölümde, üye devletlerin yerel yönetimlere ilişkin ortak amaçları ve niyetleri ortaya konur. Girişte özellikle, Avrupa Konseyi üyelerinin ortak değer ve ilkeleri koruyarak daha güçlü bir birlik oluşturma hedefi vurgulanır. Şart üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, yerel özerkliğin anayasal ve yasal dayanakları ele alınır. Merkezi idarenin yerel yönetimler üzerindeki müdahalesinin en aza indirilmesi gerektiği belirtilir. Ayrıca yerel yönetimlere verilen görevlerin kapsamıyla uyumlu mali kaynakların sağlanması gerektiği ifade edilir. İkinci bölüm, taraf devletlerin yükümlülükleri ile şartın hangi kurumları kapsadığına dair düzenlemeleri ve üyelerin yaptıkları yasal değişiklikleri Avrupa Konseyi’ne bildirme zorunluluğunu içerir. Üçüncü bölümde ise şartın yürürlüğe giriş ve uygulanmasına ilişkin hükümler yer alır (İnaç & Ünal, 2007).

1.10. Yerel Yönetimlerin Fonksiyonları Ve Görevleri

Yerel yönetimin temel amacı, belediye sınırları içindeki bölgelerde barışın, düzenin ve etkili bir yönetimin sağlanması için meclislerin yetki ve sorumluluklarını bir araya getiren organize bir sistem oluşturmaktır. Yerel idareler, kararlarını alırken toplumun ihtiyaçlarına yönelik olarak park ve rekreasyon alanları, polis ve itfaiye hizmetleri, konut ve altyapı çalışmaları, acil sağlık hizmetleri, belediye mahkemeleri ile toplu taşıma gibi birçok alanda faaliyet yürütür (Dönmez & Akın, 2021, s. 7-8). Yerel yönetimlerin temel görevleri;

- Mahalli idarelerin mevzuatla kendilerine verilen görev ve sorumluluklara ilişkin işlemleri yürütmek, takip etmek, sonuçlandırmak ve geliştirmek,
- Yerel yönetimlerin yatırım ve hizmet faaliyetlerinin kalkınma planları ile yıllık programlara uygun biçimde gerçekleştirilmesini sağlamak,
- Mahalli idarelerin gelişimine katkı sunmak amacıyla araştırmalar yapmak, istatistiki verileri toplamak, analiz etmek ve yayımlamak,
- Yerel yönetim personeline yönelik hizmet içi eğitim programlarını planlamak, uygulanmasını izlemek ve değerlendirmek,
- Mahalli idarelerin örgüt yapısı, kadro düzeni ve araç gereç standartlarını belirlemek,
- Yerel yönetimlerin altyapı sistemlerine ilişkin genel planlama, fizibilite, proje, işletme ve finansman süreçlerinin, mekansal strateji, çevre düzeni ve imar planlarına uygun biçimde yürütülmesi için esasları belirlemek,
- Altyapı tesisleri ve altyapı birliklerinin kurulması konularında mahalli idareler arasında koordinasyonu sağlamak, rehberlik etmek ve altyapı tesislerine ilişkin envanteri tutmak,
- Bakanlık tarafından gerekli görülen diğer görevleri yerine getirmek (Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü).

1.11. Yerel Yönetimlerin Temel Unsurları

Yerel yönetimlerin varlığını oluşturan üç temel unsur bulunmaktadır: insan topluluğu, toprak parçası ve özerklik. Benzer şekilde, bir devletin de üç zorunlu unsuru vardır: insan topluluğu, toprak ve egemenlik. Görüldüğü üzere, her iki yapının ilk iki unsuru aynıyken, üçüncü unsur farklılık göstermektedir. Devlet egemenliğe sahipken, yerel yönetimler yalnızca belirli bir özerklik çerçevesinde faaliyet gösteren idari birimlerdir (Arıkboğa, 2020, s. 8).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK DÜNYASI'NDA YEREL YÖNETİM KAVRAMI VE ORTAK DEĞERLER

Türk dünyasında yerel yönetim anlayışı, tarih boyunca farklı siyasal sistemler ve yönetim biçimleri içinde gelişmiş olsa da, Türk devlet geleneğinden gelen idari disiplin, toplumsal dayanışma ve hizmet odaklı yönetim anlayışı bakımından ortak değerler taşımaktadır. Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan gibi günümüz Türk cumhuriyetlerinde yerel yönetimlerin yapısı ve işleyişi farklılık gösterse de, bu ülkelerin yönetim anlayışlarında tarihsel Türk idari kültürünün izleri görülmektedir.

2.1. Türk Devletleri'nde Yerel Yönetimlerin Genel Tanımı

Yerel yönetimler, belirli bir coğrafi alanda yaşayan halkın ortak yerel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla oluşturulan, kamu tüzel kişiliğine sahip idari birimlerdir. Bu yönetim birimleri, kamu hizmetlerinin yerinden ve halka en yakın düzeyde sunulmasını esas alan yerinden yönetim ilkesine dayanmaktadır. Türk devletlerinde yerel yönetim yapıları tarihsel, siyasal ve yönetsel farklılıklara bağlı olarak çeşitlilik gösterse de, temel işlevleri bakımından benzer özellikler taşımaktadır.

Türk devletlerinde yerel yönetimlerin yapısını açıklamada, Türkiye idare hukuku literatüründe geliştirilen yerinden yönetim ve idari vesayet kavramları önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda yerel yönetimler, kamu tüzel kişiliğine sahip olmakla birlikte merkezi idarenin idari vesayet denetimine tabi bulunan idari birimler olarak tanımlanmaktadır. İdari vesayet, yerel yönetimlerin merkezi idareden tamamen bağımsız olmamasını sağlamak ve devletin idari bütünlüğünü koruma işlevi görmektedir (Gözler, 2019, s. 487-489).

Türk yönetim geleneğinde yerel yönetimler, merkeziyetçi devlet yapısının baskınlığına rağmen, kamu hizmetlerinin etkin ve verimli biçimde sunulmasını sağlayan tamamlayıcı idari birimler olarak konumlandırılmaktadır. Bu çerçevede yerel yönetimlere sınırlı bir idari ve mali özerklik tanınmakta; yetki ve sorumluluk alanları anayasal ve yasal düzenlemelerle belirlenmektedir. Dolayısıyla Türk devletlerinde yerel yönetimler, merkezi idarenin alternatifi değil, yerel düzeyde kamu hizmetlerinin yürütülmesini sağlayan temel idari aktörler olarak değerlendirilmektedir (Eryılmaz, 2021, s. 101-103).

2.2. Ortak Tarih, Kültür Ve Yönetim Anlayışlarının Yerel Yönetimlere Etkisi

Türk dünyasında yerel yönetimlerin şekillenmesinde yalnızca modern hukuk düzenleri değil, aynı zamanda ortak tarih, kültür ve yönetim anlayışları da belirleyici bir rol oynamaktadır. Türklerin tarih boyunca oluşturduğu devlet gelenekleri, halkla yöneticiler arasındaki ilişkinin mahiyetini belirlemiş, bu ilişki zamanla yerel yönetim anlayışının temel taşlarını oluşturmuştur. Göktürklerden Osmanlı'ya, Karahanlılardan günümüz Türk cumhuriyetlerine kadar uzanan süreçte, yöneten ile yönetilen arasında karşılıklı sorumluluk, adalet, danışma ve hizmet esasına dayalı bir anlayış egemen olmuştur.

Tarihsel olarak Türk topluluklarında yönetim, merkezi otoritenin gücüne rağmen yerel bir denge unsuru taşımıştır. Toy ve kurultay geleneği, yöneticilerin halkla istişare etmesini sağlayan ilk örneklerden biridir. Bu gelenek, günümüz yerel meclislerine benzer şekilde, toplumsal kararların birlikte alınması anlayışını yansıtmıştır. Orhun Yazıtları'nda dahi yöneticilerin halka karşı sorumlulukları vurgulanmış; bu, Türk yönetim kültüründe yönetenin halka hizmet etmekle yükümlü olduğu fikrinin kökleştiğini göstermiştir. Dolayısıyla modern dönemdeki yerel yönetim kavramı, bu tarihsel zemin üzerinde yeniden yorumlanmıştır.

Kültürel açıdan bakıldığında, Türk dünyasında topluluk bilinci, dayanışma, misafirperverlik ve adalet gibi ortak değerler, yerel yönetimlerin işleyişinde dolaylı fakat güçlü bir etkiye sahiptir. Yerel düzeyde halkın sorunlarını birlikte çözmeye, yardımlaşma ve ortak kaynakların korunması gibi unsurlar, geleneksel Türk toplum yapısında daima var olmuştur. Bu kültürel miras, modern belediyeçilik anlayışına halkın yönetime katılımı, sosyal dayanışma projeleri ve toplumsal hizmet yaklaşımı şeklinde yansımıştır.

Yönetim anlayışı bakımından, Türk devletlerinde her dönemde “merkezi otoritenin birliği” esası korunmuş; ancak bu durum, yerel birimlerin tamamen etkisiz olduğu anlamına gelmemiştir. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde “kadı”, “subaşı” veya “sancak beyi” gibi yerel yöneticiler hem merkezi hükümetin temsilcisi olmuş, hem de buldukları bölgenin ihtiyaçlarına cevap vermişlerdir. Benzer biçimde Orta Asya Türk devletlerinde de beg, aksakal ve toy başı gibi yerel önderler, halkın temsilcisi konumunda yer almıştır. Bu durum, Türk yönetim anlayışının merkezilik ile yerel katılım arasında bir denge kurma eğiliminde olduğunu gösterir.

Modern dönemde Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan gibi Türk cumhuriyetlerinin her biri, bağımsızlık sonrasında farklı idari modeller benimsemiş olsalar da, yerel yönetimlerin şekillenmesinde bu tarihsel ve kültürel mirasın

etkisi hissedilmektedir. Türkiye’de belediyeçilik Batı tipi kurumlarla gelişmiş olsa da, halkla iç içe olma, hizmetin yerinde sunulması ve toplumsal dayanışma gibi unsurlar geleneksel Türk yönetim kültürünün yansımalarıdır. Benzer biçimde Orta Asya Türk cumhuriyetlerinde yerel yönetimler, Sovyet mirasının merkezîyetçi yapısından sıyrılmaya çalışırken, milli değerlere dayalı, halkın ihtiyaçlarını önceleyen bir sistem inşa etmeye yönelmişlerdir.

Sonuç olarak, Türk dünyasında yerel yönetimlerin oluşum ve gelişiminde ortak tarih ve kültürün yanı sıra, yönetime bakıştaki benzer ilkeler önemli bir etki yaratmıştır. Adalet, halkın refahı, hizmetin sürekliliği ve yönetenin halka karşı sorumluluğu gibi değerler, geçmişten bugüne Türk yönetim anlayışının özünü oluşturmuş ve yerel yönetimlerin karakterine yön vermiştir. Bu tarihsel ve kültürel süreklilik, Türk dünyasının farklı coğrafyalarında kurulan devletlerin yerel yönetim sistemlerinde ortak bir ruhun varlığını sürdürmesini sağlamıştır.

2.3. Türk Devletleri’nde Yerel Yönetim Modelleri

Bu bölümde, Türk devletlerinde yerel yönetimlerin tarihi, genel yapısı ve işleyişi ele alınmaktadır. Yerel yönetim modelleri, ülkelerin tarihsel geçmişleri, siyasal sistemleri ve idari gelenekleri doğrultusunda şekillenmiş olup, her bir devletin kendine özgü koşullarını yansıtmaktadır. Bu çerçevede, Türk devletlerinde yerel yönetim anlayışının temel özelliklerine ve uygulama biçimlerine değinilmektedir.

2.3.1. Türkiye

Yerel yönetimler alanında Türkiye her ne kadar Avrupalı devletler kadar eski bir tarihe sahip olmasa da yaklaşık 200 yıllık tecrübe ve bilgiye sahiptir. Osmanlı tarih sahnesine çıktığı günden itibaren yayılcı bir politika benimsemiş ve merkezîyetçi bir anlayışa sahip olmuştur. İmparatorluğun genişleyen sınırları ile birlikte merkezîyetçi politikaların çok geniş coğrafyalarda yetersiz kaldığı anlaşılmıştır. Bu genişlemenin en üst noktası 16. yüzyılda gerçekleşmiştir. O yıllarda Osmanlı’nın hakimiyeti altında olan uzak coğrafyalarda, askeri, ekonomik ve yönetsel bağlamda yeni bir yol olarak yerel yönetim sistemi geliştirmiştir. Fethedilen topraklar içerisinde eyalet ve beylikler kurmuştur. Bu eyalet ve beylikler kendi içlerinde sınırlı olsa yönetimsel ve siyasal birtakım özerkliklere sahip olmuşlardır (Doru, 2015, s. 66).

Yakın tarihe bakıldığında Selçuklu Devleti’nde de tamamen özerklik verilen bazı eyaletler bulunmaktaydı. Lakin modern yerel yönetim anlayışı kapsamında ilk gelişme Tanzimat Fermanı’nın ilan edilmesiyle oluşmuştur. Osmanlı Devleti’nin Yerel demokrasi

anlayışı diğer imparatorluklara göre gelişmiş değildi. Yerel hizmetleri yerine getirecek organları seçme hakkı halkın elinde değildi. Yerel hizmetler, merkezi yönetimlerce veya merkez tarafından denetim altında olan kurumlarca gerçekleştiriliyordu. Yerel hizmetleri yerine getirmekle görevli sorumlular; vali, kadı, muhtesif, vakıf ve loncalardı. Kadılar eyalet ve sancaklara tayin edilir ve buldukları bölgede görevlerini icra ederlerdi. 1836 yılına kadar kadılar hem yargı göreviyle meşgul olurken hem de şehir yönetimi, güvenlik, lonca denetimleri, pazarların kontrolü ve fiyat denetimi, vakıfların, okulların, camilerin denetimi, imar düzeni, temizlik, altyapı denetimlerinden sorumluydu. 1836 yılında Evkaf Nazırlığı kuruldu. Evkaf Nazırlığı'nın kurulması ile birlikte kadılar artık sadece yargı göreviyle mükellefti (Çiçek, 2014, s. 56-57). Kadılar padişahın ataması ile görevlerine başladılar ve buldukları yerden savaş esnasında dahi ayrılmaları mümkün değildi. Aynı zamanda kadıların görev süreleri pek uzun değildi. Tam zaman açısından netlik bulunmamakla birlikte, kadıların halkla uzun yıllar vakit geçirerek herhangi bir yakınlık kurup adil karar vermelerini önlemek adına, vilayet ve eyalet kadılarının görev süreleri 1 yıl, kaza kadılarının görev süreleri ise 20 ay olacak şekilde belirlenmiştir. Kadıların denetimleri ise sık ve düzenli değildi. Halkın şikayetleri ya da uyguladıkları usüllerin dikkat çekmesi üzerine kadılar, müfettiş paşalar tarafından denetlenirdi. Buldukları bölgelerin büyüklüklerine göre kadıların yardımcıları oluyordu. Bu yardımcılar; Naib, imam ve diğer görevlilerdir. Naibler, kadılar tarafından nahiyelere (bucak) atanan görevlilerdir. Naibler kadıların yetkilerini kendi yetki alanlarında yerine getirmekle mükelleftiler. Naibler tayin edilirken tayin edilecekleri bölgenin ulemalarını göre göreve getirilirdi. Naibler kadıların verdikleri görevleri yerine getirmekle yükümlüydü ve kadılar naiblerin işlerine karışabilirlerdi. İmamlar padişah tarafından camilere atanırdı. Sorumlu oldukları mahallelerde asayiş sağlama ve arabuluculuk gibi görevleri vardı lakin yargısal görevleri yoktur. Diğer görevliler arasında subaşı ve asesbaşları vardı. Asayıştan sorumlu ve vergi toplamakla yükümlü olan subaşılar, geceleri çarşı ve Pazar yerlerinde hırsızlığı önüyorlardı (Güven & Dülger, 2017, s. 46).

Bir diğer yerel hizmetleri yerine getirmekle yükümlü olan vakıflar, Osmanlı şehirlerinin kuruluşunda ve gelişmesinde önemli katkılar sağlamışlardır. Vakıflar aynı zamanda insan ilişkileri, mahalle kültürü, yardımlaşma gibi sosyal alanlarda önemli rol oynamıştır. Vakıf terimi, kamu yararı adına bir mülkü ebedi olarak tahsis etmek anlamına gelir. Bu sistemde padişahın yanı sıra bireyler de kendi istekleri ile şahsi varlıklarını kamunun kullanımına aktarırlardı. Faydacılık kavramından ziyade feragat ve fedakarlık kavramlarını ön plana çıkaran vakıflar yerel hizmetlerin en önemli zincirlerinden biriydi (Bayartan, 2008, s.

158). Osmanlı kent yaşamı, “imaret” adı verilen kurumsal bir yapı etrafında şekillenmiştir. İmaretler, toplumun ihtiyaç duyduğu birçok hizmeti karşılayan çok yönlü kurumlar olup; cami, medrese, aşevi, misafirhane, hastane, kervansaray, hamam, çarşı ve benzeri yapıları kapsıyordu. Bu sistemin temelinde vakıflar yer almaktaydı. Devlet, vakıf faaliyetlerine doğrudan müdahale etmez, halk ise bu yapı sayesinde yerel ihtiyaçlarını kendi imkânlarıyla karşılayabilirdi. Vakıflar sadece eğitim ve sağlık alanlarında değil, aynı zamanda sosyal yardımlaşma, ekonomik denge ve altyapı hizmetlerinde de önemli roller üstlenmiştir. Böylece devletin yükü hafiflemiş, bireylerin mağduriyeti önlenmiş ve toplumun refahı uzun yıllar boyunca korunmuştur (Demir K. A., 2019, s. 434-435). Osmanlı’da şehir hizmetlerinde önemli bir rol üstlenen kurumlardan biri de loncalardı. Hiyerarşik bir düzene sahip bu esnaf birlikleri, günümüzdeki yerel sivil toplum örgütlerine benzer şekilde faaliyet gösteriyordu. Loncalar, üyelerinin mesleki faaliyetlerini denetler, aralarındaki uyuşmazlıkları çözer ve aynı zamanda devletle halk arasında bir köprü görevi görürdü. Merkezi yönetimin emirlerini halka iletir, bu emirlerin uygulanmasını takip eder ve taşradaki devlet görevlilerine destek sağlardı (Ünal, 2011, s. 243).

Tanzimat dönemi, Türk siyasi tarihinde modernleşmenin başlangıcı olarak kabul edilir. Bu süreçte Batı etkisi hemen her alanda olduğu gibi yerel yönetimlerde de kendini göstermiştir. 1839 Gülhane Hattı Hümayunu’nun ilanından sonra Osmanlı’nın Batı ile ilişkileri yoğunlaşmış, Avrupa’da eğitim gören aydınlar, benzer bir belediye sisteminin Osmanlı’da da kurulmasını savunmuşlardır. Kırım Savaşı sırasında İstanbul’un müttefik kuvvetler için bir merkez haline gelmesi ise mevcut belediye hizmetlerinin yetersizliğini ortaya çıkarmış ve şehirde ciddi düzensizliklere yol açmıştır (Vural, 2004, s. 186). Yerel yönetimlerin ortaya çıkışındaki temel amaç, hızla büyüyen şehirlerin temizlik, aydınlatma, kaldırım ve kanalizasyon gibi altyapı ihtiyaçlarını karşılamak ve aynı zamanda gayrimüslim vatandaşların yönetime katılım ile eşit hak taleplerine yanıt vermektir. Bu dönemde Osmanlı’daki yerel yönetimler, hem reform hareketlerinin getirdiği düzenleme gereksiniminden hem de Avrupa ile artan ticaret ve etkileşimlerin etkilerinden doğmuştur. Batı’yı örnek alarak imparatorluğu güçlendirmeye çalışan yöneticiler, birçok Batılı kurumu Osmanlı sistemine dahil etmeye yönelmişlerdir. Belediye teşkilatı da bu kurumlar arasında yer almıştır. Bununla birlikte, Batılı devletler Osmanlı yönetimine azınlıklara yerel özerklik verilmesi konusunda baskı yapmış, bunu da imparatorluğun parçalanmasına giden bir adım olarak görmüşlerdir. Sonuç olarak, dönemin yöneticileri bu baskılar altında belediye teşkilatlarını kurmuş, ancak bu kurumlar bağımsız ve güçlü yapılar olarak değil; mali, idari ve

personel açısından zayıf, merkezi yönetime bağlı yerel birimler şeklinde oluşmuştur (Ökmen & Yılmaz, 2009, s. 102).

Bu kapsamda Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ilk belediye teşkilatı 1855 yılında İstanbul'da "Şehremaneti" adıyla kurulmuştur. Kurumun temel görevleri arasında şehrin ihtiyaçlarını karşılamak, fiyat denetimi yapmak, temizlik ve esnaf düzenini sağlamak, yolları ve kaldırımları onarmak gibi işlevler bulunmaktaydı. Şehremaneti, merkezi yönetim tarafından atanan bir şehremini ile bir şehir meclisinden oluşuyordu. Ancak bu ilk teşkilat, İhtisab Nazırlığı sisteminden belirgin şekilde farklı olmadığından beklenen başarıyı sağlayamamıştır. Sonraki yıllarda, Paris belediye sistemi örnek alınarak Galata ve Beyoğlu'nda "Altıncı Daire-i Belediye" kurulmuş ve elde edilen olumlu sonuçlar üzerine uygulama İstanbul'un diğer bölgelerine yayılmıştır (Güven & Dülger, 2017, s. 49-50).

Balkanlarda iç karışıklıkların yoğunlaştığı bir dönemde Mithat Paşa, Niş'e vali olarak atanmıştır. Buradaki görev süresi boyunca yalnızca idari düzeni sağlamakla kalmamış; yol yapım faaliyetlerinden sosyal yardım uygulamalarına, yoksullar için koruma mekanizmaları oluşturmaktan ıslahhaneler açılmasına kadar pek çok alanda dikkat çekici çalışmalar yürütmüştür. Bu hizmetlerin koordinasyonunu sağlamak amacıyla "Merkezi Hükümet" adı verilen özel bir encümen de oluşturmuştur. Niş'te elde ettiği başarılar, merkezî yönetimin dikkatini çekmiş ve Ali Paşa ile Fuat Paşa, bu tecrübelerden daha geniş ölçekte yararlanmak amacıyla Mithat Paşa'yı İstanbul'a davet etmiştir. Ali ve Fuat Paşa'nın hedefi, Mithat Paşa'nın Niş'te uyguladığı idari modeli daha kapsamlı bir vilayet sistemi hâline getirmektir. Bu doğrultuda Silistre, Vidin ve Niş eyaletleri birleştirilerek Tuna Vilayeti oluşturulmuştur. Fuat Paşa'nın başkanlığında ve Mithat Paşa'nın da katılımıyla hazırlanan yeni vilayet nizamnamesi, Meclis-i Vükela tarafından kabul edilmiş ve Mithat Paşa bu yeni vilayetin valiliğine getirilmiştir. Mithat Paşa ise bu görevi, ileride imparatorluk genelinde uygulanmasını öngördüğü meşrutiyetçi anlayışın yerel ölçekte bir denemesi olarak, vilayet merkezi Rusçuk'ta seçimle oluşacak bir Vilayet Meclisi kurulması şartıyla kabul etmiştir (Kılıç S. , 2005, s. 101). 7 Kasım 1864'te Mithat Paşa öncülüğünde yürürlüğe giren Tuna Vilayet Nizamnamesi, Osmanlı Devleti'nde ilk kez vilayet düzeyinde modern bir idari yapılanmanın oluşturulmasını öngörmüştür. Bu düzenlemeyle vilayetlerin alt yönetim kademeleri olarak sancak, kaza ve köy birimleri tanımlanmıştır. Ayrıca her yönetim biriminde bir meclis kurulması ve bu meclislerin üyelerinin belirli usullerle seçilmesi kararlaştırılmıştır. Bu yönüyle Nizamname, Osmanlı'da yerel yönetim geleneğinin gelişiminde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Düzenleme, imparatorluk genelinde uygulanacak yeni idari sistemin

önce belirli bir bölgede denenmesi amacıyla hazırlanmış ve bu kapsamda Niş, Vidin ve Silistre eyaletleri birleştirilerek Tuna Vilayeti oluşturulmuştur (Düzenli, 2020, s. 142). 1864 yılında yürürlüğe giren Vilayet Nizamnamesi ile Tuna Vilayeti Nizamnamesi, birbirinden farklı düzenlemeler içeren iki ayrı yönetmeliktir. Bu iki nizamname arasında özellikle bazı maddelerde dikkat çekici ayrılıklar bulunmaktadır. Örneğin, Vilayet Nizamnamesi'nin 2. maddesinde, her vilayetin sancaklara ayrılacağı ve sancakların başında bir mutasarrıfın bulunacağı belirtilmiştir. Buna karşılık, Tuna Nizamnamesi'nin aynı maddesinde, vilayetin yedi sancağa bölündüğü ve her sancağın başında bir kaymakamın görev yapacağı ifade edilmiştir. Benzer şekilde, Vilayet Nizamnamesi'nin 3. maddesi, kazaların yönetiminden kaymakamların sorumlu olacağını öngörürken, Tuna Nizamnamesi'nde bu görevin müdürlere verildiği görülmektedir (Kılıç S. , 2005, s. 102-103).

Bu düzenlemeler, Osmanlı Devleti'nin Tanzimat sonrası dönemde modern bir yönetim anlayışına geçiş çabasının somut göstergeleri olarak değerlendirilebilir. Tuna Vilayeti Nizamnamesi, hem yerel idarenin yeniden yapılandırılması hem de taşra yönetiminde merkezi otorite ile yerel unsurlar arasında denge kurulması açısından önemli bir deney alanı olmuştur. Ancak bu reformların temelinde, sadece idari verimliliği artırmak değil, aynı zamanda Batı'nın baskılarına karşı “modernleşen ama bölünmeyen” bir devlet imajı oluşturma gayesi de yatmaktadır. Nitekim getirilen yeni idari düzenlemeler, teorik olarak yerel katılımı teşvik etse de, uygulamada merkezi denetimin ağırlığı devam etmiştir. Dolayısıyla Tanzimat dönemindeki bu adımlar, Osmanlı modernleşmesinin hem Batı'ya uyum arayışını hem de imparatorluk bütünlüğünü koruma çabasını aynı anda yansıtan ikili bir karaktere sahiptir.

Tanzimat Dönemi'ne yaklaşıırken şehir yönetiminin düzenlenmesi gereği ortaya çıkmış ve bu doğrultuda 1826 yılında çıkarılan İhtisap Ağalığı Nizamnamesi ile doğrudan sadrazamlığa bağlı İhtisap Nezareti kurulmuştur. Ancak ilerleyen yıllarda idari yapıda meydana gelen değişiklikler sonucunda bu kurumun görev alanı daralmıştır. 1845'te Polis Teşkilatının, 1846'da ise Zaptiye Müdüriyetinin kurulmasıyla birlikte İhtisap Nezareti'nin önemi azalmış, kurumun görevleri daha çok narh ve esnaf işlerinin düzenlenmesiyle sınırlı hale gelmiştir. Bu gelişmelerin ardından 1850 yılında İhtisap Nezareti Zaptiye Nezareti'ne bağlanmış, esnafa dair işlerin yürütülmesi için ayrıca Es'ar Meclisi oluşturulmuştur. 1852'de İhtisap Nezareti yeniden yapılandırılarak esnaflarla ilgili görevleri sürdürmeye devam etmiştir. Ancak 1855 yılına gelindiğinde bu kurum tamamen kaldırılmış ve yerine İstanbul Şehremaneti kurulmuştur (Argunhan, 2022, s. 155). İhtisap Nezareti'nin kaldırılarak yerine İstanbul'da Şehremaneti'nin kurulması, yalnızca bu kurumun görevlerini yerine getirmekte

yetersiz kalmasıyla açıklanamaz. Bu gelişme, Tanzimat döneminde gerçekleştirilen idari reformların bir devamı olarak değerlendirilmelidir (Yeşilbaş, 1998, s. 16). Bu gelişmenin ardından kurumun başına “şehremini” unvanlı bir yönetici atanmış, ona bağlı bir şehir meclisi ise halk ve saygın esnaflar arasından seçilen üyelerden oluşturulmuştur. Şehremaneti; temizlik, aydınlatma, gıda temini, esnaf düzeni ve narh uygulamaları gibi görevleri yürütmüş, çalışmalarında Maliye, Nafia ve Zaptiye teşkilatlarıyla iş birliği içinde olmuştur. Vergi ve resimlerin toplanması kurumun sorumluluğuna verilmiş, gelirlerin teslimi Maliye Hazinesi’ne yapılmıştır. 1857 yılında ise İstanbul ve Bilâd-ı Selâse (Galata, Eyüp, Üsküdar) bölgeleriyle Boğaziçi ve Adalar’ın, 14 belediye dairesine ayrılması kararlaştırılmıştır (Öner, 2008, s. 11).

Osmanlı’da modern belediye yönetiminin temelleri, Şehremini ve Şehremaneti Meclisi üyelerinin hükümet tarafından atanmasını öngören düzenlemelerle atılmıştır. Belediye dairelerinin her biri, halk tarafından seçilen üyelerden oluşan birer meclise sahipti; bu meclislerin başkanları ise hükümetçe belirleniyordu. Şehremaneti’nin görevleri de nizamnamenin ilgili maddelerinde tanımlanmıştı. 19. yüzyılın son çeyreğinde Avrupa devletlerinin Osmanlı iç işleyişine yönelik müdahaleci politikaları yerel yönetimlerde reform taleplerini artırmıştır. 1875 Hersek olayları sonrasında Avrupa devletleri, özellikle Avusturya-Macaristan, Osmanlı idari ve adli yapısında değişiklikler yapılmasında ısrarcı olmuş; bunun sonucunda İstanbul’da "Sefirler Konferansı" toplanmıştır. Konferansın ilk günü olan 23 Aralık 1876’da Meşrutiyet ilan edilmiş olsa da, elçiler toplantıya devam ederek yerel yönetimlerde uluslararası denetim içeren düzenlemeler önermişlerdir. Bu süreç, Osmanlı’da ilk anayasanın ve ilk parlamentonun ortaya çıkmasını hızlandırmıştır. 1877’de açılan ilk Meclis-i Mebusan, yerel meclislerde edinilen deneyimlerin de etkisiyle belediye kanununu öncelikli olarak ele almış ve bu kanunu hazırlamıştır. Müzakerelerde özellikle İstanbul’un imtiyazlı durumu eleştirilmiş, taşra belediyelerinin de benzer haklara sahip olması gerektiği savunulmuştur. 1876 Anayasası, belediyelerin seçimle oluşan meclisler tarafından yönetilmesini ve bu yapıların usullerinin kanunla belirlenmesini öngörmüştür. 1877 Dersaadet Belediye Kanunu, İstanbul’daki belediye dairelerinin sayısını artırmış; taşrada ise halkın seçeceği üyeler ve hükümet tarafından atanacak belediye başkanlarıyla üç organlı bir belediye sistemi oluşturmuştur. Daha sonraki yıllarda da değişiklikler devam etmiş; 1912 Geçici Kanunu ile İstanbul’da belediye daireleri yerine şubeler kurulmuş, Şehremini yine atamayla göreve gelmiş ve Encümen oluşturulmuştur. 1913 İdare-i Umumiye-i Vilayet Geçici Kanunu ise il yönetimini ve il özel idarelerini yeniden düzenleyerek yerel yönetim yapısında önemli değişikliklere gitmiştir (Çolak, 2012, s. 44-46).

Cumhuriyet'in ilanından sonra, yeni devletin önünde duran en önemli konulardan biri kentleşme ve planlama sorunlarının çözülmesiydi. Özellikle Başkent olarak seçilen Ankara'nın modern bir şehir haline getirilmesi ile Kurtuluş Savaşı sırasında harap olan Anadolu yerleşimlerinin yeniden inşa edilmesi, dönemin öncelikli hedefleri arasında yer aldı. 1924 yılında kabul edilen 442 sayılı Köy Kanunu ile köylere tüzel kişilik tanınmış ve köy yönetim organları geniş yetkilerle donatılarak yerel düzeyde yönetsel güçlendirme sağlanmıştır. Belediyecilik alanındaki kapsamlı ilk düzenleme ise 1930 tarihli 1580 sayılı Belediye Kanunu ile yapılmıştır (Urhan, 2008, s. 87).

1930 yılında yürürlüğe giren ve Temmuz 2005'e kadar geçerliliğini sürdüren 1580 sayılı Belediye Kanunu, belediyelerin görev alanını oldukça genişleten kapsamlı bir düzenleme niteliğindedir. Kanunun bu geniş çerçeveyi benimsemesinde, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı sonrasında devletin ekonomik faaliyetlerde daha etkin bir rol üstlenmeye başlamasının etkisi büyüktür. Bu yasa ile İstanbul ve Ankara için daha önce uygulanan farklı belediye düzenlemeleri kaldırılmış, ülke genelindeki belediyeler arasında hukuki bir birlik sağlanması amaçlanmıştır. Ancak buna rağmen bazı özel uygulamalar devam etmiş; örneğin İstanbul'da valinin belediye başkanlığı görevini de üstlenmesi ve Ankara'da belediye başkanının İçişleri Bakanlığı tarafından belirlenmesi gibi istisnalar korunmuştur. 1580 sayılı Kanun'un demokrasi açısından en dikkat çekici yönü, kadınlara ilk kez siyasal hakların tanınmasıdır. Bu düzenleme ile kadınlar da erkeklerle eşit biçimde 18 yaşına geldiklerinde oy kullanma, 25 yaşına ulaştıklarında ise aday olma hakkına sahip olmuşlardır. Ayrıca, hükümetin belediye başkanlarını doğrudan atadığı önceki uygulamaya son verilmiş; belediye meclislerine kendi içlerinden veya gerekli şartları taşıyan dışarıdan bir kişiyi başkan olarak seçme yetkisi verilmiştir. Seçilen bu kişilerin başkanlık görevi, büyükşehirlerde İçişleri Bakanının imzası ve Cumhurbaşkanı'nın onayıyla, diğer belediyelerde ise valinin onayıyla kesinleşmiştir. 1930'lu yıllarda yerel yönetimlerin artan görevleri, belediyelerin mali yüklerini de yükseltmiş ve altyapı yatırımlarının finansmanı daha da zor hale gelmiştir. Bu sıkıntıları hafifletmek amacıyla Atatürk'ün talimatıyla 1933 yılında 2301 sayılı Kanun çıkarılarak Belediyeler Bankası kurulmuştur. Banka, 1945 yılında yapılan değişikliklerle İller Bankası adını alarak faaliyetlerini sürdürmüştür (Koçak & Ekşi, 2010, s. 299-300).

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sonrasında hazırlanan ve kabul edilen 1961 Anayasası ile birlikte, demokratik hak ve özgürlüklerin kapsamı genişlemiş; yürütme organının gücünün, bağımsız ve özerk kurumlar aracılığıyla denetlenmesi anlayışı benimsenmiştir. Bu yeni anayasal düzen doğrultusunda, belediye yasasında anayasa ile

uyumlu olmayan bazı maddeler yeniden düzenlenmiştir. Bu kapsamda, belediye başkanlarının belirlenmesinde tek dereceli çoğunluk sistemi kabul edilmiş ve başkanların doğrudan halk tarafından seçilmesiyle yerel yönetimlerde daha güçlü bir liderlik yapısının oluşacağı düşünülmüştür. Ancak bunun yanında, belediye meclislerinin denetim yetkisi de genişletilerek bu yetkinin olası suistimallerinin önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca demokratikleşme sürecinin önemli bir sonucu olarak, belediye başkanlarının seçildikten sonra valinin ya da Cumhurbaşkanı'nın onayına tabi olması uygulaması kaldırılmıştır. 1961 Anayasası, yerel yönetimlerin seçimle oluşan organlarının görev kazanma veya kaybetme süreçlerine ilişkin uyuşmazlıkların yalnızca yargı yoluyla çözülebileceği ilkesini getirerek yerel yönetimlerin özerkliğini güçlendiren bir adım daha atmıştır (Ersoy, 1989, s. 47). 1961 Anayasası'nın 112. maddesinde, idarenin örgütlenişi ile görevlerinin hem merkezi yönetim hem de yerinden yönetim ilkelerine dayandığı belirtilmiştir. Aynı anayasanın 116. maddesi ise yerel yönetimleri; il, belediye ve köy halkının ortak nitelikteki yerel ihtiyaçlarını karşılamak üzere oluşturulan, tüzel kişiliğe sahip ve karar organları seçimle belirlenen kamu kurumları olarak tanımlamıştır. Bu tanımdan hareketle, halk tarafından seçilen karar organlarına sahip üç temel yerel yönetim birimi ortaya çıkmaktadır: il özel idareleri, belediyeler ve köyler (Genç, 2015, s. 273).

1982 Anayasası'nın 123. maddesi de yönetim yapısını yine “merkezden yönetim” ve “yerinden yönetim” esasları üzerine oturtmuştur. 127. madde, yerel yönetimleri benzer şekilde; il, belediye ve köy halkının ortak ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan, kuruluş ve işleyiş esasları yasayla belirlenen ve organları seçmenler tarafından seçilen kamu tüzel kişileri olarak tarif etmiştir. Aynı maddenin beşinci fıkrasında ise, merkezi idareye mahalli hizmetlerin idarenin bütünlüğü ilkesine uygun yürütülmesi, kamu görevlerinde uyumun sağlanması ve toplum yararının korunması gibi amaçlarla yerel yönetimler üzerinde idari vesayet yetkisi tanınmıştır. Bu düzenleme, merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerindeki denetim hakkını açık biçimde ortaya koymakta; bu yönüyle 1982 Anayasası'nın, 1961 Anayasası'na kıyasla daha güçlü ve katı bir denetim mekanizması öngördüğü anlaşılmaktadır (Genç, 2015, s. 273-274).

Son dönemde yerel yönetimlere ilişkin reform sürecinde atılan en dikkat çekici adımlar, 2004 yılında yürürlüğe giren 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile 2005 yılında kabul edilen 5393 sayılı Belediye Kanunu ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu olmuştur. Bu reformlar çerçevesinde, yerel yönetimlerin daha güçlü bir yapıya kavuşturulması, özerkliklerinin artırılması ve katılımcı ile demokratik bir yönetim anlayışının

geliştirilmesi amaçlanmıştır. Söz konusu yasal düzenlemeleri izleyen süreçte, 2008 yılında çıkarılan 5747 sayılı ‘‘Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması Hakkında Kanun’’ ile büyükşehirlerdeki alt kademe ve belde belediyeleri kaldırılmış, bazı yeni ilçeler oluşturularak, alt yönetim birimi olarak yalnızca ilçe belediyeleri statüsü benimsenmiştir (Özer & Kartal, 2023, s. 241).

Anayasa’nın 127. maddesinin ilk fıkrası, mahalli idareleri; il, belediye ve köy halkının ortak ve yerel nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan, kuruluş esasları kanunla düzenlenen ve karar organları seçmenler tarafından belirlenen kamu tüzel kişilikleri olarak tanımlanmaktadır. Bu hükümden de anlaşılacağı üzere, Anayasa üç temel mahalli idare türünü öngörmektedir: il, belediye ve köy (Bucaktepe & Coşkun Mert, 2025, s. 746).

2.3.1.1. İl Özel İdareleri

İl özel idareleri, Türkiye’de anayasal temele sahip yerel yönetim birimleri arasında yer almaktadır. Anayasa’nın 127. maddesinde belirtilen ‘‘il’’ kavramı, esasen il özel idaresini ifade etmektedir. 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu’na göre il özel idareleri, il halkının yerel ve ortak ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla oluşturulan, karar organları seçimle belirlenen, idari ve mali özerkliğe sahip kamu tüzel kişilikleri olarak tanımlanmaktadır. İl özel idaresi, bir ilin kuruluşuna ilişkin kanunla birlikte ortaya çıkmakta; ilin ortadan kalkması durumunda ise kendiliğinden sona ermektedir. Ancak 6360 sayılı Kanun ile büyükşehir statüsündeki 30 ilde il özel idareleri kaldırılmış ve bu durum genel kuralın istisnası haline gelmiştir. Bu nedenle, Türkiye genelinde il özel idarelerini tamamen ortadan kaldırmaya yönelik bir kanun çıkarılması, Anayasa’nın 127. maddesinin birinci fıkrası ile bağdaşmamaktadır. İl özel idaresi tüzel kişiliğinin tüm ülkede kaldırılabilmesi için anayasal bir değişikliğe gidilmesi zorunludur (Güler & Önder, 2021, s. 330).

İl özel idareleri, diğer yerel yönetim birimlerinde olduğu gibi, merkezi yapının gözetimi altında fakat yerinden yönetim esasına dayalı bir örgütlenme modeline sahiptir. Yerinden yönetim anlayışının en belirgin yansıması, il özel idarelerine tüzel kişilik tanınmasıdır. Bu tüzel kişilik sayesinde il özel idareleri, devletten ayrı olarak kendilerine bırakılan görev ve yetki alanlarında bağımsız biçimde hareket edebilmekte; bu durum ise onların idari özerkliğe sahip olmasını sağlamaktadır (Karakaya, 2025, s. 170).

5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, il özel idarelerini idarî ve malî özerkliğe sahip bir yerel yönetim birimi olarak tanımlamış (Cumhurbaşkanlığı, 2005, s. Mad.3) ve görev alanlarını ilin mahallî müşterek ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde genişletmiştir. Bu kapsamda

gençlik ve spor, sağlık, tarım, sanayi-ticaret, bayındırlık, çevre düzeni, kültür-sanat, turizm, sosyal hizmetler ve eğitim altyapısına ilişkin hizmetler il özel idaresinin sorumluluk alanına dâhil edilmiştir (Cumhurbaşkanlığı, 2005, s. Mad.6). Kanun, ruhsat verme, denetim yapma, yönetmelik çıkarma, yasak ve yaptırım uygulama; taşınır-taşınmaz mal edinme, kiralama, satma; borçlanma ve bağış kabul etme gibi kapsamlı yetkiler tanımıştır (Cumhurbaşkanlığı, 2005, s. Mad.7). İl özel idaresinin teşkilat yapısı ise üç temel organdan oluşmaktadır: il genel meclisi, il encümeni ve vali (Cumhurbaşkanlığı, 2005, s. Mad.3). İl genel meclisi, il özel idaresinin karar organı olarak görev yaparken; il encümeni valinin başkanlığında genel sekreter ile meclisin seçtiği üç üye ve valinin atadığı iki üyeden oluşacak şekilde yeniden yapılandırılmıştır (Cumhurbaşkanlığı, 2005, s. Mad.25). Vali ise il özel idaresinin yürütme organı olarak idarenin sevk ve idaresinden sorumlu kılınmıştır (Cumhurbaşkanlığı, 2005, s. Mad.29). Ayrıca kanun, idarede etkinliği artırmak amacıyla stratejik plan ve performans programı hazırlama yükümlülüğü getirmiştir (Cumhurbaşkanlığı, 2005, s. Mad.31). Bu düzenlemelerle il özel idareleri, merkezî idareye bağımlılığı azaltılmış, görev ve yetkileri güçlendirilmiş, kurumsal açıdan daha işlevsel bir yapıya kavuşturulmuştur.

2.3.1.2. Belediyeler

Belediye, yerel yönetim sistemi içerisinde en temel ve işlevsel idari birim olarak öne çıkmaktadır. Osmanlı Devleti döneminde şekillenen belediyecilik anlayışı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte çeşitli düzenlemelere tabi tutulmuş ve idari yapı içerisinde farklı sınıflandırmalarla yeniden yapılandırılmıştır. Günümüz Türkiye'sinde belediyeler genel olarak iki ana grupta değerlendirilmektedir. Bunlardan ilki, büyükşehirlerde özel mevzuata tabi olarak faaliyet gösteren büyükşehir belediyeleri; ikincisi ise büyükşehir sınırları dışında kalan il, ilçe ve beldelerde Belediye Kanunu çerçevesinde hizmet sunan belediyelerdir. Belde belediyelerinin kurulabilmesi için gerekli asgari nüfus sınırı 5.000 kişi olarak belirlenmiştir. Belediye sınırları içerisinde yer alan en küçük idari birim mahallelerdir (Akbaş, 2024, s. 249). Mahalle, belediye sınırları içerisinde yer alan ve muhtar ile ihtiyar heyeti tarafından yönetilen en küçük yerel idari birim olarak tanımlanmaktadır. Belediye sınırları dâhilinde mahallelerin kurulması, kaldırılması, birleştirilmesi, bölünmesi ile adlarının ve sınırlarının belirlenmesi ya da değiştirilmesi, belediye meclisinin aldığı karar ve kaymakamın görüşü doğrultusunda valinin onayına bağlı olarak gerçekleştirilmektedir. Mahalle yönetiminin başında bulunan muhtar; mahalle sakinlerinin gönüllü katılımını teşvik ederek ortak ihtiyaçların tespit edilmesi, yaşam kalitesinin artırılması, belediye başta olmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarıyla ilişkilerin yürütülmesi, mahalleyi ilgilendiren konularda

görüş bildirilmesi ve ilgili kurumlarla iş birliği yapılması gibi görevleri yerine getirmekle yükümlüdür. Mevzuata göre belediye sınırları içerisinde nüfusu 500'ün altında olan yerleşim yerlerinde mahalle kurulmasına izin verilmemektedir. Bununla birlikte belediyeler, bütçe olanakları çerçevesinde mahallelerin ve muhtarlıkların ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik aynı yardım ve destek sağlamakta; karar alma süreçlerinde mahalle halkının ortak taleplerini dikkate alarak sunulan hizmetlerin yerel ihtiyaçlara uygun biçimde yürütülmesine özen göstermektedir (Belediye Kanunu, 2005, s. Mad. 9).

Belediyelerin 3 organı bulunmaktadır; Belediye Meclisi, Belediye Encümeni ve Belediye Başkanı. Belediyenin yönetsel organları içerisinde yer alan belediye meclisi, yerel yönetimin temel karar alma organı niteliğini taşımakta olup, görev ve yetkileri kanunla belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde yapılan seçimler sonucunda belirlenen üyelerden oluşmaktadır (Mad. 17). Belediye meclisi, yerel yönetimlerin planlama, mali yönetim ve mekânsal düzenleme süreçlerinde temel yetki ve sorumluluklara sahip olan karar organıdır. Bu kapsamda meclis, belediyenin stratejik planını, yatırım ve çalışma programlarını değerlendirme ve onaylama yetkisini haiz olup, belediye faaliyetleri ile personeline ilişkin performans ölçütlerini belirleyerek kurumsal etkinliğin artırılmasını amaçlamaktadır. Ayrıca belediyenin yıllık bütçesi ve kesin hesabı meclis tarafından görüşülerek kabul edilmekte; bütçe içerisinde kurumsal kodlama yapılan birimler ile fonksiyonel sınıflandırmanın birinci düzeyleri arasında gerekli aktarmalar yapılabilmektedir. Mekânsal planlama alanında ise belediye meclisi, belediye sınırları dâhilindeki imar planlarını görüşüp onaylamakta; büyükşehir ve il belediyelerinde il çevre düzeni planlarının kabulü yetkisini üstlenmektedir. Belediye sınırlarının il sınırıyla örtüştüğü büyükşehir belediyelerinde çevre düzeni planlarının hazırlanması veya hazırlatılması ve doğrudan belediye meclisi tarafından onaylanması hükme bağlanmıştır. Bunların yanı sıra belediye meclisi, belediyenin mali kaynaklarının temini amacıyla borçlanmaya karar verme yetkisine de sahiptir (Mad. 18).

Belediye encümeni, belediye başkanının başkanlığında faaliyet gösteren ve belediyenin yürütme ile karar alma süreçlerinde önemli bir rol üstlenen kolektif bir organdır. Encümenin oluşumu, belediyenin idari statüsü ve nüfus büyüklüğüne göre farklılık göstermekte olup, il belediyeleri ile nüfusu 100.000'in üzerinde olan belediyelerde, belediye meclisinin her yıl kendi üyeleri arasından gizli oyla seçtiği üç üye, mali hizmetler birim amiri ve belediye başkanının birim amirleri arasından bir yıl süreyle görevlendirdiği iki üye olmak üzere toplam yedi kişiden oluşmaktadır. Diğer belediyelerde ise encümen, belediye meclisinin her yıl kendi üyeleri arasından gizli oyla seçtiği iki üye, mali hizmetler birim amiri ve

belediye başkanının birim amirleri arasından bir yıllığına seçtiği bir üye ile birlikte toplam beş üyeden meydana gelmektedir. Belediye başkanının encümen toplantılarına katılmadığı durumlarda, başkanın görevlendireceği bir başkan yardımcısı veya encümen üyesi toplantılara başkanlık etmektedir. Ayrıca encümenin gündeminde yer alan konularla ilgili olarak, ilgili birim amirleri belediye başkanı tarafından oy hakkı tanınmaksızın toplantılara davet edilebilmekte ve görüşlerinden yararlanabilmektedir (Mad. 33). Belediye encümeni, belediyenin mali, idari ve uygulamaya dönük karar süreçlerinde etkin rol oynayan bir organ olup, çeşitli görev ve yetkilerle donatılmıştır. Bu kapsamda encümen, belediyenin stratejik planı, yıllık çalışma programı, bütçesi ve kesin hesabını inceleyerek belediye meclisine görüş bildirmekte; yıllık çalışma programında yer alan işlere ilişkin kamulaştırma kararlarını almakta ve uygulamaktadır. Ayrıca öngörülme-yen giderler için ayrılan ödeneğin hangi alanlarda kullanılacağını belirleme ve bütçe içerisinde fonksiyonel sınıflandırmanın ikinci düzeyleri arasında aktarma yapma yetkisine sahiptir. Encümen, mevzuatla kendisine tanınan çerçevede idari yaptırım niteliği taşıyan cezaları vermekte; vergi, resim ve harçlar dışında kalan ve dava konusu olan belediye uyuşmazlıklarının anlaşma yoluyla çözümlenmesine karar verebilmektedir. Bunun yanı sıra taşınmaz malların satışı, trampası ve tahsisine ilişkin belediye meclisi kararlarını uygulamakta, süresi üç yılı aşmamak kaydıyla kiralama işlemlerine karar vermekte ve umuma açık yerlerin açılış ile kapanış saatlerini belirlemektedir. Encümen ayrıca, diğer kanunlarla kendisine verilen görevleri yerine getirerek belediye yönetiminin etkin ve düzenli biçimde işlemesine katkı sağlamaktadır (Mad. 34).

Belediye başkanı, belediye teşkilatının en üst yöneticisi olmasının yanı sıra belediye tüzel kişiliğini temsil eden temel idari aktör konumundadır. Belediye başkanının göreve gelişi, ilgili mevzuatta belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde gerçekleştirilen seçimler yoluyla sağlanmaktadır. Görev süresi boyunca belediye başkanının tarafsızlığını ve kamu yönetimindeki bütünlüğü korumak amacıyla bazı sınırlamalar öngörülmüş; bu kapsamda belediye başkanlarının siyasi partilerin yönetim ve denetim organlarında görev almaları ile profesyonel spor kulüplerinde başkanlık yapmaları veya bu kulüplerin yönetiminde yer almaları yasaklanmıştır (Mad. 37). Belediye başkanı, belediye teşkilatının en üst yöneticisi olarak belediyenin idari yapısını sevk ve idare etmek, belediyenin hak ve menfaatlerini korumak ve belediye faaliyetlerini stratejik plan doğrultusunda yürütmekle görevli ve yetkilidir. Bu kapsamda belediye başkanı, belediyenin kurumsal stratejilerini belirlemekte; bu stratejilere uygun biçimde bütçeyi, belediye faaliyetlerine ve personele ilişkin performans ölçütlerini hazırlamakta, uygulamakta, izlemekte ve değerlendirmektedir. Söz konusu

süreçlere ilişkin raporları belediye meclisine sunmaktadır. Belediye başkanı ayrıca belediyeyi kamu kurumları nezdinde, resmi törenlerde ve yargı mercilerinde davacı veya davalı sıfatıyla temsil edebilmekte ya da bu amaçla vekil tayin edebilmektedir. Meclis ve encümen toplantılarına başkanlık eden belediye başkanı, bu organlar tarafından alınan kararların uygulanmasını sağlamakla yükümlüdür. Bunun yanında belediyeye ait taşınır ve taşınmaz malların yönetimi, belediyenin gelir ve alacaklarının takibi ve tahsili, yetkili organların kararına dayanmak kaydıyla sözleşme yapılması, bütçenin uygulanması ve bütçe içi aktarmalara onay verilmesi belediye başkanının sorumluluk alanı içerisinde yer almaktadır. Belediye personelinin atanması, belediye ve bağlı kuruluşlar ile işletmelerin denetlenmesi, şartsız bağışların kabulü, belde halkının huzur, sağlık ve esenliğini sağlamaya yönelik önlemlerin alınması, yoksul ve muhtaçlar ile engellilere yönelik hizmetlerin yürütülmesi ve bu amaçla ayrılan ödeneklerin kullanılması da belediye başkanının görevleri arasında bulunmaktadır. Ayrıca temsil ve ağırlama giderlerine ilişkin ödeneklerin kullanılması ile kanunlarla belediyeye verilen ve meclis ya da encümen kararını gerektirmeyen görev ve yetkilerin yerine getirilmesi belediye başkanının yetki alanını oluşturmaktadır (Mad. 37).

2.3.1.3. Köyler

Köy yönetimi, yerel yönetim sistemi içinde en küçük idari birim olarak örgütlenmiş olup, köy tüzel kişiliğinin oluşması veya kaldırılması belirli hukuki şartlara bağlanmıştır. Köy tüzel kişiliğinin sona erdirilmesi, kanunda öngörülen durumlarda Cumhurbaşkanı kararıyla gerçekleştirilmektedir. Köy yönetiminin başında yer alan muhtar, aynı zamanda devletin ve köy tüzel kişiliğinin yereldeki temsilcisi konumundadır ve yürütme organı sıfatını taşımaktadır. Muhtarlar beş yıllık bir süre için seçilmekte olup, bu seçim sürecinde siyasi partilerin aday göstermesi söz konusu değildir. Muhtarın görevleri arasında köyün zorunlu işlerini yürütmek veya yürütmek, mevzuat ve kamu otoritelerince alınan kararları köy halkına duyurmak, köyü resmi ve özel kurumlar nezdinde temsil etmek ve köyün ihtiyaçlarına yönelik gönüllü çalışmalara öncülük etmek yer almaktadır. Köy ihtiyar meclisi ise köy yönetiminin karar alma, yürütme ve denetim fonksiyonlarını yerine getiren temel organlardan biridir. Bu meclis, hem doğal üyelerden hem de seçimle belirlenen üyelerden oluşmaktadır. Köy okul müdürü ile imam, köy ihtiyar meclisinin doğal üyeleri arasında yer almakta olup, köy yönetimine kurumsal katkı sağlamaktadır. Bunun yanında köy derneği, köy seçmenlerinin tamamından oluşan genel karar organı niteliği taşımaktadır. Köy derneğinin en önemli görevlerinden biri muhtar ile köy ihtiyar meclisi üyelerini seçmek olup; ayrıca köyde

yapılacak zorunlu işlere karar vermek, köylerin birleşmesi ya da ayrılması ve köyde belediye kurulmasına ilişkin kararları almak gibi yetkilere de sahiptir (Akbaý, 2024, s. 249-250).

2.3.2. Azerbaycan

Safeviler Devleti'nin 18. Yüzyılın sonlarına doğru Çar İmparatorluğu ile girdikleri mücadeleler akabinde kendi topraklarında gücünün zayıflaması sonucu Safeviler Devleti'nin hakimiyetinde olan Azerbaycan hanlıkları oluşan güç boşluğundan faydalanarak güçlenmeye başlamışlardır. Azerbaycan hanlıkları kuzey ve güney olarak ikiye ayrılmaktadır. Çar İmparatorluğu'nda yaşanan köylü ve soylu ayaklanmaları yöneticileri yerel yönetimlerde reform yapmaya zorlamıştır. Baskıların sonucu ile 1775 yılında yapılan İl Reformu ile 50 Guberniya'ya (İl), iller de kendi içinde Uyezd'lere (ilçe) ayrılmıştır. İllerin nüfusu 300-400 bin arası, ilçelerin nüfusu ise 20-30 bin olacak şekilde planlanmıştır. Guberniya ve Uzeyd'ler, bölgenin askeri, ekonomik, yönetsel işlerinden sorumlu ve yöneticiler Çar'ın mutlak temsilcisi sayılacak yöneticiler tarafından idare edilmekteydi. 1785'de ise "İl Reformu"nda eksiklikler gören soylular, baskıları sonucu (Soyluluk Beraatı) yönetim anlayışında bazı değişiklikler yapılmıştır. Çar İmparatorluğu'nun bir parçası olan Azerbaycan'ın kuzeyinde 4 adet Guberniya kurulmuş ve başına Çar'ın atadığı General Gubernatörler (Valiler) idareci olarak geçirilirdi. 20 Eylül 1920'de Azerbaycan, Rusya Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'ne katılmış, 31 Aralık 1922'de de SSCB kurulmuştur. 1936 yılında ise Azerbaycan SSCB'ye üye olmuştur ve ülkenin adı Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (SSC) olmuştur. Sovyet Anayasasının içeriğine göre, devlet örgütlenmesi aşağıdan yukarıya delege sistemi şeklinde yerel Sovyetlere (meclislere) dayandırılıyordu. Halk, köy meclislerini doğrudan kendi seçiyordu. Köy meclislerinin delegeleri ikinci kademe olan kırsal bucak (volost) meclislerini; bucak delegeleri ilçe (ueydz) meclisini; ilçe meclis delegeleri ile kent meclis delegeleri de birlikte il (guberniya) meclislerini seçiyordu (Hasanoğlu, 2008, s. 74-75).

SSCB'nin dağılmasının ardından bağımsızlığını Kazanan Azerbaycan, yönetime yeni bir anlayış getirmek istese de, Rusların otoriter yönetim anlayışından da kopamamıştır. Sovyet yönetimi altındayken yerel Sovyetler ve yürütme komiteleri vasıtasıyla yerel yönetim politikaları uygulanıyordu. Azerbaycan, 27 Kasım 1995 yılında yürürlüğe giren yeni Azerbaycan Anayasası ile yerel yönetimlerin ilk temellerini atmıştır. Yeni Anayasayla devlet yönetimi adem-i merkezileşmiş ve yerel özyönetim standartları ortaya konmuştur. Yerel özyönetim kurumunun yeni Anayasaya göre 1997 seçimlerinde oluşturulması gerekirken süreç 1999 yılına kadar uzamıştır. Anayasa güçlü bir yerel yönetim yapısı ortaya koymamıştır. Yerel yönetim belediyeler aracılığıyla gerçekleştirilir. Ermenilerin, Dağlık

Karabağ'ı işgal etmesiyle de taşra örgütlerin güçlendirilmesine önem vermeye başlanılmıştır (Özmen, 2021, s. 54-55).

Azerbaycan'da taşra yönetiminin hukuki temeli, Anayasa'nın 124. maddesine ve bu madde doğrultusunda 16 Haziran 1999 tarihli 138 sayılı Cumhurbaşkanlığı Fermanı'na dayanmaktadır. Bu düzenlemelerle birlikte ülkenin taşra idaresi şekillendirilmiştir. Azerbaycan'ın idari yapısında taşra birimleri üç kategoriye ayrılmaktadır. Bu taşra yapıları, atanmış icra hakimleri tarafından yürütülmekte ve yönetilmektedir. Sovyet döneminden kalan idari geleneğin etkisi devam etmekle birlikte, zaman içinde sistemde sınırlı da olsa bazı değişiklikler yapılmıştır. Taşra yöneticileri olan icra hakimleri, doğrudan Azerbaycan Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti için ise farklı bir prosedür uygulanmaktadır: Nahçıvan'daki icra hakimi başkanlarının atanmasında Nahçıvan Ali Meclisi Başkanı'nın önerisi alınır ve daha sonra bu öneri Azerbaycan Cumhurbaşkanı tarafından onaylanarak yürürlüğe girer. 1995 Anayasası'nın 124. maddesine göre, icra hakimleri merkezi yönetimi temsil eder ve cumhurbaşkanının bölgedeki idari temsilcisi olarak yetkilendirilmiştir. Bu çerçevede icra hakimleri, hem ekonomik hem sosyal hem de kültürel alanlarda kamu düzeninin sağlanması, yasaların uygulanması ve yerel hizmetlerin yürütülmesinden sorumlu kılınmıştır (Candan & Güçlü, 2024, s. 41).

Azerbaycan'da sosyal devlet anlayışının gerektirdiği hizmetlerin karşılanabilmesi için merkezi yönetimin görevleri, hem kapsam hem de erişim bakımından genişletilmiş ve bu hizmetler, yer ve hizmet yönünden yerinden yönetim ilkesine göre düzenlenmiştir. Sovyet sonrası dönemde devlet yapısının temel dayanaklarından biri, yerel ihtiyaçların mümkün olduğunca yerinden yönetim birimlerinde karşılanması düşüncesi olmuştur. Ancak Dağlık Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgale uğraması, bu yaklaşımda bir kırılmaya yol açmış; güvenlik ve bütünlük kaygılarıyla hizmet sunumunda ağırlık yerel yönetimlere değil, merkezi idarenin taşradaki birimlerine verilmiştir. Bu doğrultuda, yerinden yönetimi güçlendirmek yerine, merkezi yapının taşra teşkilatı üzerinden hizmet sunma anlayışı benimsenmiştir. Sonuç olarak Azerbaycan'da merkezi idarenin taşra yapılanması, Rayonlar, Saharlar (Şehirler) ve özel statülü Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti olmak üzere üç düzeyli bir yapıya sahiptir (Parlak, 2018, s. 130). Rayon; Azerbaycan'da Sovyet döneminden miras kalan idari yapıların başında Rayonlar gelir ve bugün de merkezi yönetimin taşradaki en üst basamağını oluşturur. Ülke genelinde toplam 59 Rayon bulunmaktadır. Bu birimler, yönetim hiyerarşisinde merkez adına taşrada en yetkili idari birimlerdir. Bir Rayon'un başında Rayon İcra Hakimiyeti Başkanı yer alır ve bu kişi doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından atanır.

Yetkileri ve konumu bakımından Türkiye'deki valilik makamına benzer bir rol üstlenir. Başçı'nın görevlerini yerine getirmesinde ona yardımcı olmak üzere Rayon İcra Komitesi faaliyet gösterir. Komitenin üyeleri, merkezi idarenin (bakanlıkların) koordinasyonu sağlanarak Başçı tarafından belirlenir. Sahar; Rayonların ardından gelen ikinci düzey taşra yönetim birimleri Saharlardır. Bu idari birimlerin başında yine Cumhurbaşkanı'nın atadığı Merkh bulunur. Azerbaycan'da şu an 11 Sahar Yönetimi görev yapmaktadır. Merkh, kendisine destek veren ve nüfus büyüklüğüne göre şekillendirilen Sahar İcra Komitesi aracılığıyla çalışmalarını yürütür. Komite üyeleri, hükümet ile eşgüdüm sağlanarak Merkh'in teklifi üzerine atanır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti; Azerbaycan'ın sınırları içinde özel statüye sahip olan Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, ülkenin Türkiye ile kara sınırı bulunan tek bölgesidir. Uluslararası anlaşmalar gereği Türkiye'nin garantörlüğü altında olan Nahçıvan'ın nüfusu yaklaşık 400 bin civarındadır. Anayasaya göre Nahçıvan'da yasama, yürütme ve yargıyı kapsayan özerk bir devlet düzeni bulunmaktadır. Bölgenin yasama organı olan Nahçıvan Ali Meclisi, halk tarafından serbest, eşit, gizli oy ve açık sayım ilkeleri doğrultusunda beş yıllığına seçilen 45 milletvekilinden oluşur. Meclis; yerel vergi politikaları, ekonomik düzenlemeler, sosyal güvenlik uygulamaları, çevre koruma, turizm, sağlık, bilim ve kültür gibi alanlarda kendi yasalarını çıkarma yetkisine sahiptir. Ayrıca yerel Bakanlar Kurulu'nun belirlenmesi ve bu kurula güvenoyu verilmesi gibi önemli yetkileri de bulunur. Yürütmenin başında ise Ali Meclis Başkanı, yani Ali Meclis Sadr'ı yer alır. Sadr, aynı zamanda Bakanlar Kurulu'nu oluşturma ve yürütme faaliyetlerini yönlendirme görevlerini üstlenir. Bununla birlikte, Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın Sadr'ı ve Bakanlar Kurulu üyelerini görevden alma yetkisi vardır. Nahçıvan'ın idari yapısına bakıldığında, bölgede 8 Rayon bulunduğu görülür. Nahçıvan şehri dışında belediye yönetimi bulunmaz; taşra birimlerinin ve belediyelerin görev, yetki ve çalışma usulleri Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilgili yasaları çerçevesinde düzenlenir. Azerbaycan'ın ekonomik, siyasi ve toplumsal yapısında merkezi bir konuma sahip olan Bakü, yerel yönetim yapılanması açısından da ülkenin en dikkat çekici bölgelerinden biridir. "Büyük Bakü" olarak adlandırılan bu geniş kentsel yönetim bölgesi, toplamda 11 ana idari alan ile bunlara bağlı 48 yönetim biriminden oluşan kapsamlı bir yapıya sahiptir (Parlak, 2018, s. 130-131).

Günümüzde Azerbaycan'da şehirler, rayonlar ve şehir rayonları (ilçeler) düzeyinde merkezi yönetimi icra hakimiyetleri temsil etmektedir. Bu kurumların başkanları, doğrudan devlet başkanı tarafından atanmakta ve görevden alınabilmektedir. Dolayısıyla, Azerbaycan genelinde faaliyet gösteren icra hakimiyetleri, buldukları şehir, rayon ve bağlı kasabalarda

devlet otoritesinin temsilcisi olarak önemli bir yetkiye sahiptir. Bu birimler, hem devlet başkanının hem de merkezi hükümetin temsilcisi olarak görev yapmakta; kamu düzeninin sağlanması ve kanunların uygulanmasından sorumlu bulunmaktadır. İcra hakimiyetleri ayrıca buldukları bölgelerin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişiminden sorumlu olup, yetki ve sorumlulukları bu alanları da kapsamaktadır. Her icra hakimiyetinin iki temel organı bulunmaktadır: başkan ve şura. Anayasa'nın 124. maddesine göre şehir ve rayonlarda yürütme yetkisi icra hakimiyeti başkanlarına tanınmıştır. Başkan, devlet başkanına karşı sorumludur ve yılda en az bir kez, hem devlet başkanına hem de Devlet Başkanlığı Yürütme Kurulu'na hesap vermektedir. İcra hakimiyetlerinin diğer organı olan şura, başkan tarafından şehir veya rayonların sosyal, ekonomik ve kültürel sorunlarının ele alınması ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi amacıyla oluşturulmuş danışma niteliğinde bir organdır. Şura, ayda en az iki kez düzenli olarak toplanmakta, başkan veya yokluğunda yardımcısı tarafından yönetilmektedir. Doğrudan devlet başkanına bağlı olarak görev yapan icra hakimleri (valiler), Azerbaycan'da merkezi yönetimin ve kamu yönetimi sisteminin temel kurumlarını oluşturmaktadır. Görev süreleri yasayla sınırlanmamış olup, devlet başkanı dilediği zaman görevden alabilir ve yeni atamalar yapabilir. Günümüzde şehir, rayon ve kasabaların yönetimi icra hakimlikleri tarafından yürütülmekte; birçok yerel hizmet de bu birimler aracılığıyla sağlanmaktadır (Elma, 2014, s. 113-114).

Azerbaycan Anayasası'nın 7. maddesine göre devlet, demokratik, hukuki, laik ve üniter bir cumhuriyet olarak tanımlanmaktadır. Demokratik bir devlet yapısının inşası kapsamında, demokratikleşmenin temel unsurlarından biri olan yerel yönetim ilkesi benimsenmiştir. Bununla birlikte yerel yönetimler, merkezi idarenin verdiği görevleri yerine getirebilir ve devredilen yetkileri kullanabilir. Ülkede yerel hizmetler, iki farklı yol aracılığıyla sağlanmaktadır: birincisi merkezi idarenin taşradaki yürütme organları, ikincisi ise bu hizmetleri doğrudan hayata geçiren belediyelerdir. Merkezi idarenin taşra teşkilatları olan yerel yürütme organlarının başkanlarını Cumhurbaşkanı atar ve görevden alır; yetkilerini belirleme yetkisi de Cumhurbaşkanı'na aittir (Hasanoğlu, 2008, s. 84).

Azerbaycan'da belediyeler seçim yoluyla belirlenir ve seçim kuralları ile statüleri kanunla düzenlenir. Yeni seçilen belediyelerin ilk toplantısı, önceki belediyenin yetkisinin sona erdiği günü takip eder ve seçimler, yetkilerin sona ermesine en geç 120 gün kala yapılır. Belediyeler, faaliyetlerini toplantılar, sürekli ve diğer komisyonlar aracılığıyla yürütür; toplantılara belediye başkanları davet eder. Anayasa çerçevesinde belediyeler, üyelerinin yetkilerinin tanınması veya sınırlandırılması, iş tüzüklerinin onaylanması, başkan ve

yardımcılarının seçimi, yerel vergilerin ve ödentilerin belirlenmesi, bütçenin kabulü ve uygulanması, belediye mülkiyetinin yönetimi gibi kararları alabilir. Ayrıca yerel sosyal savunma ve kalkınma programlarının uygulanması, ekonomik kalkınma planları ve çevre projelerinin yürütülmesi de belediyelerin sorumluluğundadır. (Hasanoğlu, 2008, s. 84-85). Azerbaycan'da belediyelerin kurulması, kaldırılması, birleştirilmesi veya sınırlarının değiştirilmesi gibi işlemler, yerel halkın görüşleri ve diğer ilgili unsurlar dikkate alınarak Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi tarafından karara bağlanmaktadır. Ayrıca, tüm vatandaşların yerel hizmetlerden eşit şekilde yararlanma hakkı bulunmaktadır. Nüfus yoğunluğunun düşük olduğu bölgelerde bile, herhangi bir yerleşim yerinin belediye statüsü kazanması önlenmemektedir. Bu durum, Azerbaycan topraklarının tamamında belediye teşkilatlarının varlığını göstermektedir (Candan & Güçlü, 2024, s. 43).

Belediyeler, merkezi yönetim organlarına dahil değildir ve kendilerine kanunla verilen yetkileri bağımsız bir şekilde uygularlar. Merkezi yönetim, belediyelere herhangi bir konuda emir veremez; ancak belediyelerin kanuna aykırı davranışları tespit edildiğinde, yasal çerçevede müdahale edebilir. Yerel yönetim organları arasında tek bir hiyerarşik sistem bulunmaz ve her organ, kanunda belirtilen kendi yetkileri çerçevesinde faaliyet gösterir. Bazı durumlarda merkezi yönetim, belediyelere ek yetkiler verebilir ve bu yetkilerin uygulanması için gerekli mali destek de merkezi yönetim tarafından sağlanır (Şataf & Gadalı, 2020, s. 2-3).

Azerbaycan'da belediye seçimleri, Türkiye'de olduğu gibi her beş yılda bir yapılmaktadır. İdari yapı açısından Azerbaycan'daki belediyeler Türkiye'ye benzerlik gösterse de önemli bir fark bulunmaktadır: Azerbaycan'da belediye başkanları doğrudan halk oyuyla değil, belediye meclisi tarafından seçilmektedir (Arıtürk & Negiz, 2018, s. 877).

Azerbaycan'da belediyeler, ülkenin bağımsızlığından sekiz yıl sonra, 12 Aralık 1999 tarihinde, Sovyetler Birliği'nden kalan idari birimler dikkate alınarak köy, kasaba ve il belediyeleri şeklinde kurulmuştur. Bu yapı içinde özellikle küçük köy belediyeleri sayıca çoğunluğu oluşturur. Belediyeler farklı düzeylerde organize edilse de, organ yapıları açısından aralarında bir ayrım yoktur. Belediye meclisi, belediyenin karar alma organıdır ve üyeleri beş yıllığına, genel, eşit, doğrudan, serbest ve gizli oy ilkelerine göre seçilir. Görev süresi sona eren üyeler yeniden seçilebilir, ancak seçilme yeterliliğini kaybeden veya ikamet yerini değiştiren üyelerin görevi sona erer. Oy kullanma hakkı 18 yaşını doldurmuş vatandaşlara tanınırken, aday olabilmek için 21 yaşını tamamlamak gerekir. Meclis üye sayısı, yerleşim yerinin nüfusuna bağlı olarak değişir; örneğin 500 kişiden az yerleşimlerde 5 üye, 100.000'den fazla nüfusa sahip yerlerde ise 19 üye görev yapar. Belediye meclisi, belediye

başkanının çağrısıyla ayda en az bir kez toplanır ve oturumlar halka açıktır. Toplantı yeter sayısı, üye tam sayısının salt çoğunluğu; karar yeter sayısı ise toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile sağlanır. Ayrıca yerel halkın %10'unun talebi veya meclis üyelerinin üçte birinin yazılı isteği ile olağanüstü toplantı yapılabilir. Toplantıların usul ve esasları, belediye içtüzüğü ile düzenlenir. Belediye meclisi, yönetmelikleri kabul eder, yerel vergileri ve harçları belirler, bütçeyi onaylar ve ekonomik, sosyal ve çevresel kalkınmayı destekleyecek yerel programları uygular. Bu programların tasarımı çoğunlukla daimi komisyonlar tarafından hazırlanır ve meclis onayına sunulur. Yerel vergilerle ilgili kararlar ise üçte iki çoğunlukla alınır (Yıkıcı & Salman, 2021, s. 10).

2.3.3. Kazakistan

Kazak Hanlığı 17-18. Yüzyıllarında gerçekleştirilen Congar saldırılarıyla zayıflamaya başlamıştır. Varlığı tehlike altında olan hanlık komşusu Rus Çarlığı'ndan yardım istemiştir. 1731'de Kazak Hanlığı küçük jüzü, 1734'de orta jüzü ve 1824 yılında da büyük jüzü Rus hakimiyetine geçmiştir. 50 yıl kadar süre zarfında ise tüm Kazak hanlığı çarlığın uyruğuna geçmiş ve hanlık yıkılmıştır. 1917 yılında Rus Çarlığı yıkılıp SSCB kurulmuştur. Bu dönemde Kazak ülkesi ve Kırgız ülkesi birleşerek Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Kırgız OSSC) kurulmuştur. 5 Aralık 1936 yılında ise Kazak ülkesi ayrı bir devlet statüsüne kavuşmuştur ve Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Kazak OSSC) ismini almıştır. SSCB döneminde Kazakistan yerel yönetim kuruluşları; Oblastnoy Sovyet (eyalet meclisi), Gorodskoy Sovyet (kent meclisi), Rayonnyi Sovyet (ilçe meclisi) ve Selskyi Sovyet (köy meclisi) olarak ayrılmıştır. Bu kuruluşlar Sovyet siyasetini temsil eden ve merkeze tamamen bağlı olan ve kendi bölgelerinde en üst düzey yerel yönetim birimleridir. Sayılan hiçbir kuruluşa özerklik tanınmamıştır. 1991 yılında bağımsızlığını kazanan Kazakistan ilk olarak demokratik bir ülke olmayı istemiştir. 1991 yılına kadar Sovyet sistemiyle kurulmuş olan yerel yönetim kavramı 16 Aralık 1991 yılından sonra önemini yitirmiştir. Yeni yerel yönetim kararlarının eksikliği hissedilmekteydi ve bu yüzden 1993 yılına kadar eski sistem uygulanmaktaydı. 1993 yılında Kazakistan yeni bir Anayasayı kabul etmiştir. Bu yeni Anayasa da Sovyet etkisinden tam manasıyla kopmuş ve detaylı bir Anayasa değildi. Lakin bu Anayasa ile Kazakistan yerel yönetim sistemi kurulmaya çalışılmıştır. 8 Aralık 1993 yılına gelindiğinde "Kazakistan Cumhuriyeti'nin İdari-Bölgesel Kuruluşu Hakkında" yeni bir kanun hazırlamıştır. Bu kanunda aynı şekilde yerel yönetim sisteminde ki eksiklikleri ve sistemde ki Sovyet etkisini tam manasıyla yitiremedi. 1995 yılında Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev öncülüğünde yeni bir Anayasa kabul edilmiştir. "Kazakistan Cumhuriyeti'nin

İdari-Bölgesel Kuruluşu Hakkında’’ kanunda revize edilmiştir. Yeni Anayasa ile birlikte ‘‘Yerel Devlet Yönetimi’’ ve ‘‘Yerel Kendi Kendini Yönetim’’ kanunları da kabul edilmiştir (Tileuberdi, 2014, s. 116-118).

Kazakistan, Cumhuriyeti SSCB’nin dağılmasıyla birlikte 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden bir Türk devletidir. Bağımsızlığını kazanan Kazakistan, yönetim yapısında yeniliklere gitmiştir. Sovyet zamanında alışılmış devlet anlayışı ile modern Batılı devletlerin politikalarını harmanlamaya çalışan yeni bir siyasi yapılanma süreci başlamıştır (Zarplı & Demez, 2025, s. 119). Kazakistan, bağımsızlığını kazandıktan sonra yeni anayasa yürürlüğe girene kadar önceki idari yapısını büyük ölçüde sürdürmüştür. Ülkenin özerklik döneminden bağımsızlığa geçiş sürecinde 1993 yılında kabul edilen ‘‘İdari-Bölgesel Kuruluş Hakkında Kanun’’ ile idari yapılanma yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenleme doğrultusunda Kazakistan; Oblast, Rayon ve kırsal birimler şeklinde üç kademeli bir yapıya ayrılmıştır. Oblastlar il konumunda olup, bunlara bağlı rayonlar ilçeleri, kırsal alanlar ise üçüncü basamağı oluşturmaktadır. Nüfusu bir milyonun üzerinde olan Almatı, Astana ve Türkistan gibi şehirler ise özel statüye sahip kentsel birimler olarak değerlendirilmiş ve diğer illerden ayrı bir yönetsel konuma yerleştirilmiştir. 2022 yılında Güney Kazakistan’ın yerine Türkistan eyaletinin oluşturulmasıyla birlikte ülke, üç özel statülü büyükşehir ile toplam 17 eyaletten oluşan bir yapıya kavuşmuştur. Bu eyaletler rayonlara, rayonlar da kırsal alt birimlere ayrılarak çok katmanlı bir yerel yönetim sistemi meydana getirmektedir. Merkezi yönetimden yerel düzeye doğru işleyen bu idari yapılanma, güçlü bir kamu yönetimi hiyerarşisine dayanmaktadır. Yerel yönetimlerin başında halk tarafından değil, Cumhurbaşkanı tarafından atanan yöneticilerin bulunması ise merkezîyetçi bir modelin sürdüğünü göstermektedir. 1995 Anayasası’nda yerel yönetimlere ilişkin hükümlere yer verilmiş olsa da, ülkede daha çok merkez odaklı bir yönetim anlayışının benimsendiği ve yerel birimlerin kendi kendine yeter hale getirilmesinin hedeflendiği ifade edilmektedir (Alodalı & Erün, 2024, s. 69).

Aynı kanunun 3. maddesi ise özel statülü şehir kavramını düzenlemektedir. Devlet açısından stratejik öneme sahip olan veya nüfusu bir milyonu aşan şehirlerin bu statüye gireceğini belirtmektedir. Bu doğrultuda başkent Nur-Sultan ve Almatı özel statülü şehirlerdir. Yerel yönetim örgütlenmesi de bu idari-bölgesel yapıya göre şekillenmiş olup, halkın iradesini temsil eden yerel meclisler ile yerel yürütme organlarından oluşan iki kanatlı bir sistem vardır. Özel statülü şehirler ve eyaletler kendi içinde ilçelere, ilçeler ise köylere ayrılmaktadır. Üç kademeli bu yapıda köy ve kırsal yerleşimler birinci, ilçeler ikinci, eyaletler

ile özel statülü Nur-Sultan ve Almatı ise üçüncü basamağı oluşturmaktadır (Yıkıcı & Bilgili, 2022, s. 387).

Anayasa'nın 85. maddesine göre yerel yönetim, bölgedeki devlet işlerinin yürütülmesinden sorumlu olan temel organlar (Maslikhatlar) ile yerel yürütme kurumları (Akimler) aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. 86. madde ise farklı yönetim kademelerinin yerel meclis niteliğindeki Maslikhatlara sahip olduğunu belirtir. Bu çerçevede Maslikhatlar, yerel yönetim düzeyinde halkın taleplerinin dikkate alınmasını ve kamu yararına uygun kararların alınmasını sağlayan, aynı zamanda uygulamayı denetleyen organlardır. Üyeleri halk tarafından gizli oyla ve tek turlu seçimle dört yıl için seçilir. Ayrıca Maslikhat başkan yardımcılığı makamı oluşturulmuş olup, bu göreve 25 yaşını doldurmuş Kazakistan vatandaşları atanabilmektedir. Maslikhatların anayasal görevleri şu şekilde sıralanmaktadır:

- Bölgenin gelişimine yönelik ekonomik, sosyal ve stratejik planları ile yerel bütçeyi ve performans raporlarını onaylamak.
- Yetki alanları dahilindeki yerel idari-yönetimsel örgütlenmenin işleyişine ilişkin kararlar almak.
- Kanunen belirlenen durumlarda yerel yürütme organı başkanlarının hazırladığı raporları incelemek.
- Maslikhat bünyesinde kurulan daimi komisyonların veya diğer çalışma gruplarının faaliyetlerine ilişkin raporları değerlendirmek.
- Kendisine verilen yetkiler doğrultusunda vatandaşların hak ve çıkarlarını korumaya yönelik kararlar almak.
- Maslikhatların kuruluşu, çalışma yöntemleri, yetkileri ve yardımcı birimlerine ilişkin hususlar kanunla belirlenmekte; gerekli görülmesi hâlinde Senato tarafından verilen yetkiler doğrultusunda bu görevler sona erdirilebilmektedir (Uçar & Çağatay, 2013, s. 101-102).

Anayasa'nın 87. maddesi ise yerel yürütme organları olan Akimlerin konumunu ve yetkilerini düzenlemektedir. Buna göre Akimler, Kazakistan Cumhuriyeti'nin bütünlüğünün yereldeki temsilcisi olup, buldukları bölgenin kalkınma hedefleri ve ihtiyaçları doğrultusunda hükümete rehberlik ederler. Anayasada Akimlerin görevleri şu şekilde ifade edilmektedir:

- Bölgesel gelişmeye yönelik ekonomik ve sosyal programların hazırlanması ve uygulanmasından sorumlu olmak.

- Yerel bütçenin oluşturulması ve hayata geçirilmesini sağlamak.
- Kamu mallarının yönetimini yürütmek.
- Yerel kamu kurumlarının idari yapısı içinde ortaya çıkan sorunları çözmek.
- Kamu yararı doğrultusunda kendilerine verilen anayasal yetkileri kullanmak (Uçar & Çağatay, 2013, s. 102).

Dolayısıyla, Kazakistan'da her eyaletin yönetimi, Cumhurbaşkanı tarafından görevlendirilen bir Akim (vali) tarafından yürütülmektedir. Ülkede merkezi idare ile yerel yönetimler arasında belirgin bir hiyerarşik yapı bulunmaktadır. 23 Ocak 2001 tarihli ve 148 sayılı "Yerel Yönetim ve Özyönetim Kanunu" uyarınca Akim, Cumhurbaşkanı ile Hükümetin yereldeki temsilcisi olup aynı zamanda yerel yürütme organının başı konumundadır. Akimler tarafından yönetilen Akimatlar ise yerel bütçelerden finanse edilen yürütme birimleridir. Yerel halkı temsil eden Maslikhatlar, Senato'nun bölgesel düzeydeki bir alt yapısı niteliğindedir ve başkanları Senato başkanı tarafından atanır. Bu organlar, Akimatların yürütme faaliyetlerini izlemek ve gerekli gördükleri konularda öneriler sunmak amacıyla oluşturulmuştur. Maslikhatların temel görevi, bölge sakinlerinin ihtiyaç ve beklentilerini merkezi yönetime aktarmaktır (Zavalsız & Ateş, 2022, s. 523-524).

2.3.4. Kırgızistan

Kırgızistan, SSCB'nin dağılmasının ardından 31 Ağustos 1991'de bağımsızlığını kazanmış bir Türkistan ülkesidir (Yıkıcı & Bilgili, 2022, s. 453). SSCB dönemindeki yönetimi devam ettiren Kırgızistan Cumhuriyeti, 1994 yılında Cumhurbaşkanı tarafından yerel yönetimlere ilişkin 4 resmi talimat çıkardı. Bu talimatlar 1996 yılında yapılacak olan yerel yönetimlerin kalkınması ve gelişmesiyle ilişkilidir. Bu talimatlara göre Kırgızistan'da köyler kendi kendini yönetmeye başladı. Burada yöneticiler yok sadece aile yönetimi vardı. Aile yönetimleri icra, talimat ve köy işlerini idare ediyorlardı. Köy heyetlerinin talimatlarına göre karar alıp çalışırlardı lakin aynı zamanda devlet talimatlarını da yerine getirirlerdi. 1996 yılında Kırgızistan'da 1850 tane köyde kurultaylar kuruldu. Bu kurultaylarda tüzükler hazırlandı ve hükümet tarafından onandı. Bu tüzüklerin içeriği köyde nasıl yaşanacağına ilişkindi. Hükümet köylerin kendi bütçeleri olması gerektiğini öngörüyordu. 1995 yılına gelindiğinde Bişkek'te yerel yönetimlere bağlandı. Halk tarafından Bişkek Belediye Başkanı seçildi ve yerel yönetim organları kuruldu (Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, 1998, s. 105). 20 Mart 1996 yılında "Yerel Devlet Yönetimleri ve Yerel Özyönetimleri Başkanlıklarının Yetki ve Sorumluluğunun Arttırılması Tedbirleri Hakkında Kararname" ile devlet yerel yönetimleri ele alınmıştır. 12 Mayıs 1997 tarihinde onaylanan "Kırgız Cumhuriyeti'nde

Yerel Özyönetimin ve Onun Organlarının Devletçe Desteklenmesi Programı” kararnamesi ve daha sonra “1997-1998 Yıllarında Kırgız Cumhuriyeti’nin Kent, İlçe ve İl Yerel Özyönetim Reformlarının Temel Esasları” ile Kırgızistan’da yerel yönetimin ilk adımları atılmıştır (Dukanbayev, 1998, s. 128-130). Bu yeni reformlara göre Kırgızistan Cumhuriyeti’nde tüm şehirler yerel yönetim şekline geçti.

Kırgızistan Cumhuriyeti’nin başkenti Bişkek olmasının yanında, ülkenin idari yapılanması; 7 oblast (bölge), bu bölgelere bağlı 40 rayon (ilçe), 17’si ilçe düzeyinde, 12’si ise bölge düzeyinde olmak üzere toplam 29 şehir, 453 ayıl aymak (köy birliği) ve 1822 köyden oluşmaktadır. Bunlara ek olarak, Bişkek ve Oş şehirleri ülke içinde özel statüye sahip iki üst düzey idari birimdir. Bölgeler; çeşitli ilçeleri ve en az 50 bin nüfusa sahip, sanayi ya da araştırma-üretim altyapısı gelişmiş, ekonomik ve kültürel anlamda bölgesel merkez işlevi gören şehirleri kapsamaktadır. İlçeler ise nüfusunun en az yüzde 80’i işçi ve askeri personelden oluşan, minimum 12 bin nüfusa sahip, çevresine hizmet veren sanayi ve kültür merkezleri niteliğindeki şehirlerden, kentsel yerleşmelerden ve birden fazla köyü bir araya getiren köy birliklerinden meydana gelmektedir. Köyler (ayıl) ve bunların idari organı olan ayıl keneşi, bir bölgede dağınık biçimde yer alan birkaç kırsal yerleşimin ortak bir yönetim altında toplandığı en alt kademe yerel yönetim birimleridir. Köylerle aynı idari seviyede bulunan “semt” niteliğindeki kent tipi yerleşmeler ise genellikle sanayi tesislerinin çevresinde oluşmuş, kimi zaman yakınlarındaki bir şehirle bütünleşmiş, kimi zaman da gelişerek şehir statüsüne erişmiş birimlerdir. Bu yerleşmeler buldukları konuma göre ya bir ilçeye ya da bir bölgeye bağlanmaktadır (Narmambetova & Akman, 2018, s. 459-460).

5 Mayıs 2021 tarihinde yürürlüğe giren Kırgızistan Anayasası’nın dördüncü bölümünde yer alan düzenlemelerle, yerel yönetimlerin hukuki statüsü ve işleyişi anayasal güvence altına alınmıştır. Bu çerçevede yerel yönetimlerin, mahalli nitelikteki ortak ihtiyaçları kendi çıkarları doğrultusunda ve idari özerklik ilkesi temelinde çözebilme yetkisine sahip olduğu anayasal bir hak olarak tanımlanmıştır. Söz konusu yapıların mali kaynaklarının hem yerel bütçelerden hem de cumhuriyet bütçesinden karşılanacağı hüküm altına alınmıştır. Anayasa, yerel yönetimlerin temsil ve yürütme organlarından oluştuğunu belirtirken, yürütme organları ile bu organların başkanlarının faaliyetlerinden dolayı temsil organlarına karşı sorumluluk taşıdığını vurgulamaktadır. Yerel temsil organlarının üyelerinin, fırsat eşitliği ilkesine uygun biçimde ilgili idari-bölgesel birimde yaşayan vatandaşlar tarafından seçileceği, yerel yürütme organlarının teşkilatlanması ve yetkilendirilmesinin ise kanunla belirlenen sınırlar çerçevesinde gerçekleştirileceği ifade edilmiştir. Ayrıca, devlet organlarının kanunda

açıkça belirtilen durumlar dışında yerel yönetimlerin yetki alanına müdahale edemeyeceği, yerel yönetimlerin hukuka uygunluk bakımından devlete, faaliyet sonuçları açısından ise yerel topluluğa karşı sorumlu olduğu ve hak ihlali durumunda yargı yoluna başvurabilecekleri düzenlenmiştir. Bunun yanı sıra anayasa, vatandaşlara aksakal mahkemeleri kurma hakkı tanıyarak bu yapıların örgütlenmesi, finansmanı ve karar alma süreçlerine ilişkin temel esasları belirlemiş ve yerel düzeyde geleneksel uzlaşma mekanizmalarının hukuki çerçevesini çizmiştir (Yıkıcı & Bilgili, 2022, s. 456-457).

2.2.5. Özbekistan

Özbekistan coğrafyası, Türkistan sahasında insan yerleşimlerinin en erken örneklerine ev sahipliği yapan bölgeler arasında yer almaktadır. Andican çevresinde bulunan Obi Rahmat ve Teşik Taş gibi alanlar, bölgede tespit edilen en eski yerleşim merkezleri olarak öne çıkmaktadır. Fergana Vadisi, Taşkent ve Semerkant vahaları ile Surhanderya Vadisi'nde gerçekleştirilen arkeolojik kazılar, MÖ V–III. binyıllar arasında Kaltamınar kültürü olarak adlandırılan bir uygarlığın varlığını ortaya koymuş, ayrıca MÖ III. ve II. binyıllarda Maveraünnehir bölgesinde kalıcı yerleşim alanlarının kurulduğunu göstermiştir (Buyar, 2022, s. 13).

19. yüzyılın başlarından itibaren Rusya, Türkistan coğrafyasını işgal etmeye yönelik askeri faaliyetlerini yoğunlaştırmış ve 1865 yılında Taşkent'i ele geçirmiştir. Bölgenin yönetimi için Türkistan Genel Valiliği kurulmuştur. 1868'de Buhara, 1873'te Hive ve 1876'da Hokand Hanlığı Rus hâkimiyeti altına alınarak bugünkü Özbekistan topraklarının tamamı işgal edilmiştir. Rusya'nın temel amacı, bölgenin hammadde kaynaklarını kontrol altına almak ve kendi sanayi ürünleri için bir pazar oluşturmaktır. Bu doğrultuda demiryolu ağları inşa edilmiş, bölgeye Rus nüfus yerleştirilmiş ve yoğun sömürü politikaları uygulanmıştır. Baskıcı yönetim anlayışı, 1893 Taşkent, 1898 Andican ve 1916'da Türkistan genelinde meydana gelen büyük ayaklanmalara yol açmıştır. Bu isyanlar Rus ordusu tarafından sert biçimde bastırılmıştır. Bu dönemde gelişen Ceditçilik hareketi, Türkistanlıların Rus hakimiyetine karşı fikri ve toplumsal direnişinde önemli bir rol oynamıştır. 1917 yılında Bolşeviklerin Taşkent merkezli ayaklanmasıyla birlikte Türkistan'da Sovyet hakimiyeti başlamış, 1918'de Türkistan Genel Valiliği kaldırılarak Türkistan Özerk Cumhuriyeti kurulmuştur. 1920'de Buhara ve Harizm Halk Cumhuriyetleri, 1924'te ise Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Sovyetler Birliği döneminde Özbekistan, özellikle pamuk üretimi üzerinden bir hammadde kaynağı olarak kullanılmıştır. Stalin döneminde çok sayıda Özbek aydın ve ileri gelen kişi tasfiye edilmiştir. Sanayi ve altyapı alanlarında belirli

gelişmeler yaşansa da Sovyetler Birliği'nin 1970'li yıllardan itibaren gerilemesi, ülkenin modernleşme sürecinde geri kalmasına neden olmuştur (Buyar, 2022, s. 22).

SSCB'nin yıkılmasının ardından 1991 yılında Özbekistan Cumhuriyeti bağımsız bir devlet olarak kurulmuştur. Türkistan'da bağımsızlığını kazanıp anayasasını kabul eden 2. ülke olmuştur. 8 Aralık 1992 tarihinde ilk anayasasını kabul etmiş oldu. Kabul edilen anayasa, cumhurbaşkanının yetkilerini genişletmesi ve doğrudan kendisine bağlı olacak şekilde bölge valilerini atama yetkisi tanınması nedeniyle muhalefet tarafından sürekli eleştirilmiştir. Özbekistan'da siyasal istikrar ve ekonomik kalkınmanın demokratikleşmenin önünde tutulması, ülkede otoriter bir yönetim anlayışının hâkim olmasına yol açmış; bu durum gerçek anlamda muhalefet hareketlerinin ortaya çıkmasını engellemiş ve yoğun bir baskı ortamı yaratmıştır. Özbekistan Cumhuriyeti Anayasası, iktidarın hukuki çerçevede faaliyet gösterebilmesini sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Anayasanın 4. maddesinde devletin ve idari yapının esasları belirlenmiş, 11. maddede ise yasama, yürütme ve yargı erklerinden oluşan kuvvetler ayrılığı devletin temel unsurları arasında sayılmıştır. Sovyetler Birliği döneminde sosyal refah ve sağlık hizmetlerinin yüksek düzeyde sunulması, bağımsızlığını kazanan Özbekistan'ın da bu alanlarda benzer bir standardı sürdürme zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Pamuk ihracatının yaygınlığı ile altın, petrol ve doğal gaz gibi zengin yeraltı kaynakları, Özbek yönetiminin Sovyet dönemine özgü refah politikalarını devam ettirmesine imkân tanımıştır. Sovyet tipi merkezi ekonomik yapı ve güçlü sosyal koruma mekanizmaları, geçiş sürecinde görece başarılı sonuçlar vermiş; ekonomik gerileme yaşanmadan kamu hizmetlerinin sürekliliği sağlanarak kabul edilebilir yaşam standartları korunmuştur. (Ökmen & Şeker, 2022, s. 121-122).

Özbekistan'ın yerel yönetim sistemi, il, ilçe ve şehir düzeyindeki temsil organları ile bunlara bağlı yürütme birimlerinden oluşan çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Yerel temsil organları seçimle belirlenirken, yürütme organlarının başındaki valiler Cumhurbaşkanı tarafından Başkan'ın önerisi üzerine atanır. Bu valiler yalnızca yürütme organını yönetmekle kalmaz, aynı zamanda yerel meclislerin de başkanlığını üstlenirler. Buldukları bölgenin bütün idari alanlarında en yetkili karar verici olarak kabul edilen valiler, alınan kararlar ve yürütülen faaliyetlerden sorumludur. Yerel yönetimler; yasaların uygulanmasını sağlamak, kamu düzenini korumak, ekonomik ve kültürel gelişmeyi desteklemek ve yerel bütçeleri hazırlayıp uygulamak gibi geniş sorumluluklara sahiptir. Ülkede kasaba, köy ve mahalle düzeyinde, Türkiye'deki muhtarlığı andıran ve halk tarafından seçilen aksakalların yönettiği yerel birimler bulunmaktadır. Bu birimler, yerelin toplumsal ve kültürel özelliklerinden doğan

sorunların çözümüne katkı sunmak amacıyla faaliyet yürütür. Mahalleler, toplumda aile değerlerinin, ahlaki normların ve geleneksel örflerin aktarıldığı temel sosyal alanlar olarak da önemli bir rol üstlenir. Ülkede il ve ilçelerde, valinin başkanlık ettiği halk vekilleri meclisleri bulunmakta ve bu organlar devlet ile vatandaşların çıkarlarını gözeterek kendi yetki alanlarındaki sorunlara yönelik kararlar almaktadır. Özbekistan'ın özerk statüye sahip bölgesi Karakalpakistan Cumhuriyeti, kendi parlamentosu olan Jokargi Kenes tarafından temsil edilmekle birlikte anayasal olarak Özbekistan'a bağlıdır. Karakalpakistan Anayasası'nın Özbekistan Anayasası'na aykırı olamayacağı açıkça belirtilmiştir. Taşkent ise ülkenin siyasi ve kültürel merkezi olarak özel bir statüyle doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından atanan yöneticiler tarafından yönetilmektedir (Özer & Ortaq, Özbekistan'ın Yönetim Sistemi, Personel Rejimi ve Kamu Hizmeti Reformları, 2024, s. 139-140).

Özbekistan'da merkezi yönetimin taşra yapılanması vilayet, tuman, cemaat ve köy gibi idari kademelerden oluşan hiyerarşik bir örgütlenme temelinde işler. Yerel Kamu Yönetimi Kanunu, yerel meclislerin görevlerini düzenlemekte ve bütçenin onaylanması, bölgesel kalkınma planlarının belirlenmesi, vergilerin düzenlenmesi gibi görevleri bu organlara yüklemektedir. Yerel yürütme organı olan hakimın görevi; ekonomik, sosyal ve kültürel gelişme programlarını geliştirmek ve uygulanmasını sağlamak şeklinde tanımlanmaktadır. Hakimler ayrıca bölgedeki kamu düzeninin korunmasına, kamu hizmetlerinin yönetilmesine ve çevrenin korunmasına yönelik faaliyetleri yürütür. Yerel yönetimlerin uygulamaları hem iç hem de dış denetim mekanizmalarıyla kontrol edilmektedir. Anayasal olarak belirlenen mahalli devlet organları, hem merkezi idarenin taşra görevlerini hem de yerel idarelerin sorumluluklarını yerine getirmekle yükümlüdür. Köy, kışlak ve mahallelerde toplumun kendi kendini yönetme modeli kapsamında vatandaş toplulukları belirli organları seçerek yerel planları, bütçeleri ve sosyal yardımları yönetir. Bu topluluklar ayrıca devlet tarafından gönderilen fonların kullanımını denetler, ihtiyaç sahibi ailelere sosyal desteklerin ulaştırılmasını sağlar. Yerel topluluklar birçok bölgede küçük ekonomik girişimler, çevre düzenlemesi ve altyapı iyileştirmeleri gibi faaliyetler yürütür (Ökmen & Şeker, 2013, s. 165-167).

2.2.6. Türkmenistan

Türkmenistan, Türk cumhuriyetleri arasında siyasi, idari ve askeri kapasite bakımından en kırılgan yapıya sahip ülkelerden biri olarak öne çıkmaktadır. Uzman kadro, bürokratik yapılanma ve askeri teşkilatlanma açısından yetersizlikler barındıran ülke, kurumsallaşma konusunda tarihsel birikim eksikliği yaşamıştır. Rus Çarlığı döneminden

başlayarak Sovyetler Birliği süresince Türkmenistan, büyük ölçüde dış pazarlara hammadde aktaran ve ekonomik olarak merkeze bağımlı bir yapı içinde konumlandırılmıştır (Özmen, 2021, s. 56).

Türkmenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti döneminde ise yerel yönetim anlayışı bugünkünden oldukça farklı bir nitelik taşımaktaydı. Sovyet idari sisteminde rayonlar (ilçeler) içinde kolhozlar ve oba sovyetleri yer almaktaydı. Kolhozların başında üretim faaliyetlerinden sorumlu yöneticiler bulunurken, oba sovyetlerinin başkanları köy halkının eğitim, sağlık ve kültür alanlarındaki ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüydü. Ayrıca kolhoz yöneticileri, merkez tarafından belirlenen ekonomik hedefleri yerine getirmekle de sorumluydular. Oba sovyetleri ise köy halkının kültürel gelişimi, çevre temizliği ve ekolojik konularda faaliyet yürütmekteydi. Bu dönemde hem kolhozlarda hem de oba sovyetlerinde Komünist Parti'nin etkisi belirgindi. İlçe düzeyinde "raykom" adı verilen parti temsilcileri, devleti ve partiyi yerelde temsil ederken; yerel yönetim işlevlerini "rayspolkom" adlı idari organlar yerine getiriyordu. Raykomlar daha çok denetim ve parti kontrolünü sağlamakla görevliyken, rayspolkomlar üretim planlarının uygulanması, yerel kalkınma ve belediye hizmetlerinin yürütülmesinden sorumluydu. Sonuç olarak, Sovyet dönemindeki yerel yönetim sistemi oldukça karmaşık bir yapıya sahipti. İdari görevlerin partiyle iç içe geçmesi, merkezi planlamanın baskınlığı ve yetki çakışmaları nedeniyle bu sistemin etkin biçimde işlemesi büyük ölçüde güçleşmekteydi (Özkulluk & Jorayev, 2013, s. 83-85).

Türkmenistan, Türkistan'daki Türk Cumhuriyetleri içinde kurumsallaşma, uzman-bürokrat yetiştirme ve askeri yapılanma açısından oldukça sınırlı bir birikime sahiptir ve tarihsel gelişim sürecinin zayıflığı bu durumu derinleştirmektedir. Ülke uzun yıllar boyunca Çarlık Rusyası ve ardından Sovyetler Birliği tarafından hammadde aktarım bölgesi olarak kullanıldığından, bağımsızlık sonrası dönemde güçlü bir siyasal kültür oluşturmakta diğer Türk Cumhuriyetlerine kıyasla daha yetersiz kalmıştır. Azerbaycan ve Özbekistan'ın aksine, Türkmenistan'ın geçmiş deneyimlere dayanan bir devlet hafızası bulunmadığı için kurumsal yapıların yerleşmesi daha geç olmuştur. Türkmenistan'ın idari yapılanması anayasanın 16. maddesinde; vilayetler, il statüsündeki şehirler, ilçeler (etraplar), ilçe statüsündeki şehirler, ilçelerdeki şehirler, küçük şehirler (şeharçeler) ve obalar (geneşlikler) şeklinde tanımlanmaktadır ve birden fazla köyün birleşmesiyle geneşliklerin oluştuğu belirtilmektedir (Özmen, 2021, s. 56). Yerel yönetimlerin yapısı ise anayasanın 84-88. maddelerinde düzenlenmiş olup, yerel meclisler ile temsilci yönetim organlarının yer aldığı iki temel

unsurdan oluşmaktadır. İlçelerdeki şehirler, kasabalar ve genişliklerde halk, yerel meclis üyelerini doğrudan seçmektedir (Usta & Sadat, 2024, s. 225).

Türkmenistan'da yerel özyönetim yapısı, gengeşler ile bölgesel düzeyde faaliyet gösteren kamu özyönetim organlarından oluşmaktadır. Gengeşler, ilgili idari ve bölgesel sınırlar içinde ikamet eden Türkmenistan vatandaşlarının katılımıyla yapılan seçimler sonucunda oluşturulan temsili yerel yönetim birimleridir (Türkmenistan Anayasası , 2016, s. Mad. 115). Ülkede merkezi yönetimin taşra teşkilatının işleyişi; illerde il hakimi, şehirlerde şehir hakimi, ilçelerde ise etrap hakimi tarafından yürütülmekte olup tüm bu yöneticiler devlet başkanının yereldeki temsilcileri olarak görev yapmaktadır. Hakimlerin atanması ve görevden alınması da tamamen Türkmenistan Devlet Başkanı'nın yetkisi dahilindedir ve bu durum yerel idarenin merkez karşısında bağımsız hareket etmesini sınırlamaktadır. Benzer şekilde valiler ve belediye başkanları da Cumhurbaşkanı tarafından atanmakta, böylece yerel yöneticilerin demokratik meşruiyeti isteğe bağlı olarak merkez tarafından belirlenmektedir (Özmen, 2021, s. 56). Aşgabat, Türkmenistan'ın başkentidir (Türkmenistan Anayasası , 2016, s. Mad.24). Yerel meclisler; bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasına ilişkin temel yönelimleri belirlemek, yerel bütçeyi değerlendirmek, doğal kaynakların korunması ve verimli kullanılması için tedbirler almak ve kendi yetki alanındaki konularda bağlayıcı kararlar almakla yükümlüdür. Aynı zamanda bölgenin güvenliğini sağlamak için emniyet birimleriyle işbirliği yürütmek, nüfus ve noterlik işlemlerini yerine getirmek ve sosyal destek gerektiren çocuklara hizmet sunmak gibi görevleri bulunmaktadır (Usta & Sadat, 2024, s. 226). Genel çerçevede değerlendirildiğinde il ve ilçe düzeyinde taşra idaresi ile yerel yönetimlerin eşzamanlı ve karşılıklı bağımlılık içinde işlediği görülmektedir. Hem yerel idare organları hem de yerel yöneticiler merkez tarafından atanmakta ve yerel meclislerin aldığı kararlar da atanmış yöneticilerin onayına bağlı olduğundan, Türkmenistan'daki yerel yönetim yapısının merkezin taşra uzantılarından bağımsız olmadığı söylenebilir (Özmen, 2021, s. 56).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK DÜNYASINDA YEREL YÖNETİMLERİN BÖLGESEL KALKINMADAKİ ROLÜ NE OLABİLİR?

Bölgesel kalkınma yaklaşımlarının düşünsel arka planı, iktisadi düşünce akımlarının tarihsel gelişimi içerisinde değerlendirildiğinde, 1960'lara kadar teorik çerçevede kapsamlı çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Buna karşın, bu dönem öncesinde hem bölge kavramını ele alan hem de bölgesel kalkınma anlayışını besleyen çeşitli araştırmaların yapıldığı bilinmektedir. Bölgenin tanımlanmasına yönelik ilk önemli katkılar Walter Christaller (1933) ve August Lösch (1954) tarafından Merkezi Yer Kuramı kapsamında geliştirilmiştir. Her iki araştırmacı da bölgeyi, şehirlerin veya merkezlerin hiyerarşik bir düzen içinde örgütlendiği mekansal sistemler olarak değerlendirmiştir. Daha sonraki yıllarda Hoover ve Giarratani (1985), bölge kavramına farklı bir boyut kazandırarak bölgeyi "işgücü piyasasının odak noktası" şeklinde tanımlamışlardır. Bu tanım iki temel özelliğe vurgu yapmaktadır: (1) Bölge içindeki mal, sermaye ve işgücü akımlarının dış bölgelere kıyasla daha yoğun olması; (2) Bölge içinde gerçekleşen ekonomik faaliyetlerin, çevresel alanlar yerine merkezi bir noktaya yönelme eğilimi göstermesi. 1994 yılında Karl Fox, bu yaklaşımı daha da geliştirerek bölgeyi işlevsel bir ekonomik alan olarak kavramsallaştırmıştır. Fox'un değerlendirmesi, ekonomik mekanların sınırlandırılması konusunda teorik bir zemin sağlamıştır. Ancak teknolojinin hızlı değişimi, Fox'un tanımının zamanla yetersiz kalmasına yol açmış ve bu durum Dawkins'in 2003 yılında daha kapsamlı bir yaklaşım önermesine zemin hazırlamıştır. Dawkins, bölgeyi belirli bir coğrafi alanda tarihsel veya başka nedenlerle yakın konumlanmış nüfus gruplarının oluşturduğu bir birlik olarak ele almış; bölgenin mekansal bağımlılığı açısından yerel kültürün çekiciliği, işgücü merkezlerinin yakınlığı, doğal kaynaklara erişim gibi faktörlerin belirleyici olduğunu ifade etmiştir. Bölge kavramına daha güncel bir perspektif sunan Capello ve Nijkamp (2011) ise bölgeyi, ulus devlet ile birey arasındaki ara düzeyde yer alan karma mekansal bir birim olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede bölgesel kalkınma, içsel büyüme unsurlarıyla ilişkilendirilmekte ve makroekonomik büyüme politikalarının tamamlayıcı bir parçası olarak değerlendirilmektedir (Dulupçu & Sayın, 2020, s. 5).

Bunun yanında kalkınma yalnızca ekonomik göstergelere indirgenemeyecek kadar çok boyutlu bir olgudur; sosyal, kültürel ve siyasal alanlardaki ilerlemeler de bu sürecin ayrılmaz parçalarıdır. Bu bütüncül yaklaşım içinde, yerel yönetimler önemli aktörler olarak öne çıkar. Yerel yönetimler, buldukları bölgedeki halkın ihtiyaçlarını tespit ederek hızlı ve etkili

çözümler üretebilme kapasitesine sahiptir. Bu nedenle aldıkları kararlar, yerel kalkınma düzeyini doğrudan etkiler. Devletin kalkınma hedeflerini gerçekleştirebilmesi için merkezi planlama kadar, yerel kalkınma dinamiklerine ve toplum temelli yaklaşımlara da önem vermesi gerekmektedir (Mutlu, 2010, s. 79-80).

Bölgesel dengesizlikler, gelişmiş veya az gelişmiş tüm ülkelerde görülen yaygın bir durumdur. Kalkınmanın sağlanabilmesi için, bu gelişim farklarının ortadan kaldırılması gereklidir. Bölgesel kalkınmanın sağlanmasında en önemli adım ekonomik kalkınmadır. Ekonomik kalkınma, toplumsal ihtiyaçların karşılanması ve kaynakların etkin kullanımıyla mümkün olur. Yerel yönetimler, etkin hizmetlerle bu süreçte olumlu bir domino etkisi yaratarak ulusal ve bölgesel kalkınmaya katkıda bulunabilir (Arslan & Çetiner, 2021, s. 90). Bölgesel kalkınmanın gerçekleşmesinde merkezi yönetimler tek başına yetersiz kalmaktadır. Böylelikle yetki ve görev dağılımlarında yeni aktörlere ihtiyaç oluşmuştur. Bu durumda yerel yönetimler bu aktörlerin başında gelmektedir. Yerel yönetimler, teknik olarak bakıldığında her ne kadar merkezi yönetimin bir kolu gibi gözükse de fiziksel ve psikolojik etkileriyle bölgesel kalkınmada önemli değişimler yaratan aktörlerdir. Çağımızda yerelin, küresel alanda üstlendiği ekonomik ve siyasi sorumluluklar bir kalkınma aktörü olmasında ki başlıca sebeplerdendir. Yerel yönetimler, yerel ihtiyaçları ve beraberinde kaynakları iyi bildiği için, bireysel girişimleri ve sanayi faaliyetlerinin gerçekleşmesinde önemli rol oynar (Bilgin, 2002, s. 313-317).

3. Yerel Yönetimler, Bölgesel Kalkınma Ve Ekonomik Kalkınma

Ekonomik kalkınma kavramı, çoğu zaman ekonomik büyüme veya iş geliştirme ile karıştırılan ve yorumlanması tartışmalı bir terimdir. Ekonomik büyüme daha çok mevcut sektörlerin veya yerleşik işletmelerin hacimsel olarak genişlemesine ve başarılı olmasına odaklanırken; ekonomik kalkınma, ekonominin toplumun ihtiyaçlarını karşılayabilecek yönde dönüşebilme kapasitesine ve bu dönüşümü sağlayabilecek politika müdahalelerine vurgu yapar. Uygulama alanı oldukça geniştir; ulusal düzeyden eyalet, bölge, il, kent hatta mahalle ölçeğine kadar farklı yönetim katmanlarında ekonomik kalkınma girişimleri görülmektedir. Bu çeşitli ölçeklerdeki stratejiler ve aktörler arasında belirli benzerlikler bulunsa da, özellikle federal yapıya sahip ülkelerde yerel yönetimlerin yetki ve kaynak farklılıkları, kalkınma yaklaşımlarının dünyanın çeşitli bölgelerinde birbirini andıran fakat ölçekten ölçeğe değişen fraktal bir görünüm kazanmasına yol açmaktadır. Her kalkınma planlaması bir şekilde ulusal düzeyde etkiler üretse de, bölgesel ekonomik kalkınmanın ilk dönem tanımları daha çok ulus devletin en geri kalmış ve en gelişmiş bölgeleri arasındaki farkı azaltmak için kamu

yatırımlarına dayalı endüstriyel kalkınma politikalarına odaklanmıştır. Bu anlayışta, kalkınmanın hedefi olan bölgelerin planlama sürecine katılımı oldukça sınırlıydı. Müdahaleler tamamen merkezden belirleniyor ve bölge aktörleri bu süreçte karar verici bir role sahip olmuyordu. Günümüzdeki daha katılımcı yaklaşımların aksine, bu erken dönem üstten aşağıya modellerde yerel paydaşların sürece dahil olması beklenmiyordu. Bölgesel ekonomik kalkınmaya ilişkin kapsayıcı ve işlevsel bir tanım şöyle formüle edilebilir: “Bir bölgenin sürdürülebilir gelişimini ve hedeflenen sosyoekonomik sonuçları gerçekleştirmeye yönelik olarak, bölgede mevcut ekonomik süreçlerin ve kaynakların planlı biçimde yönlendirilmesi ve uygulanmasıdır (Viyana & Feser, 2017, s. 2).

Yerel yönetimlerin bölgesel kalkınmada ki en önemli basamağının ekonomik kalkınmayı sağlamak olduğunu belirtmiştik. Halka sunulacak hizmetler bakımından farklı kurum ve kesimlerin ekonomik anlamda koordineli çalışmasını sağlamak ekonomik kalkınma için önemlidir. Örneğin yerel yönetim kurumu olan belediyelerin iş dünyasında ve yatırımcılar arasında bulunan bürokratik anlayışı düzeltmesi önemli bir adım olacaktır. Belediyeler, iş gücünün piyasada talep edilen niteliklere sahip olmasını sağlamak amacıyla mesleki eğitim programları düzenleyebilir ve bu alandaki faaliyetleri koordine edebilir. Bu süreçte merkezi kamu kurumları, üniversiteler, meslek kuruluşları ve işverenlerle iş birliği içerisinde hareket edebilirler (Mutlu, 2010, s. 101).

3.1. Yerel Yönetimler, Bölgesel Kalkınma Ve Girişimcilik

Girişimcilik kavramı köken olarak Fransızcaya dayanmaktadır. Ortaçağ Fransızcasında “faal olan ve işleri yürüten kişi” anlamında kullanılan bu terim, zamanla “entreprendre” yani bir işe girişmek, teşebbüs etmek fiilinden türeyerek farklı anlamlar kazanmıştır. İngilizceye geçtiğinde ise “üstlenmek, denemek, risk almak” gibi anlamlarla ifade edilmeye başlanmıştır. Girişimcilik, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal sorunların çözümünde de önemli bir araçtır. Özellikle işsizliğin azaltılması, yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve büyükşehirlere göçün önlenmesinde etkili bir rol oynar. Bu tür faaliyetler; sadece geri kalmış bölgelerin gelişimini hedeflemekle kalmaz, aynı zamanda gelişmiş bölgelerin de sürece dâhil edilmesini sağlayarak, yerel yönetimler, özel sektör ve diğer paydaşlarla birlikte ulusal ve uluslararası düzeyde rekabet edebilir bir yapı oluşturmayı amaçlar. Ancak bu girişimlerin başarılı olabilmesi için sadece başlatılması yeterli değildir; sürdürülebilirliklerinin sağlanması da büyük önem taşır (Sevinç & Eren, 2016, s. 8).

Girişimciliğin bu çok yönlü işlevi, yerel yönetimlerin kalkınma stratejileri içerisinde daha fazla yer bulmasını gerekli kılmaktadır. Özellikle kırsal veya ekonomik açıdan

dezavantajlı bölgelerde, belediyelerin girişimciliği teşvik eden politikalar üretmesi; hem yerel istihdamı artırmakta hem de ekonomik canlılık yaratmaktadır. Yerel yönetimlerin gençleri ve kadınları hedef alan girişimcilik destek programları geliştirmesi, sadece ekonomik değil, toplumsal dönüşüm açısından da önemli kazanımlar doğurabilir. Ayrıca girişimcilik kültürünün yaygınlaşması, yerelde inovasyonun önünü açarak dışa bağımlılığı azaltabilir. Bu kapsamda, belediyelerin kooperatifçilik, sosyal girişimcilik, yerel üretim ve pazarlama gibi alanlarda aktif rol üstlenmeleri, bölgesel kalkınma hedeflerine ulaşmada etkili bir araç hâline gelmektedir.

3.2. Yerel Yönetimler, Bölgesel Kalkınma Ve Turizm

Turizm, bölgesel kalkınma açısından güçlü bir kaldıraç işlevi görür. Döviz girdisi sağlayarak dış ticaret dengesini güçlendirir, ihracat çeşitliliği yaratır ve endüstriyel faaliyetlerin sınırlı kaldığı alanlarda alternatif bir büyüme yolu sunar. Yerel yönetimler; kültürel mirasın envanteri, kamu yatırımlarının durumu, tesis altyapısı, talep analizi, sivil toplum desteği ve iklim elverişliliği gibi etkenleri bütüncül biçimde değerlendirdiklerinde turizmin ekonomik ve toplumsal getirileri katlanır. Ziyaretçilerin harcamaları yalnızca hizmet sektörünü değil, tarım ve el sanatları dâhil pek çok yan sektörü de canlandırarak istihdamı artırır. Bu canlılık, bölge halkının gelirlerini yükseltirken göçü yavaşlatır, altyapı yatırımlarını hızlandırır ve kültürel-çevresel duyarlılığı güçlendirir. Dolayısıyla, turizmin stratejik olarak öne çıkarılması hem bölgesel eşitsizlikleri azaltır hem de sürdürülebilir kalkınma hedeflerine doğrudan katkı sunar (Kavaklı & Karakaş, 2022, s. 41-42).

3.3. Yerel Yönetimler, Bölgesel Kalkınma Ve Kültür

Yerel yönetimler, mevzuat tarafından kendilerine tanınan görev ve yetkiler doğrultusunda kentte yaşayan bireylerin kültürel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çok yönlü hizmetler sunmaktadır. Bu hizmetler genel olarak halk eğitimi faaliyetleri, kültür ve sanat alanındaki uygulamalar ile örgün eğitim süreçlerine destek sağlayan çalışmalar şeklinde sınıflandırılabilir. Kültür ise bir toplumun dünya algısını şekillendiren manevi değerler ile bu değerlerin günlük yaşama yansması sonucu ortaya çıkan maddi unsurların oluşturduğu bütüncül bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Kültürel alanda ortaya çıkan aksaklıklar ve yetersizlikler, yalnızca bireysel düzeyde değil, toplumsal yaşamın tüm alanlarında olumsuz etkiler doğurmaktadır. Bu nedenle kültür politikalarının yalnızca merkezi yönetimler tarafından üretilmesi, yerel ihtiyaç ve farklılıkları yeterince dikkate alamamakta ve çoğu zaman beklenen etkiyi yaratmada sınırlı kalmaktadır (Öztaş & Zengin, 2008, s. 158). Bu bağlamda yerel yönetimler, buldukları bölgenin tarihsel ve kültürel özelliklerini en

yakından tanıyan idari birimler olarak, kültürel ihtiyaçlara merkezi yönetimlere kıyasla daha hızlı ve etkili çözümler üretebilmektedir. Yerel ölçekte geliştirilen kültür politikaları, kültürel mirasın korunması, kültür ve sanat faaliyetlerinin yaygınlaştırılması, yerel kimliğin güçlendirilmesi ve toplumsal katılımın artırılması gibi işlevler aracılığıyla sosyal bütünleşmeye katkı sunmaktadır. Bununla birlikte kültür temelli politikalar, bölgesel kalkınma sürecinde ekonomik etkiler de doğurmaktadır. Kültür turizmi, yaratıcı endüstriler ve yerel üretim faaliyetleri yoluyla istihdamın artmasına ve yerel ekonominin canlanmasına zemin hazırlamaktadır. Kültürel yatırımlar sayesinde kentlerin marka değerinin yükselmesi, bölgenin ulusal ve uluslararası düzeyde tanınırlığını artırarak sermaye ve ziyaretçi çekme potansiyelini güçlendirmektedir. Bu yönüyle yerel yönetimlerin kültür politikaları, yalnızca kültürel sürekliliğin sağlanmasına değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve mekansal kalkınmanın bütüncül biçimde desteklenmesine hizmet eden temel araçlardan biri olarak değerlendirilmektedir.

3.4. Türk Devletleri'nden Bölgesel Kalkınma Projeleri Örnekleri

Türk dünyasında ekonomik istikrarın sağlanması ve toplumsal refahın artırılması, bölgesel kalkınma projeleriyle doğrudan ilişkilidir. Tarihsel olarak geniş coğrafyalara yayılmış Türk devletleri, doğal kaynakların etkin kullanımı, bölgesel eşitsizliklerin azaltılması ve sürdürülebilir büyümenin sağlanması amacıyla çeşitli kalkınma stratejileri geliştirmiştir. Bağımsızlık sonrası süreçte özellikle Orta Asya Türk cumhuriyetlerinde, Sovyet döneminden kalan ekonomik dengesizlikleri gidermek ve yerel potansiyeli harekete geçirmek için kapsamlı bölgesel kalkınma programları uygulanmıştır. Türkiye'de Güney Anadolu Projesi (GAP) ve Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) gibi projelerle başlayan bu anlayış, Azerbaycan'da petrol gelirlerinin dengeli kullanımı, akıllı köy projeleri, Kazakistan'da altyapı ve ulaşım odaklı planlar, Türkmenistan ve Özbekistan'da tarım ve enerji yatırımları, Kırgızistan'da ise kırsal kalkınma projeleriyle kendini göstermektedir. Bu örnekler, Türk devletlerinde kalkınmanın yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir bütünlük hedefiyle yürütüldüğünü göstermektedir.

3.4.1. Azerbaycan Akıllı Köy Projeleri

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde kent ve kırsal bölgelerde sunulan kamu hizmetlerinin kalitesini, güvenliğini ve verimliliğini artırmak, ayrıca hizmetlerin sunumunda bilgi ve iletişim teknolojilerinin (BİT) etkin kullanımını sağlamak, sürdürülebilir kalkınmanın öncelikli hedeflerinden biri olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda, akıllı köy konseptinin hayata geçirilmesi amacıyla çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcilerinden oluşan bir çalışma

grubu kurulmuştur. Söz konusu çalışma grubunda Ulaştırma, İletişim ve Yüksek Teknoloji Bakanlığı, Ekonomi, Tarım, Çevre ve Doğal Kaynaklar ile Enerji Bakanlıklarının bakan yardımcıları; Devlet Şehir Planlama ve Mimarlık Komitesi başkan yardımcısı; Vatandaşlara Hizmet ve Sosyal İnovasyonlar Devlet Ajansı (ASAN) başkan yardımcısı ile “Azərişiq” ve “Azərsu” anonim şirketlerinin yetkilileri yer almıştır. Ayrıca bu projede ilgili devlet kurumları, araştırma merkezleri ve sivil toplum kuruluşlarıyla ortak çalışmalar yapılması öngörülmüş; yerli ve yabancı danışmanlardan da altyapı planlamasında teknik destek alınması kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin işgalden kurtarılan bölgelerinde yeşil enerji bölgeleri oluşturulmasına yönelik yeni bir karar da yürürlüğe konulmuştur. Bu kapsamda, yeşil enerji alanlarının geliştirilmesine ilişkin genel konseptin hazırlanması, bölgesel baş planın oluşturulması ve bu çalışmalar için toplam 1.391.040 Amerikan doları tutarında bir bütçenin ayrılması kararlaştırılmıştır. Bu girişimler, ülkenin yenilenebilir enerjiye geçiş sürecini hızlandırmayı ve kırsal kalkınmayı dijital dönüşümle desteklemeyi hedeflemektedir (Abilzade & Yücel Batmaz, 2024, s. 266).

3.4.2. Kazakistan 2050 Stratejisi

Kazakistan 2050 Stratejisi, ülkenin uzun vadeli kalkınma vizyonunu ortaya koyan ve Kazakistan'ı 2050 yılına kadar dünyanın en gelişmiş otuz ekonomisi arasına yükseltmeyi amaçlayan kapsamlı bir modernleşme programıdır. Strateji; ekonomik çeşitlendirmeyi temel alan makroekonomik dönüşüm, doğal kaynak bağımlılığının azaltılması, yüksek katma değerli sanayi ve teknoloji odaklı üretim yapısının geliştirilmesi gibi hedeflerle ekonomik yapının yeniden tasarlanmasını öngörmektedir. Bu çerçevede inovasyon kapasitesinin artırılması, Ar-Ge yatırımlarının güçlendirilmesi ve Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler'in (KOBİ) ekonomideki payının yükseltilmesi, sürdürülebilir büyümenin temel bileşenleri olarak ele alınmaktadır. Sosyal boyutta ise nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesi için eğitim sisteminin modernizasyonu, sağlık ve sosyal refah hizmetlerinin iyileştirilmesi ve toplumdaki etnik-kültürel çeşitliliğin uyum içinde korunması hedeflenmektedir. Devlet yönetimi açısından strateji, profesyonel ve şeffaf bir kamu yönetimi modeli oluşturulmasını, hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesini ve kurumsal kapasitenin artırılmasını esas almaktadır. Ayrıca dış politika ve enerji stratejileri kapsamında bölgesel ve küresel entegrasyon süreçlerine aktif katılım, geleneksel enerji kaynaklarının verimli kullanımı ile birlikte yenilenebilir enerji yatırımlarının artırılması ve çevresel sürdürülebilirlik ilkelerinin benimsenmesi öne çıkmaktadır. Bu bütüncül yaklaşım, ekonomik kalkınma, toplumsal istikrar ve kurumsal

modernleşmeyi bir arada ele alarak Kazakistan'ın uzun vadeli ulusal kalkınma mimarisinin temelini oluşturmaktadır (TASAM)

3.4.3. Kırgızistan 2030 Kalkınma Programı

Kırgızistan'ın 2030 Ulusal Kalkınma Programı, ülkenin orta vadeli sosyo-ekonomik hedeflerini belirleyen kapsamlı bir stratejik çerçevedir ve sürdürülebilir büyüme, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi ile beşeri ve maddi potansiyelin geliştirilmesi temel amaçlarını içerir. Programın temel hedefleri arasında gayri safi milli hasılanın en az 30 milyar ABD dolarına çıkarılması, kişi başına düşen gelirin yaklaşık 4 500 dolar düzeyine yükseltilmesi ve yıllık ortalama reel ekonomik büyüme oranının en az %8 seviyesinde tutulması yer almakta; bunun yanı sıra Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) gerçekleştirme performansında dünyanın ilk 30 ülkesi arasına girilmesi ve İnsani Gelişme Endeksi sıralamasında on basamaklık iyileşme sağlanması hedeflenmektedir. Program, bu yüksek hedeflere ulaşmak için kamu yönetiminde reform, iş gücü verimliliğinin artırılması, ileri teknoloji kullanımının yaygınlaştırılması ve hem iç hem dış yatırımların aktif biçimde çekilmesini bir gereklilik olarak tanımlamaktadır. Strateji, ekonomik dönüşümü dört ana eksen etrafında kurgulamaktadır: birincisi sanayileşmenin hızlandırılması ve katma değeri yüksek üretim sektörlerinin geliştirilmesi; ikincisi Kırgızistan'ın bölgesel bir lojistik ve ticaret merkezi olarak konumlandırılması; üçüncüsü tarım ve turizm sektörlerinin sürdürülebilir ve rekabetçi biçimde büyütülmesi; ve dördüncüsü enerji sektöründe yeşil dönüşümün gerçekleştirilmesidir (özellikle yenilenebilir kaynaklara ağırlık verilmesi). Bu bütüncül yaklaşım, ulusal kalkınmanın sadece ekonomik büyüme ile sınırlı kalmayıp sosyal adalet, eğitim ve sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi, dijital dönüşümün ve altyapı kapasitesinin güçlendirilmesi gibi alanları da kapsayarak Kırgızistan'ın küresel düzeyde rekabet edebilir bir yapıya kavuşmasına zemin hazırlamayı amaçlamaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2025). Bu yönüyle Kırgızistan 2030 Kalkınma Programı, yalnızca ulusal düzeyde ekonomik ve sosyal dönüşümü hedefleyen bir politika belgesi olmanın ötesinde, Türkistan'da dengeli bölgesel kalkınmanın sağlanmasına ve Türk dünyası içindeki ekonomik bütünleşmenin derinleşmesine katkı sunabilecek stratejik bir araç niteliği taşımaktadır. Program kapsamında öngörülen yapısal reformlar, üretim ve lojistik kapasitenin güçlendirilmesi ile beşeri sermayeye yapılan yatırımlar, Kırgızistan'ın bölgesel değer zincirlerine daha etkin biçimde eklemlenmesini mümkün kılarken, Türk Devletleri arasındaki ekonomik iş birliği ve karşılıklı kalkınma potansiyelini de artıracak önemli bir zemin oluşturmaktadır.

3.4.4 Özbekistan 2022-2026 Kalkınma Programı

Özbekistan, ekonomik dönüşüm ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda 28 Ocak 2022 tarihinde “Yeni Özbekistan Kalkınma Stratejisi 2022-2026” taslağını onaylamış ve bu çerçevede kapsamlı bir kalkınma programı hazırlamıştır. Bu stratejik belge, bağımsızlık sonrası dönemde ülkede uygulanan ilk beş yıllık plan olan 2017-2021 Kalkınma Planı’nın devamı niteliğinde olup, daha kapsayıcı bir ekonomik, sosyal ve bölgesel kalkınma vizyonunu ortaya koymaktadır. Özbekistan’ın 2022-2026 Kalkınma Programı, yedi başlıca öncelikli çalışma alanı etrafında şekillenmektedir: ekonomi, enerji ve endüstriyel üretim, yatırım, ihracat, şehirleşme, toprak yönetimi ve turizm gibi alanlar stratejik öncelikler olarak belirlenmiştir. Bu öncelikler, ülkenin hem makroekonomik istikrarı güçlendirmeyi hem de üretim kapasitesini yükseltmeyi hedeflediğini göstermektedir. Programın temel makroekonomik hedefleri arasında, gayri safi yurtiçi hasılanın (GSYİH) artırılması, kişi başına gelir seviyesinin yükseltilmesi ve enflasyonun düşürülmesi gibi klasik kalkınma göstergelerinin iyileştirilmesi yer almaktadır. Özellikle kişi başına düşen gelirin 2026 yılına kadar yaklaşık 1,6 kat artırılması ve uluslararası sınıflamada “üst-orta gelirli ülke” statüsüne ulaşılması orta vadeli ekonomik hedefler arasında sayılmaktadır. Enerji ve çevresel sürdürülebilirlik perspektifinden plan, elektrik üretiminin artırılmasını, enerji verimliliğinin yükseltilmesini ve yenilenebilir enerji kaynaklarının payının artırılmasını öngörmektedir. Bu kapsamda elektrik üretiminin 100 milyar kilovatsaat düzeyine çıkarılması ve zararlı gaz emisyonlarının azaltılması, planın hem ekonomik hem de çevresel hedeflerini birlikte dikkate aldığını göstermektedir. Ayrıca kalkınma programı, dijitalleşme ve teknoloji odaklı dönüşümü stratejik bir öncelik olarak benimsemekte; dijital ekonomi hacminin genişletilmesi ve yazılım sektörünün ticari kapasitesinin artırılması gibi hedeflerle bilgi toplumuna geçiş sürecine vurgu yapmaktadır. Yatırım çekme stratejileri kapsamında program, toplam 120 milyar dolar yatırım çekmeyi, bunun 70 milyar dolarının doğrudan yabancı sermaye olmasını hedeflemektedir. Programın finansal ve kurumsal boyutunda ise devletin finansal disiplin ve şeffaflık ilkeleri çerçevesinde kamu borçlarının kontrolü, vergi yükünün azaltılması ve özel sektör payının artırılması gibi yapısal reformlar yer almaktadır. Makroekonomik istikrarın sağlanması amacıyla enflasyonun düşürülmesi ve bütçe açığının GSYİH’ye oranının sınırlanması planlanmaktadır. Bunun yanında sosyal politika unsurları da programa dâhil edilmiştir. Eğitim, sağlık ve sosyal koruma sistemlerinin güçlendirilmesi, düşük gelirli nüfusun kapsamlı sosyal destekle güvence altına alınması gibi hedefler, kalkınma planının sadece ekonomik büyümeyi değil, toplumsal refahı da dikkate aldığını göstermektedir. Özbekistan’ın bu beş yıllık kalkınma stratejisi, yalnızca ulusal düzeyde ekonomik ve sosyal hedefleri kapsamakla

kalmayıp, bölgesel etkileşim ve yerel kapasitenin güçlendirilmesine yönelik unsurları da içermektedir. Özellikle vilayet düzeyinde ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi ve yabancı ülkelerle doğrudan iş birliklerinin geliştirilmesi, bölgesel kalkınma stratejisinin önemini ortaya koymaktadır (Mican, 2022).

Sonuç olarak Özbekistan'ın 2022-2026 Kalkınma Programı, klasik kalkınma planlarının ekonomik hedeflerinin ötesine geçerek, yerel ekonomik aktörlerle birlikte dijitalleşme, sürdürülebilir enerji politikaları ve bölgesel entegrasyon hedeflerini de kapsamaktadır. Bu yönüyle söz konusu strateji, ekonomik dönüşüm programlarının yanı sıra yerel ve bölgesel kalkınmayı bir arada hedefleyen bütüncül bir gelişim yaklaşımı sunmaktadır.

3.4.5. Türkmenistan 2024-2028 Yeşil Kalkınma Projesi

Küresel ölçekte iklim değişikliği, çevresel sürdürülebilirlik ve enerji dönüşümü ekseninde yaşanan gelişmeler, devletlerin kalkınma politikalarını yeniden yapılandırmalarını zorunlu kılmaktadır. Bu çerçevede Türkmenistan, 2024-2028 dönemini kapsayan yeşil kalkınma odaklı politika ve projelerle sürdürülebilir kalkınma hedeflerine uyum sağlamayı amaçlamaktadır. Aşgabat'ta resmi lansmanı gerçekleştirilen ve "Türkmenistan'ın Yeşil Kalkınması için Avrupa Birliği: 2024-2028 için Siyasi Diyalog ve İklim Eylemi" başlığını taşıyan GIZ projesi, bu dönüşüm sürecinin somut örneklerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Avrupa Birliği ve Almanya Dışişleri Bakanlığı tarafından finanse edilen proje, uluslararası iyi uygulamalar ve Avrupa Birliği standartları temel alınarak Türkmenistan'ın çevre, enerji ve iklim politikalarının güçlendirilmesini hedeflemektedir. Proje, yalnızca teknik destek sağlamayı değil; aynı zamanda kurumsal kapasite geliştirme, politika uyumu ve yönetim mekanizmalarının iyileştirilmesi yoluyla uzun vadeli ve sürdürülebilir bir dönüşüm sürecine katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle söz konusu girişim, yeşil kalkınmanın yalnızca çevresel değil, aynı zamanda yönetsel ve kurumsal bir mesele olduğunu ortaya koymaktadır. Projenin kurumsal altyapısı, Türkmenistan Enerji Bakanlığı, Devlet Kuruluşu Türkmengaz ve Alman Uluslararası İş Birliği Kurumu (GIZ) arasında imzalanan Mutabakat Zaptı ve İşbirliği Anlaşması ile oluşturulmuştur. Bu anlaşma, Avrupa Birliği ile Türkmenistan arasında diplomatik ilişkilerin tesisinin 30. yıl dönümüne denk gelmesi bakımından da sembolik bir önem taşımaktadır. Enerji, çevre ve iklim politikaları alanlarında ikili iş birliğinin güçlendirilmesi, Türkmenistan'ın uluslararası sistemle entegrasyonunu artırırken, sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda ortak hareket etme iradesini de yansıtmaktadır. Projenin temel hedefleri arasında, yenilenebilir enerji kaynaklarının teşvik

edilmesi, enerji verimliliğinin artırılması ve metan ile diğer sera gazı emisyonlarının azaltılması öncelikli bir yer tutmaktadır. Bu kapsamda, Avrupa Birliği ile Türkmenistan'daki kamu kurumları arasında etkili ve sürekli bir siyasi ve teknik diyalog mekanizmasının oluşturulması hedeflenmektedir. Özellikle fosil yakıt ağırlıklı enerji yapısına sahip olan Türkmenistan açısından, metan emisyonlarının izlenmesi ve azaltılmasına yönelik politikalar, hem çevresel sorumlulukların yerine getirilmesi hem de uluslararası iklim rejimleriyle uyum açısından stratejik önem taşımaktadır. Proje yöneticisi Caroline Milov'un da vurguladığı üzere, iklim değişikliğine uyum sürecinde kamu kurumlarının kurumsal kapasitesinin güçlendirilmesi, projenin temel bileşenlerinden birini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, enerji politikalarının planlanması, uygulanması ve izlenmesi süreçlerinde görev alan kamu kuruluşlarının teknik bilgi, insan kaynağı ve yönetsel yetkinliklerinin artırılması amaçlanmaktadır. Bu yaklaşım, yeşil kalkınmanın yalnızca teknoloji transferiyle değil, aynı zamanda etkin kamu yönetimi ve kurumsal öğrenme süreçleriyle mümkün olabileceğini ortaya koymaktadır. Proje kapsamında hayata geçirilmesi planlanan iki pilot uygulama, yenilenebilir enerji, enerji depolama ve tespiti ile metan izleme ve azaltma alanlarında somut çıktılar üretmeyi hedeflemektedir. Devlet Kuruluşu Türkmengaz ve Türkmenistan Enerji Bakanlığı Devlet Enerji Enstitüsü ile iş birliği içinde yürütülecek bu pilot projeler, yeşil dönüşüm politikalarının uygulama aşamasında karşılaşılabilecek sorunların tespit edilmesine ve çözüm geliştirilmesine imkân tanıyacaktır. Aynı zamanda bu pilot uygulamalar, ilerleyen süreçte ülke geneline yaygınlaştırılacak politika ve teknik modeller için referans niteliği taşımaktadır (Türkmen Portal, 2024).

Türkmenistan'ın 2024-2028 yeşil kalkınma sürecinde bu tür uluslararası iş birliklerine yönelmesi, ülkenin yalnızca ulusal kalkınma hedefleriyle değil, bölgesel ve küresel çevre politikalarıyla da uyum sağlama çabasını yansıtmaktadır. Özellikle Türkistan gibi iklim değişikliğinin etkilerine açık bir coğrafyada, enerji verimliliği ve emisyon azaltımına yönelik ortak çabalar, bölgesel sürdürülebilir kalkınma açısından da kritik bir rol oynamaktadır. Sonuç olarak, Avrupa Birliği ve GIZ iş birliğiyle yürütülen "Türkmenistan'ın Yeşil Kalkınması için 2024-2028 Siyasi Diyalog ve İklim Eylemi" projesi, Türkmenistan'ın yeşil kalkınma hedeflerini kurumsal kapasite, politika uyumu ve uluslararası iş birliği boyutlarıyla ele alan bütüncül bir girişim olarak değerlendirilebilir. Bu proje, Türkmenistan'ın sürdürülebilir kalkınma yolunda attığı önemli adımlardan biri olmasının yanı sıra, Türk dünyasında çevre ve iklim odaklı kalkınma politikalarının yaygınlaştırılması açısından da dikkate değer bir örnek teşkil etmektedir.

3.4.6. Türkiye Doğu Karadeniz Gelişme Programı (DOKAP)

Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon illerinden oluşan Doğu Karadeniz Bölgesi, Türkiye'nin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi görece düşük bölgeleri arasında yer almaktadır. Bölgenin sahip olduğu yapısal sorunlara karşın, son dönemde uluslararası düzeyde yaşanan olumlu siyasal gelişmeler, Doğu Karadeniz'in kalkınmasına yönelik yeni imkânların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu çerçevede Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, bölgenin kalkınma sürecini desteklemek amacıyla Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı'nın (DOKAP) hazırlanması için Japonya'dan teknik destek talebinde bulunmuştur. Söz konusu talep doğrultusunda Japon Hükümeti, teknik iş birliği sürecinin yürütülmesi için Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı'nı (JICA) yetkilendirmiştir. DOKAP kapsamında belirlenen bölgesel kalkınma hedefleri; ekonomik, sosyal ve çevresel alanlarda tespit edilen yapısal sorunların giderilmesine yönelik bütüncül bir yaklaşımı esas almıştır. Bu doğrultuda, bölgenin ekonomik kapasitesinin güçlendirilmesi, kişi başına düşen gelir düzeyinin artırılması ve bölge içi gelir dağılımında daha dengeli bir yapının oluşturulması temel amaçlar arasında yer almıştır (Taştekin, 2018, s. 74).

Söz konusu planlama süreci, Japon Uluslararası İş Birliği Ajansı (JICA) tarafından görevlendirilen Japon, Türk ve Çinli uzmanlardan oluşan bir proje ekibi ile Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü'nün belirlediği uzmanların iş birliği içinde yürütülmüştür. Çalışmanın kurumsal koordinasyonu DPT tarafından sağlanmıştır. bu kapsamda ilgili kamu kurum ve kuruluşları, mahalli idareler, sanayi ve ticaret odaları ile bölgeyi temsil kabiliyetine sahip sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla Merkez Yönlendirme Komitesi ve Bölgesel Yönlendirme Komitesi olmak üzere iki ayrı yönlendirme organı oluşturulmuştur. Bu komiteler, planlama sürecine danışmanlık yaparak, mevcut sorunların tespit edilmesi ve gelişme politikalarına yönelik önerilerin geliştirilmesi konusunda yol gösterici bir rol üstlenmiştir. Buna ek olarak, çalışmanın teknik boyutunun desteklenmesi amacıyla DPT bünyesinde sektör uzmanlarından oluşan bir Danışma Grubu kurulmuştur. Yönlendirme Komiteleri daha çok bölgenin yapısal sorunları ve kalkınma stratejileri üzerinde yoğunlaşırken, Danışma Grubu proje ekibiyle birlikte teknik analizlerin yürütülmesine katkı sağlamıştır. Planlama süreci, Türkiye'de gerçekleştirilen saha çalışmaları ile Japonya'da yürütülen tamamlayıcı çalışmaların bir araya getirilmesi suretiyle bütüncül bir yaklaşım çerçevesinde tamamlanmıştır (Akkahve, 2004, s. 10).

3.5. Türk Devletleri Arasında Bölgesel Kalkınma Projeleri Ve İşbirlikleri

Küreselleşen dünyada ekonomik, sosyal ve siyasal kalkınma artık yalnızca ulusal düzeyde değil, bölgesel ve uluslararası işbirlikleriyle sağlanabilir hale gelmiştir. Bu bağlamda, ortak tarihi, kültürel ve dilsel mirasa sahip Türk devletleri arasında gelişen iş birlikleri, bölgesel kalkınma dinamiklerine yeni bir yön vermektedir. 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan Türkistan devletleri ile Türkiye arasında başlayan çok boyutlu işbirliği süreci, günümüzde Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altında daha kurumsal ve planlı bir yapıya kavuşmuştur. Bu işbirlikleri; ulaşım koridorlarından enerji projelerine, tarımsal kalkınmadan teknoloji ve yatırım fonlarına kadar birçok alanı kapsamaktadır. Bölgesel kalkınma hedefleri doğrultusunda yürütülen bu projeler, sadece ekonomik entegrasyonu değil, aynı zamanda siyasi istikrarı ve toplumsal refahı da destekleyici bir rol oynamaktadır.

3.5.1. Siyasi İşbirliği – Türk Devletleri Teşkilatı (TDT)

Türk Devletleri Teşkilatı, küresel ölçekte dikkate değer bir coğrafi ve demografik potansiyele sahip olup, dünya yüzölçümünün yaklaşık yüzde üçüne karşılık gelen geniş bir alanda konumlanmaktadır. Bu coğrafi büyüklük, Rusya Federasyonu'nun yüzölçümünün yaklaşık dörtte birine ve Çin'in yüzölçümünün ise yaklaşık yarısına denk düşmektedir. Teşkilata üye ülkelerin toplam nüfusu yaklaşık 155 milyon kişi civarında olup, bu sayı Avrupa ve Orta Asya toplam nüfusunun yaklaşık yüzde 16,7'sini ve dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 2'sini oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra üye devletlerde ortalama yaşın 30'un altında seyretmesi, TDT coğrafyasının hem bölgesel hem de küresel ortalamalara kıyasla daha genç, dinamik ve üretken bir demografik yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu demografik avantaj, teşkilatın uzun vadeli kalkınma, ekonomik büyüme ve stratejik iş birliği hedefleri açısından önemli bir potansiyel sunduğunu göstermektedir (Appasova, 2025, s. 607). Bu denli geniş bir coğrafyaya, genç ve dinamik bir nüfusa ve önemli bir stratejik potansiyele sahip olan TDT'nin hangi tarihsel, düşünsel ve siyasal süreçler sonucunda ortaya çıktığı, başka bir ifadeyle bu mühim yapının fikirsel temellerinin ne zaman ve hangi koşullarda atıldığı sorusu, teşkilatın bugünkü konumunu doğru biçimde anlamak açısından özel bir önem taşımaktadır.

Osmanlı Devleti'nin çözülme sürecine girdiği 19. yüzyılın sonlarından itibaren, bazı Türk aydınları Türklerin yaşadığı coğrafyaları kapsayan birleşik bir "Turan" devleti fikrini gündeme getirmiştir. Bu düşünceler, Osmanlı'nın yıkılma riskiyle karşı karşıya olan son büyük Türk devleti olabileceği yönündeki korkularla da şekillenmiştir. II. Abdülhamid

döneminde fikri açıdan olgunlaşan bu yaklaşım, imparatorluk bünyesinde İslam birliği anlayışının yanında Türk birliği düşüncesinin de müstakil bir ideal haline gelmesine zemin hazırlamıştır. Nihayet 2000’li yıllarda kurulma imkanı bulan Türk Devletleri Teşkilatı’nın düşünsel ve ideolojik altyapısının oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu çerçevede, 20. yüzyılın başlarında Türk birliği fikrine yönelik sistemli entelektüel girişimlerin hız kazandığı görülmektedir. Turan ideolojisine fikirleri ve emekleriyle katkı sağlayan isimlere bakacak olursak; Türk Tarih Kurumu’nun kurucu üyeleri arasında yer alan Yusuf Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset adlı eserinde Osmanlı Devleti’nin son döneminde benimsenen siyasal yaklaşımları Osmanlılık, İslamcılık ve Türkçülük başlıkları altında incelemiştir. Bu akımların güçlü ve zayıf yönlerini karşılaştırmalı biçimde ele almıştır. Akçura’nın Türkçülük: Türkçülüğün Tarihi Gelişimi adlı çalışması ise Türkçülük düşüncesinin teorik temellerinin yanı sıra, Tanzimat’tan II. Meşrutiyet’e uzanan süreçte Anadolu, Kafkasya, Rusya, Asya ve Avrupa’da bu düşünceye katkı sunan isimleri tarihsel ve coğrafi bir perspektifle değerlendirmektedir. Akçura’nın eserleri, Türkçülük fikrinin gelişimi ve ideolojik çerçevesi açısından literatürdeki en kapsamlı çalışmalar arasında yer almaktadır (Aydilek, 2022, s. 719). Bunun yanı sıra, Türkçülük ya da Turancılık düşüncesinin sistemli biçimde ilk kez İsmail Gaspıralı tarafından dile getirildiği kabul edilmektedir. Gaspıralı, Rus İslamı adlı eserinde ve editörlüğünü üstlendiği Tercüman gazetesinde, eğitim alanında milli ve çağdaşlaşmaya dayalı bir dönüşümü savunmuştur. Bununla birlikte tüm Türk topluluklarını kapsayacak ortak bir edebi dil oluşturulması fikrini gündeme getirmiştir. Bu yaklaşım, Türk milliyetçiliğinin yalnızca yerel bir düşünce olmaktan çıkarak bütün Türk halklarını içine alan ideolojik bir çerçeveye kavuşmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Gaspıralı’nın “Dilde, Fikirde ve İşte Birlik” ilkesi, Türk dünyasında ortak bilinç ve dayanışma anlayışının temel sloganlarından biri haline gelmiştir. Bu yönüyle İsmail Gaspıralı, Türk birliği düşüncesinin öncü ve kurucu ideologlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Türkçülük düşüncesinin ilk izlerine, XIX. yüzyılda Azerbaycan’da yetişen önemli aydınlardan Mirza Fetali Ahundzade ile Hasan Bey Zerdabi’nin fikir ve eserlerinde rastlanmaktadır. Bu erken dönem yaklaşımlar, zamanla sistematik bir düşünce yapısına dönüşmüş; Ziya Gökalp, Ali Hüseyinzade, Yusuf Akçura ve Mehmet Emin Resulzade gibi isimler tarafından ideolojik bir çerçeveye kavuşturulmuştur (İbrahimov, 2022, s. 202). Cumhuriyet döneminde ise Türkçülük fikri, Hüseyin Nihal Atsız’ın tarih, edebiyat ve düşünce alanındaki çalışmalarıyla daha keskin, milliyetçi ve kültürel bir karakter kazanarak yeni bir boyut elde etmiştir. Söz konusu fikrî birikim, Türk devletleri arasında ortak bir bilinç ve kader anlayışının oluşmasına katkı sağlamış; nihayetinde

günümüzde Türk Devletleri Teşkilatı'nın ortaya çıkışını mümkün kılan tarihsel ve ideolojik altyapının temelini oluşturmuştur.

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıla gelindiğinde askeri ve siyasal açıdan güç kaybetmesi, Rusya'nın Kafkasya ve Orta Asya yönünde genişleyerek bölgede hakimiyet kurmasını kolaylaştırmıştır. Bu süreçte bölgedeki Türk devletleri bağımsızlıklarını yitirirken, Rus yönetimi tarafından uygulanan politikalar sonucunda Türk dünyasını bir arada tutan siyasal, ekonomik, kültürel ve coğrafi bağlar büyük ölçüde zayıflatılmıştır. Yaklaşık bir asırdan fazla süre Rus egemenliği altında kalan Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Kırgızistan, 20. yüzyılın sonlarında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte yeniden bağımsızlıklarını elde etmişlerdir. Bu gelişme, uzun süre arka planda kalan “Türk Dünyası” kavramının yeniden somut bir anlam kazanmasına imkan tanımış; aynı zamanda “Türk Birliği” ve “Türk bütünleşmesi” gibi düşünce ve beklentilerin gündeme gelmesini sağlamıştır (Özsoy, 2023, s. 41).

Türk dili konuşan ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından, Türkiye ile Türk Dünyası arasında çok sayıda ikili ve çok taraflı zirve gerçekleştirilmiştir. Bu süreç, kurumsallaşmaya yönelik iş birliği arayışlarını güçlendirmiştir. Soğuk Savaş döneminde iki kutuplu uluslararası sistemin bir sonucu olarak Türkiye ile Türk Dünyası arasındaki ilişkiler, Sovyetler Birliği'nin varlığı nedeniyle sınırlı kalmıştır. Türkiye'nin Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO) bünyesinde yer alması ve Türkistan ile Kafkasya'nın Sovyet nüfuzu altında bulunması, Türk Dünyası ile doğrudan ilişkilerin geliştirilmesini engelleyen temel faktörler arasında yer almıştır. Bu dönemde Türkiye'nin Sovyetler Birliği sınırları içinde yer alan Türk topluluklarıyla doğrudan temas kuramaması, önemli bir iş birliği potansiyelinin hayata geçirilememesine yol açmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Türk dili konuşan ülkelerin bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle birlikte Türkiye, bu ülkelerle doğrudan ve kapsamlı ilişkiler geliştirme imkanı elde etmiştir. Bağımsızlık sonrası süreçte, Türkiye'nin de dahil olduğu çok taraflı ve çok boyutlu iş birliği mekanizmaları kurulmuştur. Ulus-devlet inşa süreciyle paralel olarak Türk dili konuşan ülkeler arasında kurumsal ilişkiler güçlenmiştir (Akçapa, 2023, s. 476).

Kurumsallaşma süreci 1992 yılına kadar uzanan Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), 3 Ekim 2009 tarihinde imzalanan Nahçıvan Anlaşması ile “Türkçe Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi” adı altında resmi olarak kurulmuştur. Teşkilatın adı, 12 Kasım 2021 tarihinde gerçekleştirilen Türk Devletleri Teşkilatı 8. Zirvesi'nde kabul edilen İstanbul Bildirisi doğrultusunda “Türk Devletleri Teşkilatı” şeklinde değiştirilmiştir. Günümüzde TDT'nin tam

üyeleri Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'dan oluşmakta; Türkmenistan, Macaristan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ise gözlemci üye statüsünde yer almaktadır. Nahçıvan Anlaşması'nın birinci maddesinde de ifade edildiği üzere Türk Devletleri Teşkilatı, uluslararası nitelik taşıyan bir iş birliği örgütü olarak yapılandırılmıştır. Bir yapının uluslararası örgüt olarak kabul edilebilmesi için devletlerarası bir anlaşma ile kurulması, uluslararası hukuki kişiliğe sahip olması ve kurumsal ile işlevsel bir yapıya dayanması gerekmektedir. Bu çerçevede TDT, varlığını uluslararası bir anlaşma olan Nahçıvan Anlaşması'na dayandırmaktadır. Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan tarafından imzalanan ve taraf devletlerin teşkilatın kuruluşuna ilişkin irade beyanlarını içeren Nahçıvan Anlaşması, Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurucu belgesi niteliğindedir (Erkiner & Eray, 2022, s. 226).

TDT çerçevesinde siyasi işbirliği, üye ülkeler arasında kurumsallaşmış ve düzenli bir yapı üzerine inşa edilmiştir. Bu işbirliği, temel olarak üç ana organ aracılığıyla yürütülmektedir: Devlet Başkanları Konseyi (DBK), Dışişleri Bakanları Konseyi ve Aksakallar Konseyi. Devlet Başkanları Konseyi, TDT'nin en üst karar alma organıdır. Her bir TDT Zirvesi'ne ev sahipliği yapan ülke, dönem başkanlığını üstlenir ve bir sonraki zirveye kadar DBK oturumlarına yön verir. DBK toplantılarında siyasi işbirliğinin büyük çerçevesi ve yönelimleri belirlenir. 6 Kasım 2024'te Bişkek'te düzenlenen son zirve, bu yapının etkinliğini ve sürekliliğini göstermiştir. Dışişleri Bakanları Konseyi, DBK'nin altında yer alan ikinci en yüksek karar alıcı kuruldur. Üye ülkelerin dışişleri bakanları veya yardımcıları, yılda en az bir kez, genellikle Cumhurbaşkanları Zirveleri vesilesiyle toplantılar yapar; ayrıca gayri resmi ve olağanüstü oturumlar da gerçekleştirilmektedir. Örneğin, Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu marjında düzenli gayri resmi buluşmalar yapılmaktadır. Aksakallar Konseyi, TDT'nin danışma organı olarak kültürel ve manevi bilgi birikimini korumayı amaçlar. Nahçıvan Anlaşması'yla kurulmuş olan bu yapı, uluslararası konferans ve seminerler aracılığıyla bölgesel işbirliğini desteklemektedir. Bu organların yanı sıra TDT, çok taraflı istişare süreçleriyle dış politika uyumu, güvenlik işbirliği, demokratik normların güçlenmesi gibi alanlarda üyeler arasında aktif siyasi diyalogu teşvik eder. Genel Sekreterlik tarafından koordine edilen mekanizmalar, ülkeler arası güveni pekiştirirken, karar alma süreçlerini hızlandırarak siyasi entegrasyonun kalıcı olmasını sağlar (Türk Devletleri Teşkilatı, 2025).

Türk Devletleri Teşkilatı, Türk dünyasında ortak tarih, dil, kültür ve kimlik bilincine dayalı bütünleşme idealinin kurumsal bir tezahürü olarak ortaya çıkmıştır. Teşkilat, Türk devletleri arasında siyasi, ekonomik, kültürel ve stratejik iş birliğini güçlendirmeyi

hedeflerken, aynı zamanda Türk milletinin tarihsel sürekliliğini ve medeniyet tasavvurunu çağdaş uluslararası sistem içerisinde görünür kılmayı amaçlamaktadır. Bu yapı, yalnızca pragmatik çıkar birlikteliğine dayanan bir örgütlenme değil; Türk dünyasının müşterek hafızasını, kader anlayışını ve jeopolitik vizyonunu esas alan millî bir dayanışma modelidir. Bu yönüyle Türk Devletleri Teşkilatı, Türk milletinin dağınık coğrafyalar üzerindeki varlığını ortak bir irade altında yeniden anlamlandıran ve geleceğe dönük stratejik birlik arayışını temsil eden özgün bir uluslararası oluşum niteliği taşımaktadır.

3.5.2. Türk Devletleri Teşkilatı 2040 Vizyonu

TDT'ı eğitim, kültür, bilim, ekonomi ve hukuk gibi çeşitli alanlarda stratejik çalışmalar yürütmektedir. 2021 yılında yayımlanan 2040 Türk Dünyası Vizyonu belgesiyle, teşkilatın geleceğe yönelik hedefleri ortaya konmuştur. Bu belge, ekonomik ve kurumsal iş birliğini güçlendirmeyi amaçlayan kapsamlı bir yol haritası niteliğindedir. Ekonomik entegrasyonun alt yapısını oluşturmak ve ortak bir gelecek inşa etmek üzere çeşitli girişim ve planlamalar yapılmaktadır (Kıratlı, 2022, s. 1).

TDT'nin Türk Dünyası 2040 Vizyonu belgesi, bölgesel kalkınma ve iş birliğini üç ana eksenle konsolide eder. İlk olarak, stratejik çerçeve üye ülkelerin ortak projeler ve şeffaf iş birliği mekanizmaları yoluyla siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel standartlarını birlikte yükseltmesini öngörür. Böylece teşkilat, artan dayanışma için ortak bir platform oluşturmayı amaçlar. İkinci olarak, ekonomik ve sektörel iş birliği bölümünde ulusal kalkınma politikalarının düzenli diyalog ve kapasite-geliştirme programlarıyla uyumlaştırılması, gümrük ve transit engellerinin kaldırılması ve ticarete milli paraların payının artırılması yoluyla iç ticaret hacmini büyütme hedefi açıkça ortaya konur. Aynı bölüm, Orta Koridor dâhil çok-modlu ulaştırma ağlarının entegre edilmesini, dijital ve yeşil ekonomi yatırımlarını, enerji şebekelerinin sınır-ötesi entegrasyonunu ve ortak turizm destinasyonlarının geliştirilmesini bölgesel dengesizlikleri azaltacak temel kaldırıgaçlar olarak tanımlar. Üçüncü eksen, girişimcilik ve özel sektörün güçlendirilmesidir. Vizyon belgesi, üye ülkelerde yenilikçi başlangıçlar için elverişli ortam oluşturulmasını, kuluçka ağlarının genişletilmesini, genç ve kadın girişimcilerin imtiyazlı finansmanla desteklenmesini ve kamu-özel ortaklıkları aracılığıyla büyük ölçekli altyapı projelerine kaynak aktarılmasını öngörür. Bu adımlar, hem istihdam artışı ve iş gücü hareketliliğine zemin hazırlar hem de bölge içi üretim zincirlerini bütünleştirerek rekabet gücünü yükseltir. Bir bütün olarak 2040 Vizyonu; ticaretin serbestleşmesi, altyapı bağlantısallığı ve kapsayıcı girişimcilik politikalarını karşılıklı bağımlı

unsurlar olarak ele alarak Türk dünyasında sürdürülebilir ve dengeli bölgesel kalkınmanın yol haritasını çizer (Türk Devletleri Teşkilatı, 2021, s. 2-9).

3.5.3. Ekonomik İşbirliği

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) bünyesindeki ülkeler arasındaki ticari ilişkiler incelendiğinde, 2012–2019 döneminde toplam ticaret hacminin yaklaşık 5–10 milyar ABD doları aralığında dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Bu dönemde özellikle 2014 yılına kadar gerçekleştirilen ticaretin büyük bir kısmının Türkiye ile Kazakistan arasında yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Her ne kadar Türkiye, Teşkilat üyesi ülkelerle yapılan ticarete en yüksek paya sahip ülke konumunda bulunsa da, 2019 yılı itibarıyla Türkiye'nin toplam dış ticareti içerisinde üye ülkelerin payının oldukça sınırlı kaldığı görülmektedir. Nitekim söz konusu yıl itibarıyla Türkiye'nin, TDT üyesi ülkelerle olan ticaretinde önemli bir ihracat potansiyelini hayata geçiremediği değerlendirilmektedir. Mevcut veriler, Türk dünyası içerisindeki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi açısından hala önemli bir potansiyelin bulunduğu işaret etmektedir. Bununla birlikte, Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altında yürütülen eşgüdüm ve iş birliği girişimleri sayesinde, ekonomik entegrasyonu destekleyecek daha somut ve kurumsal altyapıların oluşturulmaya başlandığı da gözlemlenmektedir. Bu kapsamda, Türk Yatırım Fonu'nun kurulması ve Türk Ticaret Evleri gibi girişimlerin hayata geçirilmesi, Teşkilatın ekonomik alanda daha sistematik ve uzun vadeli politikalar geliştirme iradesini ortaya koymaktadır. Ayrıca ticaretin ve yatırımların kolaylaştırılması amacıyla Türk Ticaret ve Sanayi Odası'nın faaliyetleri, Türk Devletleri Teşkilatı Kardeş Limanlar Projesi, Hazar geçişli Doğu–Batı ulaşım koridoru çalışmaları ile gümrük mevzuatında uyumlaştırma ve tarım alanında ortak girişimlere yönelik çalışmaların yürütüldüğü bilinmektedir. Söz konusu girişimlerin, üye ülkeler arasındaki ekonomik ilişkileri derinleştirilmesi, kurumsal eşgüdümü artırması ve uzun vadede bölgesel istikrara katkı sağlaması beklenmektedir. Türk Yatırım Fonu'nun oluşturulması, Teşkilat bünyesinde ekonomik iş birliğini güçlendiren önemli bir finansal araç olarak öne çıkmaktadır. Bu fon aracılığıyla, üye ülkeler arasında sermaye akışının teşvik edilmesi, ortak projelerin desteklenmesi ve ekonomik entegrasyonun kurumsal bir zemine oturtulması amaçlanmaktadır. Tarihsel süreçte finansal mekanizmaların ekonomik ve siyasal istikrar üzerindeki belirleyici rolü dikkate alındığında, Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde geliştirilen bu tür finansal araçların, ekonomik iş birliğinin sürdürülebilirliği açısından stratejik bir işlev üstlendiği söylenebilir. Nitekim günümüzde bankacılık ve finans sektörlerinin yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda politik süreçlerle de iç içe geçmiş bir yapı sergilediği ve uluslararası düzeyde düzenleme ve entegrasyon

süreçlerinin temel unsurlarından biri hâline geldiği görülmektedir (Korkmaz & Soğukoğlu Korkmaz, 2024, s. 478-480).

Bu çerçevede ekonomik işbirliğinin amaçları arasında; iç ticaretin artırılması, KOBİ'lerin gelişiminin desteklenmesi ve ekonomik çeşitliliğin sağlanması yer almaktadır. Bu hedefler doğrultusunda TDT'nin sekreteryası, üye devletlerin ekonomi bakanlıkları ve ilgili kurumlarıyla yakın işbirliği içindedir. Eğitim ve tecrübe paylaşımı programları ile yatırımcılara ve iş insanlarına teknik ziyaretler düzenlenmektedir. Üye devletlerin özel sektör temsilcileri için iş forumları, yuvarlak masa toplantıları ve benzeri etkinlikler organize edilmektedir. Ekonomik işbirliğini destekleyen mekanizmalar da oluşturulmuştur. "Türk Dünyası 2040 Vizyonu" ile "TDT 2022-2026 Stratejisi" gibi belgeler bu süreci yönlendirmektedir. Ayrıca, TDT çatısı altında 13 bakanlar toplantısı ve 15 çalışma grubu toplantısı düzenlenmiş bulunmaktadır. Örneğin, Türk Ticaret ve Sanayi Odası (TTSO), TDT tarafından üye devletler arasında iç ticaretin yükseltilmesi için ana işbirliği mekanizması olarak belirlenmiş olup, ilgili tüzük ve mutabakatlar imzalanmıştır. Tüm bu yönleriyle, TDT'nin ekonomik işbirliği yaklaşımı; hukuki-kurumsal zeminini güçlü belgelerle kurmak, üye devletler arasında somut işbirliği ağları ve mekanizmaları oluşturmak ve özel sektör ile kamu arası iş birliğini artırarak bölgesel ekonomik entegrasyonu güçlendirmektir (Türk Devletleri Teşkilatı).

3.5.4. Gümrük İşbirliği

Gümrük birliği, üye devletler arasında karşılıklı olarak gümrük vergilerinin kaldırılmasını ve üçüncü ülkelere yönelik ortak bir dış ticaret politikasının uygulanmasını ifade eden ileri düzey bir ekonomik bütünleşme modelidir. Bu modelin Türk Dünyası bağlamında hayata geçirilmesi, hem üye ülkeler arasındaki ticaret hacminin genişletilmesi hem de bölgesel ölçekte rekabet gücünün artırılması açısından stratejik bir potansiyel taşımaktadır. Gümrük tarifelerinin ortadan kaldırılması, bölge içi ticarete maliyetlerin düşmesine ve sınır ötesi ticari işlemlerin daha hızlı ve etkin biçimde gerçekleştirilmesine olanak sağlayacaktır. Bununla birlikte, ortak bir dış ticaret politikasının benimsenmesi, Türk Dünyası ülkelerinin üçüncü ülkelerle yürütülen ticari müzakerelerde kolektif bir pazarlık gücü elde etmelerine katkı sunarak, uluslararası ekonomik sistem içerisinde daha güçlü bir konum elde etmelerini mümkün kılacaktır. Ayrıca gümrük birliği çerçevesinde ortaya çıkabilecek ölçek ekonomileri, firmaların üretim maliyetlerini azaltmalarına ve kalite standartlarını yükseltmelerine olanak tanıyarak bölgesel rekabetçiliği destekleyici bir rol üstlenecektir (Ekinci Furtana, 2025, s. 29).

TDT çerçevesinde yürütülen gümrük iş birliği faaliyetleri, İpek Yolu üzerindeki ticaret akışını kolaylaştırmak, sınır kapılarının modernizasyonunu hızlandırmak ve bölgesel entegrasyonu güçlendirmek amacıyla çok boyutlu ve kurumsal bir çerçevede şekillenmektedir. Türkiye'nin "Kervansaray Girişimi" doğrultusunda üye ülkelerin belirli sınır kapılarına gerçekleştirilen kapsamlı saha ziyaretleri, gümrük altyapısının mevcut durumunun tespiti, modernizasyon ihtiyaçlarının değerlendirilmesi ve Türkiye'nin kamu-özel ortaklığı modeliyle uyguladığı Yap-İşlet-Devret sisteminin bölgesel düzeyde uygulanabilirliğinin araştırılması açısından önemli bir zemin oluşturmuştur (Çanakçıo, 2025, s. 56).

Azerbaycan-Gürcistan "Kırmızı Köprü", Kırgızistan-Çin "Torugart" ve "İrkeshtam", Kazakistan-Çin "Altynkol" ve "Nur-Zholy" sınır kapıları ile Türkiye'deki Kapıkule'de gerçekleştirilen incelemeler, üye ülkelerin sınır yönetimi kapasitesine dair güncel veri üretmiş ve ortak politika geliştirme süreçlerini desteklemiştir. Bu saha çalışmalarına paralel olarak TDT Sekreteryası, Dünya Gümrük Örgütü (WCO), Amerika Birleşik Devletleri Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID), Alman Teknik İşbirliği Kurumu (GTZ), Uluslararası Karayolu Taşımacılık Birliği (IRU) ve Avrupa Birliği (AB) gibi uluslararası aktörlerle iş birliği içinde Ankara, Astana, Bakü, Bişkek ve İzmir'de risk yönetimi, yetkilendirilmiş yükümlü sistemi, transit kolaylaştırma ve elektronik TIR (e-TIR) uygulamaları üzerine çok sayıda bölgesel atölye çalışması düzenleyerek üye devletlerin kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesine katkı sağlamıştır. Gümrük iş birliğinin kurumsallaşması bakımından 2019 yılında kabul edilen "Gümrük Uygulamalarında İş Birliği Mutabakat Zaptı", bilgi ve deneyim paylaşımını, ortak eğitim programlarını ve prosedürel uyumu teşvik eden temel bir belgede somutlaşmıştır. Bunu takiben, e-TIR ve e-Permit gibi dijitalleşme projeleri kapsamında Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (UNECE) iş birliği ile yürütülen teknik toplantılar, TDT ülkeleri arasında elektronik transit sistemlerinin uyumlaştırılmasını hedeflemiştir. Özbekistan ve Kırgızistan arasında başlatılan dijital TIR uygulaması ile devamında Özbekistan-Azerbaycan arasında gerçekleştirilen multimodal e-TIR operasyonu, bölgesel taşımacılıkta dijitalleşmenin pratik düzeyde hayata geçirildiğini göstermektedir. 2022 yılında Taşkent ve Bişkek'te düzenlenen toplantılarda ise gümrük prosedürlerinin sadeleştirilmesi, standardizasyonu ve sınır kapılarının kesintisiz işleyişinin temini konularında ortak kararlılık vurgulanmıştır. Bu süreçler, "Basitleştirilmiş Gümrük Koridoru" anlaşmasının nihai hale getirilmesi ile kurumsal bir yapıya kavuşturulmuştur. Semerkant Zirvesi'nde söz konusu anlaşmanın imzalanması, mal ve araç hareketine ilişkin veri paylaşımını hızlandıracak yeni bir gümrük entegrasyonu

aşamasının başlangıcını oluşturmuştur. Genel olarak TDT çerçevesinde geliştirilen Kervansaray Projesi, elektronik transit sistemleri ve modern sınır kapısı yönetimi uygulamaları, üye devletlerin ulaşım-lojistik ağlarını birbirine yaklaştırmakta, Orta Koridor'un rekabet gücünü artırmakta ve bölgesel ticaretin dijitalleşme ekseninde yeniden yapılandırılmasına önemli katkılar sunmaktadır (Türk Devletleri Teşkilatı, 2025).

3.5.5. Turizm İşbirliği

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT), ekonomik iş birliğinin önemli bileşenlerinden biri olarak turizm sektörüne özel bir önem atfetmekte ve üye ülkeler arasında bu alanda çeşitli ortak faaliyetler yürütmektedir. Bu kapsamda düzenlenen uluslararası turizm fuarları, tanıtım etkinlikleri ve alanında uzman isimlerin katılımıyla gerçekleştirilen toplantılar, Türk dünyasının sahip olduğu turizm değerlerinin görünürlüğünü artırmayı ve üye ülkeler arasındaki turist hareketliliğini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Söz konusu faaliyetler, bölgesel turizm iş birliğinin kurumsallaşmasına katkı sunmasının yanı sıra, Türk dünyasının ortak bir turizm destinasyonu olarak algılanmasını da desteklemektedir. TDT'ye üye ülkeler, stratejik coğrafi konumları, doğal zenginlikleri ve kültürel mirasları sayesinde küresel turizm sektöründe rekabet edebilecek önemli bir potansiyele sahiptir. Bu potansiyelin etkin biçimde değerlendirilmesi hâlinde, üye ülkelerin uluslararası turizm sıralamalarında daha üst konumlara yükselmesi mümkün görünmektedir (Saraç vd., 2023). Ancak söz konusu hedeflere ulaşılabilmesi, mevcut turizm kaynaklarının planlı bir şekilde yönetilmesine, sürdürülebilirlik ilkeleri çerçevesinde politika üretilmesine ve bu politikaların etkin bir yönetim anlayışıyla uygulanmasına bağlıdır (Aliyev & Demirkol, 2023, s. 173-174).

Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde turizm alanında yürütülen iş birliği, üye ülkelerin bölgesel entegrasyonu güçlendirme hedeflerinin somut bir yansıması olarak özellikle 2014 yılında Bodrum'da gerçekleştirilen dördüncü zirvede "Turizm İş Birliği" temasının belirlenmesi ile kurumsal bir ivme kazanmıştır. Bu zirvede kararlaştırılan adımlar doğrultusunda, tarihi İpek Yolu'nun çağdaş bir turizm rotasına dönüştürülmesine yönelik çalışmalar hızlanmıştır. Sekreteryaya tarafından geliştirilen Modern İpek Yolu Ortak Tur Paketi, hem üye ülkeler arasında turist hareketliliğini artırma hem de üçüncü ülkelere çekilecek turist akışını canlandırma açısından dikkat çekici bir enstürman haline gelmiştir. Turizmin profesyonel niteliğini güçlendirmeyi amaçlayan ortak mesleki eğitim programları da iş birliğinin diğer önemli bileşenini oluşturmuş, bugüne kadar 1.500'ü aşkın uzman ve turizm çalışanı, üye devletlerin ilgili bakanlıkları ve kurumlarının koordinasyonunda hizmet sektörüne yönelik eğitimlerden geçirilmiştir. Bu kapasite geliştirme çalışmaları, çeşitli

Birleşmiş Milletler raporlarında sürdürülebilir kalkınma amaçlarına uyumlu örnek uygulamalar arasında gösterilmiştir. Bölgesel turizmin kurumsallaşmasına katkı sunan bir diğer adım, 2021 yılında Özbekistan'ın Kokand kentinde düzenlenen Turizmden Sorumlu Bakanlar 6. Toplantısı'nda kabul edilen "Türk Dünyası Turizm Başkenti" uygulamasıdır. Bu karar doğrultusunda ilk olarak Kokand'ın, ardından Şamahı'nın ve daha sonra Türkistan ile Celalabad'ın sırasıyla turizm başkenti ilan edilmesi, üye şehirlerde yıl boyunca konferanslar, festivaller, sergiler ve farklı etkinliklerin düzenlenmesini mümkün kılarak bölgesel kültür ve turizm görünürlüğünü artırmıştır. Pandemi sürecinde güvenli seyahate ilişkin tecrübe paylaşımı, hac ve inanç turizmine yönelik "Tabarruk Ziyarat" projesinin geliştirilmesi, Türk Dünyası'nın başlıca tarihi ve kültürel destinasyonlarını derleyen Turizm Haritası'nın hazırlanması ve İpek Yolu'nun UNESCO sınır ötesi miras adaylığı sürecinin ortak yürütülmesi gibi girişimler de bu iş birliğinin stratejik boyutunu güçlendirmiştir. 2022 yılında Türkistan'da düzenlenen Turizm Forumu, Kazakistan ve Özbekistan arasında "Tabarruk Ziyarat" projesinin pilot uygulamasını ele alarak sınır geçişleri, gümrük süreçleri ve hac turizmi altyapısına ilişkin teknik koordinasyonu derinleştirmiştir. Sonuç olarak iki ülkenin turizm kurumları, yerel yönetimleri ve üniversiteleri arasında karşılıklı anlaşmalar imzalanmıştır. 2023 yılında Macaristan'ın ev sahipliğinde gerçekleştirilen Turizm Eğitim Programı ile üye devletlerin turizm profesyonelleri, Avrupa'daki çağdaş turizm yönetimi örneklerini yerinde inceleme fırsatı bulmuştur. Aynı yıl Türkistan'da yapılan 8. Bakanlar Toplantısı'nda uçuş sayılarının artırılması, "Türk Dünyası Turizm Başkenti" ve "Tabarruk Ziyarat" projelerinin devamı, yeni dijital platformların oluşturulması ve ortak eğitim faaliyetlerinin güçlendirilmesi yönünde kararlar alınmıştır. 2024 yılında Kırgızistan'ın Celalabad kentinde düzenlenen 9. Toplantı ise iş birliğinin hem kurumsal hem de sektörel açıdan derinleştiği bir aşamayı temsil etmiş, Celalabad'ın 2025 yılı Turizm Başkenti ilan edilmesi, İpek Yolu Turizmi'ne yönelik yatırımların çeşitlendirilmesi, turizm ürünlerinin geliştirilmesi ve üye ülkeler arasında turizm alanında akademik tecrübe aktarımının kurumsallaştırılması kararlaştırılmıştır. Bunun yanında, 2022 yılında Şamahı'daki Bakanlar Toplantısı ile gündeme gelen kış turizmi iş birliği doğrultusunda, 2024'te İstanbul'da gerçekleştirilen ilk Türk Kayak Merkezleri Başkanları Toplantısı, Şahdağ, Shymbulak, Amirsoy ve Uludağ kayak merkezlerini ortak bir platformda buluşturarak Türk Kayak Merkezleri Birliği'nin kurulmasının önünü açmış ve bu çerçevede Birinci Türk Kayak Kupası 2025 yılında Emirsoy'da düzenlenmiştir. Son olarak, TDT Turizm Bakanları 10. Toplantısı'nın 2025 yılında Türkiye'de yapılmasının kararlaştırılması, turizm alanındaki kurumsal danışma mekanizmasının düzenli işleyişinin sürdürüleceğini göstermektedir. Tüm

bu süreçler değerlendirildiğinde, Türk Devletleri Teşkilatı çatısı altındaki turizm iş birliği yalnızca ortak projeler ve tanıtım faaliyetlerinden ibaret olmayıp, kültürel diplomasi, ekonomik kalkınma, eğitim, dijitalleşme ve sınır aşan miras yönetimi gibi çok boyutlu alanlarda kalıcı bir entegrasyonun oluşturulmasına hizmet eden kapsamlı bir bölgesel politika alanı niteliği taşımaktadır (Türk Devletleri Teşkilatı, 2022).

3.5.6. Kültürel İşbirliği: Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSÖY)

Türk diplomasisinde önemli bir konuma sahip olan kültür diplomasisi, fikirlerin, düşünce biçimlerinin, dünya algısının, yaşam tarzlarının, estetik anlayışların ve beğenilerin karşılıklı paylaşılması yoluyla toplumların kendilerini doğru biçimde ifade etmelerine ve birbirlerini daha iyi tanımalarına imkan sağlayan bir diplomasi türüdür. Bu yönüyle kültürel diplomasi, yalnızca toplumlar arasında bir bağ kurmakla kalmayıp aynı zamanda toplumsal değişim ve dönüşüm süreçlerini de hızlandıran bir unsur niteliği taşımaktadır. Kültür diplomasisi aracılığıyla kurulan iletişim ve diyalog ortamı, devletler arasındaki ilişkilerin olumlu yönde ilerlemesine katkı sağlamıştır. Yeni düşüncelerin ve yöntemlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından şekillenen yeni uluslararası düzende ise Türkiye, dış politikasında Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerini güçlendirmeye yönelik bir yaklaşım benimsemiştir (Ozar, 2024, s. 166-167).

TÜRKSÖY, Türk Dünyası kapsamında çok taraflı uluslararası iş birliğinin en önemli ve başarılı örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Teşkilat, 1993 yılında "Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi" adıyla kurulmuştur. Kuruluş sürecinde Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Türkiye'nin kültür bakanları tarafından imzalanan anlaşma belirleyici olmuştur. Zamanla teşkilatın yapısı genişlemiştir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu'na bağlı Altay, Başkurdistan, Hakasya, Saha-Yakutistan, Tataristan ve Tuva özerk cumhuriyetleri ile Moldova'ya bağlı Gagauz Yeri Özerk Bölgesi gözlemci üye statüsü kazanmıştır. TÜRKSÖY'un genel sekreterliği Ankara'da faaliyet göstermektedir. Teşkilatın ilk genel sekreterliği görevini, Azerbaycan'ın eski kültür bakanı ve tanınmış sanatçısı Polad Bülbüloğlu üstlenmiştir. Günümüzde ise bu görevi Kazakistan'ın eski kültür bakanı Düsen Kaseinov yürütmektedir. Genel sekreter yardımcılığı görevini Doç. Dr. Bilal Çakıcı sürdürmektedir. TÜRKSÖY'un en üst karar alma mekanizması, üye ülkelerin kültür bakanlarından oluşan Daimi Konsey'dir (Kocatepe, 2024, s. 111).

3.5.7. Kamu Yönetimi Alanında İşbirliği Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB)

Bağımsızlıklarını yeni kazanan Türk devletlerinin kurumsal ve yönetsel kapasitelerinin güçlendirilmesi sürecinde Türkiye tarafından çeşitli alanlarda destekler sağlanmıştır. Bu destekler arasında, halkın günlük yaşamına doğrudan temas eden ve kamusal hizmetlerin etkin biçimde sunulmasında kilit rol oynayan yerel yönetimler özel bir yer tutmaktadır. Yerel düzeyde ortak ihtiyaçların karşılanmasına yönelik bu yaklaşım, Türk dünyasında belediyeçilik alanında iş birliğini teşvik eden kurumsal yapıların ortaya çıkmasına zemin hazırlamış; bu çerçevede Türk Dünyası Belediyeler Birliği, yerel yönetimlere yönelik destek ve dayanışma anlayışının somut bir ürünü olarak kurulmuştur. Birliğin kuruluş sürecine ilişkin ilk önemli adım, 21 Ekim 1996 tarihinde Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan'ın katılımıyla gerçekleştirilen Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları IV. Zirve Toplantısı'nda atılmıştır. Zirve sonrasında kabul edilen ve katılımcı devletler tarafından imzalanan Taşkent Bildirisi, Türk devletleri arasındaki iş birliğinin temel çerçevesini belirlemiştir. Bildiri; eğitimden kültüre, ekonomiden ticarete, enerjiden ulaşım, turizmden çevreye, terörle mücadeleden uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadeleye kadar geniş bir yelpazede ortak hedefler ve iş birliği alanlarını kapsamaktadır. Sürecin devamında, 8 Nisan 2000 tarihinde düzenlenen Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları VI. Zirve Toplantısı'nda alınan kararlar arasında, yerel yönetimler arasındaki iş birliğinin geliştirilmesi hususu da açık biçimde yer almış ve belediyeler arası kurumsal dayanışmanın güçlendirilmesi yönünde önemli bir irade ortaya konulmuştur (Başaran & Akyüz, 2025, s. 1915).

Türkiye'de Bakanlar Kurulu'nun 2003 tarihli kararıyla kurulan Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB), uluslararası düzeyde yerel yönetimlerin karşılaştığı sorunların tespit edilmesi, bu sorunlara yönelik çözüm yollarının geliştirilmesi ve ortak çalışmalara destek sağlanması amacıyla faaliyet göstermektedir. Bugün Türkistan'dan Balkanlara uzanan geniş bir coğrafyada, Türk Cumhuriyetleri ve akraba topluluklarını kapsayan 30 ülkeden 1.200'ü aşkın belediyeyi bünyesinde toplamaktadır. Birlik, üyeleri arasında yerel yönetimlere ilişkin sosyal, kültürel ve ekonomik deneyimlerin karşılıklı paylaşılmasını sağlayarak önemli bir iş birliği platformu oluşturmaktadır. Yürüttüğü çalışmalar, projeler ve girişimler sayesinde pek çok ulusal ve uluslararası yerel yönetim örgütüne model teşkil etmektedir (TDBB, 2023). Türk Dünyası Belediyeler Birliği, Türk kültür ve medeniyetinin etkili olduğu coğrafyalarda geleceğin müreffeh şehirlerini inşa etmeyi amaçlayan bir misyon benimserken, üye şehirlerde ortaya çıkan maddi ve manevi birikimi insanlığın ortak yararına sunmayı temel vizyonu

olarak belirlemiştir. Birliğin tüzüğünde ifade edildiği üzere bu vizyon, Türk Dünyası'na özgü ortak kültürel değerler esas alınarak üye şehirler arasında iş birliğinin güçlendirilmesini ve farklı şehircilik deneyimlerinin paylaşılmasını hedefleyen dört ana amaç etrafında şekillenmektedir. Bu amaçlar; tarihî ve kültürel mirasın korunması, ekonomik, sosyal ve teknik alanlarda iş birliği modellerinin geliştirilmesi, şehircilik alanındaki sorun ve çözüm önerilerinin ortak çalışmalar yoluyla ele alınması ile şehir yönetimi ve şehir kültürüne yönelik yeni yaklaşımların üretilmesi ve bu alandaki araştırmaların desteklenmesi olarak öne çıkmaktadır. Kurumsal yapı bakımından Birlik; üyelerin katılımıyla oluşan genel kurul, genel kurul tarafından seçilen denetim kurulu ve en üst istişare organı niteliğindeki yüksek danışma kurulu olmak üzere üç temel kurul üzerinden faaliyetlerini yürütmektedir. Bu kurulların gerçekleştirdiği toplantı ve faaliyetlere ilişkin bilgiler, 2011 yılından itibaren düzenli olarak yayımlanan faaliyet raporları aracılığıyla kamuoyuyla paylaşılmaktadır. Tüzükte ayrıca Birliğin faaliyet alanlarının kent ve kent yönetimi, belediye hizmetleri, sosyal ve kültürel hizmetler, eğitim faaliyetleri ile uluslararası ilişkilerin geliştirilmesi başlıkları altında toplandığı ve bu alanların birbirini tamamlayıcı bir nitelik taşıdığı görülmektedir (Kılıç K. , 2025, s. 164).

3.5.8. KKTC ve Azerbaycan Belediye Birlikleri Arasında İşbirliği Protokolü

2024 yılının 27 Eylül Cuma günü Girne'de, Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) eşgüdümünde Kıbrıs Türk Belediyeler Birliği (KTBB) ile Azerbaycan Şehir Belediyeleri Birliği (AŞBMA) arasında yerel yönetim alanında kapsamlı iş birliğini hedefleyen bir protokol imzalanmıştır. Törene; KKTC İçişleri Bakanı Dursun Oğuz'un yanı sıra, KTBB ve Güzelyurt Belediye Başkanı Mahmut Özçınar ile AŞBMA Başkanı ve aynı zamanda Nerimanov Belediye Başkanı olan Tamraz Taghiyev başta olmak üzere çok sayıda belediye temsilcisi katılmıştır. Azerbaycan heyetinde Nesimi Belediye Başkanı Aziz Zeynalov, Sumqayıt Belediye Başkanı Orkhan Adigozelzade, Kepez Belediye Başkanı Yashar Abdullayev, AŞBMA Dış İlişkiler Müdürü Amrah İmanov ve Dış İlişkiler Danışmanı Rovshan Mammadov da yer almıştır. Özçınar ve Taghiyev tarafından imzalanan bu protokol, TDBB'nin koordinasyonu ile KKTC ve Azerbaycan yerel yönetimleri arasında düzenli iletişim, karşılıklı istişare ve bilgi paylaşımını kurumsal bir zemine oturtmayı amaçlamaktadır. Anlaşma kapsamında; eğitim, sağlık, gençlik ve spor, turizm, çevre, enerji, kültür-sanat, altyapı ve üstyapı çalışmaları, bilgi teknolojileri, ulaşım, teknik ve insani yardım gibi pek çok alanda ortak etkinlikler düzenlenecek, uzman değişim programları uygulanacak ve her iki tarafın da uygun bulunduğu projeler birlikte yürütülecektir. Azerbaycan heyeti KKTC

temasları sırasında, Cumhurbaşkanı Vekili ve Cumhuriyet Meclisi Başkanı Zorlu Töre ile Maliye Bakanı Dr. Özdemir Berova'yı da ziyaret ederek çeşitli görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretler, iki ülke yerel yönetimleri arasındaki ilişkilerin yalnızca belediyecilik alanıyla sınırlı kalmayıp daha geniş bir iş birliği perspektifine sahip olduğunun göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Faaliyet Raporu, 2024).

Türk devletleri arasında geliştirilen bölgesel kalkınma projeleri ve çok boyutlu iş birliği mekanizmaları, yalnızca devletlerarası ilişkilerin derinleşmesini değil, aynı zamanda Türk dünyasının bütüncül ve sürdürülebilir bir kalkınma perspektifi kazanmasını mümkün kılmaktadır. Bu çerçevede TDT, siyasi iş birliği alanında ortak irade ve koordinasyon zemini oluşturarak bölgesel istikrarın güçlendirilmesine katkı sağlarken, 2040 Vizyonu ile uzun vadeli stratejik hedeflerin belirlenmesi suretiyle kalkınmanın kurumsal ve planlı bir yapıya kavuşmasını hedeflemektedir. Ekonomik iş birliği, ticaret hacminin artırılması, yatırım ortamının iyileştirilmesi ve ortak üretim ağlarının kurulması yoluyla bölgesel refahın yükselmesine hizmet ederken; gümrük iş birliği, ticari engellerin azaltılması ve lojistik süreçlerin hızlandırılması sayesinde Türk devletleri arasındaki ekonomik entegrasyonu derinleştirmektedir. Turizm alanındaki iş birlikleri ise ortak tarih, kültür ve medeniyet mirasının ekonomik değere dönüştürülmesini sağlayarak yerel ekonomilerin canlanmasına, istihdamın artmasına ve bölgesel tanınırlığın güçlenmesine katkı sunmaktadır. Bununla birlikte, kamu yönetimi alanında geliştirilen iş birlikleri, özellikle Türk Dünyası Belediyeler Birliği aracılığıyla yerel yönetimler düzeyinde tecrübe paylaşımını, kurumsal kapasite gelişimini ve hizmet kalitesinin yükseltilmesini mümkün kılmaktadır. Böylece kalkınmanın yalnızca merkezi düzeyde değil, yerelden merkeze doğru yayılmasını sağlamaktadır. Tüm bu iş birliği alanları birlikte değerlendirildiğinde, Türk dünyasında bölgesel kalkınmanın ekonomik büyümenin ötesine geçerek yönetim, kurumsallaşma, toplumsal refah ve ortak kimlik bilinci temelinde çok katmanlı bir yapı kazandığı görülmektedir. Bu durum Türk devletlerinin küresel sistem içerisinde daha güçlü, dayanıklı ve rekabetçi bir konuma ulaşmalarına imkan tanımaktadır.

3.6. Ortak Bir Türk Dünyası Yerel Yönetim Modeli Geliştirme Önerisi

Türk devletlerinde ortak bir yerel yönetim modeli geliştirilmesine yönelik çabalar, tarihsel birliktelik, kültürel ortaklık, dil benzerliği ve toplumsal yapıdaki yakınlıklar göz önünde bulundurulduğunda hem uygulanabilir hem de bölgesel bütünleşme açısından stratejik bir potansiyele sahiptir. Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Özbekistan'da yerel yönetim sistemleri hukuki altyapı, idari yapılanma, ekonomik kapasite ve

hizmet sunum biçimleri bakımından farklılıklar göstermesine karşın, bu farklılıkların ortak bir çerçevede altında uyumlaştırılması bölgesel iş birliğini derinleştirecek bir fırsat sunmaktadır. Bu noktada önerilen model, ülkelerin ulusal egemenlik alanlarına müdahale etmeyen, yerel özerklik ilkesini zedelemeyen, karşılıklı rıza ve gönüllülük temelinde çalışan esnek bir yönetim mimarisi olarak tasarlanmalıdır.

Modelin merkezinde, Türk Dünyası Yerel Yönetimler Konseyi benzeri üst bir koordinasyon organının oluşturulması yer alabilir. Bu organ, stratejik önceliklerin belirlenmesi, yerel yönetim reformlarına ilişkin politika rehberlerinin hazırlanması, ortak standartların tespiti ve karşılıklı tecrübe aktarımının kurumsallaştırılmasından sorumlu olabilir. Bu çerçevede her ülkenin kendi iç hukuku ve idari kapasitesi doğrultusunda pilot belediyeler belirlenerek, ortak projeler önce sınırlı bölgelerde denenebilir, elde edilen sonuçlar analiz edilerek modelin uygulanabilirliği artırılabilir. Ayrıca yerel yönetim çalışanlarının mesleki standartlarını yükseltmek ve ülkeler arasında bilgi birikimi eşitsizliklerini azaltmak amacıyla, bünyesinde sertifikasyon programları, uzmanlık eğitimi modülleri, saha uygulamaları ve akademik araştırma birimleri barındıran bir Türk Dünyası Yerel Yönetim Akademisi'nin kurulması büyük önem taşır. Böyle bir yapı, küçük ve orta ölçekli belediyeler dahil olmak üzere tüm yerel yönetimlerde kurumsal kapasitenin yükselmesini sağlayarak bölgesel hizmet kalitesini eşitleyebilir.

Ortak modelin etkin bir şekilde işlemesi için dijital dönüşüm alanında standartlaştırılmış bir devlet altyapısı oluşturulması da kritik bir gerekliliktir. Ülkelerin dijital hizmet sunum sistemleri arasında API uyumluluğunun sağlanması, veri güvenliği ve kişisel verilerin korunması prensiplerinin ortak ilkelerle düzenlenmesi, belediyelere ait dijital arşivlerin paylaşımına açık hale getirilmesi ve yapay zeka destekli karar mekanizmalarının ortak standartlar üzerinden geliştirilmesi, yerel hizmetlerin etkinliğini belirgin biçimde artıracaktır. Aynı şekilde, Türk devletleri arasında ortak bir eğitim altyapısı geliştirilmesi, özellikle belediye düzeyinde yürütülen okul, kreş, mesleki eğitim merkezi ve halk eğitim faaliyetlerinin birbiriyle uyumlu hale getirilmesini mümkün kılacaktır. Bu bağlamda ortak Türk tarihi, kültürü ve dilinin belediye eğitim programlarında yer bulması, gençler arasında kültürel bütünleşmeyi güçlendirecek, uzun vadede de bölgesel dayanışmanın toplumsal temelini derinleştirecektir.

Ortak alfabe çalışmalarının yerel yönetimler düzeyinde uygulanması ise belediyelerin tüm kamusal iletişim, tabela, bilgilendirme metinleri, kültürel etkinlik içerikleri ve dijital platformlarındaki yazılı materyallerde uyum sağlayarak hem iletişim maliyetlerini düşürecek

hem de ortak kültürel görünürlüğü artıracaktır. Buna ek olarak, bölgesel afet risklerinin giderek yoğunlaştığı günümüzde, ülkeler arasında müşterek kullanılabilir Afet Lojistik ve Müdahale Merkezlerinin kurulması ve belediyeler arası afet dayanışma protokollerinin hazırlanması, olası büyük depremler, sel baskınları, orman yangınları veya kriz durumlarında ortak müdahale kapasitesini önemli ölçüde yükseltecektir. Bu merkezler, afet öncesi planlama, afet anında koordinasyon, afet sonrası yeniden inşa ve rehabilitasyon süreçlerinde ülkelerin deneyim, uzman ve ekipman paylaşımını kurumsal çerçeveye kavuşturabilir. Ayrıca Türk dünyasında belediyeler arası ortak projelerin sürdürülebilir şekilde yürütülebilmesi için mali açıdan sağlam bir mekanizma olan Ortak Belediyeler Fonu'nun kurulması da gereklidir. Fon, üyelik katkı payları, uluslararası fonlardan sağlanacak hibeler, özel sektör ortaklıkları ve proje bazlı desteklerle güçlendirilerek özellikle kalkınma düzeyi düşük bölge belediyelerinin altyapı, çevre, sosyal hizmet ve teknoloji projelerine gereksinim duydukları finansal desteği sağlayabilir.

Tüm bu süreçler kapsamında teknik komisyonların kurulması, uzman-personel değişim programlarının uygulanması, ortak şehircilik standartlarının oluşturulması, çevre ve enerji yönetimi gibi alanlarda entegre politikaların geliştirilmesi ve uzun vadeli bölgesel stratejilerin hazırlanması, Türk dünyasında yerel yönetimlerin birbirini tamamlayan bir yapıya dönüşmesine katkı sağlayacaktır. Böylece önerilen ortak model, yalnızca yönetsel bir iş birliği yapısı sunmakla kalmayacak, aynı zamanda belediyelerin hizmet üretme kapasitesini artırarak toplumsal refahı yükselten, kültürel birliği güçlendiren, krizlere karşı ortak dayanıklılık oluşturan ve Türk devletlerinin bölgesel bütünleşmesini kurumsal düzeyde kalıcı hale getiren kapsamlı bir stratejik mimariye dönüşecektir.

SONUÇ

Bu tez çalışması, yerel yönetimleri yalnızca idari birimler ya da kamu hizmetlerinin yürütüldüğü teknik yapılar olarak ele almak yerine, Türk dünyasının tarihsel, kültürel ve siyasal bütünlüğü içerisinde stratejik bir kalkınma aktörü olarak değerlendirme amacını taşımıştır. Türk devletlerinin ortak geçmişi, benzer toplumsal örgütlenme biçimleri ve müşterek yönetim gelenekleri dikkate alındığında, yerel yönetimlerin Türk dünyasında yalnızca yönetsel değil, aynı zamanda milli kimliğin korunması ve Türk birliğinin kurumsal zeminde güçlendirilmesi bakımından da önemli bir işleve sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda çalışma, yerel yönetim olgusunu Türk dünyasının ortak geleceğine yön veren bir unsur olarak ele alarak literatüre bütüncül bir katkı sunmayı hedeflemiştir.

Tez kapsamında öncelikle yerel yönetim kuramlarının tarihsel gelişimi incelenmiştir. Klasik yönetim anlayışından post-modern yönetim yaklaşımlarına uzanan süreçte, yerel yönetimlerin merkezîyetçi yapılara kıyasla daha katılımcı, esnek ve yerel ihtiyaçlara duyarlı bir yönetsel model sunduğu ortaya konulmuştur. Bu kuramsal dönüşüm, Türk dünyası açısından ayrıca önemlidir. Zira Türk devletlerinin tarihsel tecrübeleri incelendiğinde, yerel düzeyde istişareye dayalı yönetim anlayışlarının, toy, kurultay, aksakal meclisi ve mahalle-köy örgütlenmeleri gibi yapılarla yüzyıllar boyunca varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Dolayısıyla çağdaş yerel yönetim modelleri, Türk dünyasında tarihsel kökleri bulunan bir yönetişim geleneğinin modern bir devamı niteliğindedir. Türk devletlerindeki yerel yönetim yapıları, tek bir kuramsal modele tam anlamıyla oturmaktan ziyade tarihsel miras, siyasal rejim ve devlet geleneğinin etkisiyle farklı yönetim anlayışlarının bileşiminden oluşmaktadır. Örneğin Türkiye yerel yönetim sistemi; güçlü merkezi denetim nedeniyle klasik geleneği sürdürmekle birlikte katılım mekanizmaları ve belediyecilik uygulamaları sayesinde neo-klasik ve modern yönetişim unsurlarına yaklaşmaktadır. Buna karşılık Azerbaycan ve Kazakistan gibi devletlerde yerel yönetimler daha çok merkezîyetçi devlet geleneğinin uzantısı olarak klasik yönetim anlayışına yakın durmakta, yerel özerklik ve katılımcılık sınırlı kaldığı için post-modern yönetişim modelinden uzaklaşmaktadır. Özbekistan ise son reform süreçleriyle modern ve durumsallık yaklaşımına doğru evrilme eğilimi gösterirken, Kırgızistan daha parçalı siyasal yapısı nedeniyle neo-klasik ve katılımcı unsurlara görece daha açık bir yerel yönetim pratiği sergilemektedir. Bu çerçevede Türk dünyasında yerel yönetimlerin genel olarak klasik-merkezîyetçi miras üzerine inşa edildiği, ancak siyasal liberalizasyon ve reform düzeyine bağlı olarak neo-klasik, modern ve kısmen post-modern yönetişim anlayışlarına doğru farklı hızlarda geçiş yaşandığı söylenebilir.

Çalışmanın tarihsel boyutunda Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan yerel yönetim tecrübesi ile Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarını kazanan Türk devletlerindeki yerel yönetim yapılanmaları ele alınmıştır. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan örnekleri üzerinden yapılan değerlendirmeler, her bir devletin farklı anayasal ve idari sistemlere sahip olmasına rağmen, yerel yönetim anlayışlarında ortak kültürel kodların etkisini açık biçimde ortaya koymuştur. Bu durum, Türk dünyasında yerel yönetimlerin yalnızca ulusal değil, aynı zamanda medeniyet temelli bir karakter taşıdığını göstermektedir.

Tezin temel odak noktalarından biri, yerel yönetimlerin bölgesel kalkınmadaki rolüdür. Bölgesel kalkınma, yalnızca ekonomik büyüme ile sınırlı olmayan, sosyal, kültürel ve yönetsel boyutları içeren çok katmanlı bir süreçtir. Türk dünyasında bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi, kırsal alanların güçlendirilmesi, yerel girişimciliğin desteklenmesi ve kültürel mirasın korunması, büyük ölçüde yerel yönetimlerin etkinliğine bağlıdır. Bu bağlamda yerel yönetimler, merkezi kalkınma politikalarının sahadaki tamamlayıcısı değil, bizzat kalkınmanın taşıyıcı unsurları olarak değerlendirilmelidir. Özellikle Türk devletlerinin geniş coğrafyalara yayılmış yapıları göz önüne alındığında, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi bölgesel kalkınmanın sürdürülebilirliği açısından zorunlu bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Çalışmada ele alınan bölgesel kalkınma örnekleri, Türk dünyasında yerel yönetimlerin kalkınma politikalarındaki potansiyelini açık biçimde ortaya koymaktadır. Azerbaycan'daki akıllı köy projeleri, Kazakistan'ın uzun vadeli kalkınma stratejileri ve Kırgızistan 2030 Kalkınma Programı, yerel yönetimlerin ekonomik ve sosyal dönüşüm süreçlerinde üstlenebileceği rolü göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu projeler, yalnızca ulusal kalkınma hedeflerine hizmet etmekle kalmamakta, aynı zamanda Türk dünyasında ortak bir kalkınma vizyonunun mümkün olduğunu da ortaya koymaktadır.

Tezin en önemli sonuçlarından biri, Türk Devletleri Teşkilatı'nın yerel yönetimler ve bölgesel kalkınma açısından taşıdığı stratejik önemin vurgulanmasıdır. Türk Devletleri Teşkilatı, Türk dünyasının siyasi iş birliğini kurumsal bir zemine taşımanın ötesinde, ekonomik entegrasyon, gümrük iş birliği, turizm ağlarının oluşturulması ve kamu yönetimi alanında ortak politika üretimi bakımından da büyük bir potansiyele sahiptir. Teşkilatın 2040 Vizyonu, Türk dünyasında ortak bir gelecek tasavvurunun somut bir belgesi niteliğindedir. Bu vizyonun hayata geçirilebilmesi ise yalnızca merkezi düzeydeki kararlarla değil, yerel yönetimlerin aktif katılımıyla mümkündür.

Bu noktada Türk Dünyası Belediyeler Birliği gibi yapılar, Türk birliğinin yerelden başlayarak güçlendirilmesi açısından kritik bir rol üstlenmektedir. Yerel yönetimler arasında kurulacak kurumsal iş birlikleri, ortak şehircilik projeleri, kültürel ve sosyal programlar aracılığıyla Türk dünyasında yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel bir bütünleşme sürecini de hızlandıracaktır. Bu süreç, Turan ideali olarak ifade edilen Türk birliğinin soyut bir söylem olmaktan çıkararak, somut yönetsel ve kurumsal bir zemine oturmasını sağlayacaktır.

Sonuç olarak bu tez, yerel yönetimlerin Türk dünyasında bölgesel kalkınmanın anahtarı olmanın ötesinde, Türk birliğinin ve ortak medeniyet anlayışının kurumsal taşıyıcıları olduğunu ortaya koymaktadır. Güçlü yerel yönetimler, güçlü bölgeler, güçlü bölgeler ise güçlü Türk devletleri anlamına gelmektedir. Türk devletleri arasında yerel yönetimler temelinde geliştirilecek iş birlikleri, uzun vadede siyasi, ekonomik ve kültürel entegrasyonu derinleştirerek Türk dünyasının küresel sistemde daha etkin ve söz sahibi bir konuma ulaşmasına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda yerel yönetimler, Türk dünyasının ortak geleceğini inşa edecek stratejik aktörler olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Abilzade, R., & Yücel Batmaz, N. (2024). Kırsal Kalkınma / Akıllı Köy Kavramları Perspektifinde Azerbaycan. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10(2), 249-274.
- Acun, B. (2024). Türk İdare Hukukunda Yetki Devri Kavramı. *Kırıkkale Hukuk Mecmuası*, 4(1), 91-121.
- Akbay, C. (2024). Türkiye'de Kamu Yönetimi. E. Oktay, S. Usta, & H. Candan içinde, *Türk Dünyasında Kamu Yönetimi: Türk Devletleri Teşkilatı Karşılaştırmalı Siyasal ve Yönetimsel Sistemler*. Çizgi Kitabevi.
- Akçapa, M. (2023). Türk Devletleri Teşkilatı'nın Tarihsel Gelişimi: Teşkilatın Dünü, Bugünü ve Yarını. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 11(34), 473-491.
- Akkahve, D. (2004). Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı (DOKAP). *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*. 1, s. 9-15. Devlet Planlama Teşkilatı.
- Akkuş, B., & Alevok İzci, N. (2018). Sistem Yaklaşımı, Kavramları ve Yönetim. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 223-237.
- Aksay, B., & Danışman, A. (2020). Taylor ve Bilimsel Yönetim Sistemi: Efsanevi Anlatılar ve 'Bilimsel' Değerlendirmeler. *Yönetim ve Organizasyon Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 1-33.
- Aliyev, J., & Demirkol, Ş. (2023). Türk Devletleri Teşkilatı Ülkelerinin Turizm Politikaları ve Stratejilerinin Analizi. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 172-190.
- Alodalı, F. B., & Erün, G. (2024). Kazakistan'da Kamu Yönetimi. E. Oktay, & S. Usta içinde, *Türk Dünyasında Kamu Yönetimi Türk Devletleri Teşkilatı Karşılaştırmalı Siyasal ve Yönetimsel Sistemler* (s. 57-78). Karaman: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Appasova, D. (2025). Bölgesel Entegrasyon ve Küresel Diplomasi: Türk Devletleri Teşkilatının Stratejik Konumlandırılması. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 12(6), 605-615.
- Argunhan, B. (2022). İstanbul Şehremaneti (1855-1858). *Kırıkkale Hukuk Mecmuası*, 2(1), 149-180.
- Arikboğa, E. (2020). *Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Temel Çerçevesi*. İstanbul: Yurttaşlık Derneği.
- Arıtürk, M., & Negiz, N. (2018). Türkiye ve Azerbaycan Belediye Yönetimlerinin Karşılaştırmalı İncelemesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23, 867-886.
- Arslan, E., & Çetiner, T. (2021). Bölgesel Kalkınmada Yerel Yönetimlerin Rolü: Konya Örneği. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 13(24), 89-103.
- Ateş, H., & Banazılı, M. (2019). Modern, PostModern ve Postbürokratik Kamu Yönetimi Yaklaşımları. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 6(13), 55-64.

- Aydilek, E. (2022). Türk Devletleri Teşkilatının Siyasi ve Ekonomik Potansiyeli. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 5(3), 716-728.
- Başaran, İ., & Akyüz, D. (2025). Yerel Yönetimler Arası İşbirliği Örneği: Türk Dünyası Belediyeler Birliği. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 12(88), 1910-1943.
- Bayartan, M. (2008). Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar Ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler. *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 10(1), 157-175.
- Belediye Kanunu. (2005, 07 13). *T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi*. 04 8, 2025 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi:
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5393&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> adresinden alındı
- Bilgin, M. (2002). Yerel Yönetimlerin Bölgesel Kalkınmadaki Etkinliği: Göller Bölgesi Uygulaması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 313-330.
- Boztepe, M. (2019). Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Türkiye'de Yerel Yönetimler-Merkezi İdare Arasında Görev ve Yetki Paylaşımının Sınırları. *Alanya Akademik Bakış*, 3(1), 49-71.
- Bucaktepe, A., & Coşkun Mert, N. (2025). İl Özel İdaresinin Mali Denetimi Hakkında Bir Değerlendirme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 745-763.
- Buyar, C. (2022). Özbekistan Tarihi. H. Arıdemir içinde, *Yeni Dünya Düzeninde Özbekistan*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Candan, H., & Güçlü, A. (2024). Azerbaycan'da Kamu Yönetimi. E. Oktay, S. Usta, & H. Candan içinde, *Türk Dünyası'nda Kamu Yönetimi Türk Devletleri Teşkilatı Karşılaştırmalı Siyasal ve Yönetimsel Sistemler* (s. 19-56). Karaman: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Civek, F., & Özkahveci, E. (2021). Weber Bürokrasi Kuramı ve İnsan Kaynakları Yönetimi Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(39), 364-394.
- Coşkun, A. V. (1999). Yerel Yönetimler ve Demokrasi. *Türk İdare Dergisi*, 422, 93-110.
- Cumhurbaşkanlığı, T. C. (2005, 02 22). *İl Özel İdaresi Kanunu*. 07 11, 2025 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5302&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> adresinden alındı
- Çağdaş, T. (2011). Türkiye'de Yerel Yönetimlerde İdari Özerklik. *Marmara Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(1), 391-416.
- Çanakçio, F. (2025). *Türk Devletleri Teşkilatı Vizyonunda Azerbaycan ile Türkiye Gümrük Rejimlerinin Karşılaştırılması: Türkiye ve Azerbaycan Arasındaki Olası Bir Gümrük Birliği Anlaşmasına Yönelik Model Önerisi* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: KTO Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Çiçek, Y. (2014). Geçmişten Günümüze Türkiye'de Yerel Yönetimler. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 53-64.

- Çolak, H. (2012). Türk Toplumunda Demokrasi ve Yerel Yönetimlerin Tarihsel Gelişimi Bağlamında 1580 Sayılı Belediye Kanunu Yasama Müzakereleri. *Ankara Üniversitesi Türk Dnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*(49), 33-55.
- Demir, H., & Karakütük, M. (2003). Yerel Yönetimler ve Hizmette Yerellik: Subsidiarite İlkesi. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*(2), 65-77.
- Demir, H., & Karakütük, M. (2003). Yerel Yönetimler ve Hizmette Yerellik: Subsidiarite İlkesi. *Bilgi*(7), 65-77.
- Demir, K. A. (2019). Osmanlı Devleti'nde Yerel Yönetim Kültürü. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 429-452.
- Derdiman, C. (2005). *Yerel Yönetimler*. İstanbul: Aktüel Yayınları.
- Doğan, K. C. (2014). Postmodern Kamu Yönetimi Anlayışı Çerçevesinde Bir Denetim Paradigması: Ombudsman. *Sayıştay Dergisi*(94), 73-96.
- Doru, S. (2015). 19.Y.Y'dan Cumhuriyet'e Türk Yerel Yönetim Sisteminin Doğuşu ve Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme. *Akdeniz İİBF Dergisi*(30), 65-85.
- Dönmez, D., & Akın, S. (2021). *Karşılaştırmalı Yerel İdareler: Çağdaş Perspektifler ve Ülke Örnekleri*. Ankara: İKSAD.
- Dukanbayev, A. (1998). Ülke Ülke Yerel Yönetimler. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 7(4), 126-132.
- Dulupçu, M. A., & Sayın, M. (2020). Yerel ve Bölgesel Ekonomik Kalkınma Perspektifinde Bölgesel Rekabetçilik Yaklaşımları ve Bölgesel Sektörel Rekabetçilik Üzerine Değerlendirmeler. *Uygulamalı Sosyal Bilimler ve Güzel Sanatlar Dergisi*, 2(Özel Sayı), 1-19.
- Düzenli, K. (2020). Erken Dönemden Anayasal Döneme Osmanlı İmparatorluğu'nda Yerel Yönetimler. *Lapseki Meslek Yüksekokulu Uygulamalı Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 136-149.
- Ekinci Furtana, T. (2025). Türk Dünyasında Ortak Pazar ve Gümrük Birliği: Uluslararası Örgütler Perspektifinden Bir Değerlendirme. *Altay Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 21-32.
- Ekinci, N. (2019). Klasik, Neo-Klasik Teori, Sistem ve Durumsallık Yaklaşımları ile Bunların Karşılaştırılması ve Toplam Kalite Yönetimi İçerisindeki Yerlerinin Değerlendirilmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(11), 16-38.
- Elma, F. (2014). Transformation of the Administrative Structure in Azerbaijan . (s. 109-116). International Symposium on Common Governance Culture & Restructuring Problems in Three Seas Basin Countries.
- Emini, F. T. (2009). Türkiye'de Yerel Yönetimler Reformunun İç ve Dış Dinamikleri. *Yönetim Ve Ekonomi Dergisi*, 16(2), 31-48.
- Erkan, E. G. (2014). *Merkezi Yönetim ile Yerel Yönetimler Arasında Görev Paylaşımı, Kamu Hizmetlerinin Görülmesinde Etkinlik ve Silifke Belediyesinde Bir Uygulama*. Karaman: Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Erkiner, H. H., & Eray, İ. (2022). Uluslararası Hukuk Bakımından Bir Uluslararası Örgüt Olarak Türk Devletleri Teşkilatı. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 217-250.
- Ersoy, M. (1989). Tarihsel Perspektif İçinde Türkiye'de Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim İlişkileri. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 9(1), 45-66.
- Ertan, B. (2002). Yerel Yönetim Kavramı. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 11(1), 22-30.
- Ertaş, H. (2016). Türkiye'de Yerel Yönetim Birimlerinin Görev ve Sorumlulukları ile İlgili Mevzuat ve Karşılaştırmalı Analiz. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 87-113.
- Eryılmaz, B. (2011). *Kamu Yönetimi*. Ankara: Okutman Yayıncılık.
- Eryılmaz, B. (2021). *Kamu Yönetimi: Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar, Politikalar*. Ankara: Umuttepe Yayınları.
- Genç, E. (2015). Demokratikleşme Sürecinde Türkiye'de Yerel Yönetimler. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 10(1), 267-290.
- Gözler, K. (2019). *İdare Hukuku*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Güler, E., & Önder, Ö. (2021). İl Özel İdarelerinin Yerel Yönetim Sistemindeki Yeri ve Geleceği Üzerine Bir Alan Çalışması: Bartın İl Özel İdaresi Örneği. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(2), 327-344.
- Güven, A., & Dülger, B. (2017). Osmanlı'dan Günümüze Yerel Hizmet Sunan Klasik Kurumların Dönüşümü. *Enderun Dergisi*, 1(1), 44-53.
- Güven, A., & Dülger, B. (2017). Osmanlı'dan Günümüze Yerel Hizmet Sunan Klasik Kurumların Dönüşümü. *Enderun Dergisi*, 1(1), 44-53.
- Hasanoğlu, M. (2008). Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Devletin Yeniden Yapılandırılması ve Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi Çabaları. *Sayıştay Dergisi*(69), 73-90.
- Hasanoğlu, M. (2008). Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Devletin Yeniden Yapılandırılması ve Yerel Yönetimlerin Güçlendirilmesi Çabaları. *Sayıştay Dergisi*(69), 73-90.
- İbrahimov, M. (2022). Türk Devletleri Birliği Gerçeği ve İşbirliği Perspektifleri. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi Azerbaycan Kültür Başkenti Şuşa'nın 270. Yılı Armağan Sayısı*, 195-212.
- İnaç, H., & Ünal, F. (2007). Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı Ve Türkiye'de Belediyeler. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(17).
- Karaboğa, T., & Zehir, C. (2020). Henri Fayol ve Yönetim Alanına Katkıları Üzerine Bir İnceleme. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*(7), 53-68.
- Karakaya, O. (2025). İl Özel İdarelerinin "Özel"liği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 80(1), 159-183.
- Kavaklı, E., & Karakaş, A. (2022). Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Etkisi Üzerine Bir İnceleme. *Bartın Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(25), 37-50.
- Kayra, F. (2023). Neo-Klasik Yaklaşımın Katkıları: Modern İş Dünyasında Hala Geçerli mi? *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(4), 2151-2173.

- Kayra, F. (2023). Taylor'dan Ötesi Bir Miras Olarak Bilimsel Yönetim Yaklaşımı: Derinlemesine Bir Bakış. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19(1), 73-109.
- Kılıç, K. (2025). İskandinav Güvenli Şehirler Ağı'ndan Türk Dünyası Belediyeler Birliği'ne Bir Misyon Transferi: Radikalleşme ile Mücadele. *Akademik Hassasiyetler*, 12(27), 148-180.
- Kılıç, S. (2005). 1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24(37), 99-111.
- Kıratlı, M. (2022). *Türk Devletleri Teşkilatı Türk Dünyası 2040 Vizyonu*. Ankara: Atlas Akademik.
- Kocatepe, Ö. F. (2024). *Türk Devletleri Teşkilatı Politik ve Askeri İş Birliği*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Koç, T. (2016). Yerel Yönetimlerde Siyasal Açından Farklı Yerel Özerklik Uygulamaları ve Örnekleri. *Mülkiye Dergisi*, 40(1), 87-109.
- Koçak, S. Y., & Ekşi, A. (2010). Katılımcılık ve Demokrasi Perspektifinden Türkiye'de Yerel Yönetimler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*(21), 295-307.
- Korkmaz, Ö. F., & Soğukoğlu Korkmaz, S. (2024). Türk Devletleri Teşkilatı Ekonomik İşbirliğinin Bankacılık ve Finans Boyutu. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 15(3), 469-492.
- Köse, H. Ö. (2004). Yerel Yönetim Olgusu ve Küreselleşme Sürecindeki Yükselişi. *Sayıştay Dergisi*(52), 3-42.
- Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü, T. İ. (1998). *1. Türk Cumhuriyetleri Yerel Yönetimler Kurultayı*. İstanbul: Uyum Ajans.
- Mican, O. (2022, 04 23). *İbn Haldun Üniversitesi*. 02 06, 2026 tarihinde İbn Haldun Üniversitesi: <https://avrasya.ihu.edu.tr/tr/gundem-analiz-ozbekistan-2022-2026-kalkinma-plani> adresinden alındı
- Muratoğlu, T. (2011). Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Türk Hukuku. *Journal of Istanbul University Law Faculty*(1-2), 737-775.
- Mutlu, M. (2010). *Mahalli İdarelerin Bölgesel Kalkınma Üzerindeki Etkileri: Belediyeler Örneği*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Narmambetova, A., & Akman, Ç. (2018). Kırgızistan Cumhuriyeti'nde Yerel Yönetimler. *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 6(13), 457-475.
- Ozar, F. C. (2024). TÜRKSOY'un Türk Kültür Diplomasisine Katkıları ve Geleceği. *XI Beynəlxalq Türk Dünyası Araşdırmaları Simpoziumu*, (s. 165-173). Bakü.
- Ökmen, M., & Şeker, G. (2013). Özbekistan'da Kamu Yönetimi Sistemi ve Yerel Yönetimler. M. Ökmen, & F. Elma içinde, *Türk Dünyasında Yerel Yönetimler* (s. 153-178). İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği.
- Ökmen, M., & Şeker, G. (2022). Özbekistan'da Kamu Yönetim Sistemi ve Yerel Yönetimler. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 4(21), 121-147.

- Ökmen, M., & Yılmaz, A. (2009). Klasik Dönemden Tanzimat'a Osmanlı Kenti ve Yerel Yönetimler. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(23), 91-112.
- Öner, E. (2008). *İstanbul Şehremaneti (Belediyesi)'nin Kuruluşu ve 1917 Yılı Bütçesi*. Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Özer, M. A., & Çiftçi, A. (2022). Klasik Yönetim Teorisi'nin İki Öncü İsmi Fayol ve Weber'in Yönetime Katkısı Üzerine Bir Değerlendirme. *Fenerbahçe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 133-152.
- Özer, M. A., & Kartal, M. (2023). Türkiye'de Yerel Siyasetin Yerelliği: Yerel Yönetimler Üzerinden Bir Değerlendirme. *Türk Araştırmaları Ekonomi Finans Politika Dergisi*, 18(1), 233-253.
- Özer, M. A., & Ortaç, B. (2024). Özbekistan'ın Yönetim Sistemi, Personel Rejimi ve Kamu Hizmeti Reformları. *BİLİG*(109), 129-158.
- Özkulluk, K., & Jorayev, G. (2013). Türkmenistan'da Yerel Yönetim Yapılanması. M. Ökmen, & F. Elma içinde, *Türk Dünyası'nda Yerel Yönetimler Yapısal İşlevsel Görünüm ve Dönüşüm Süreci*. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği.
- Özmen, A. (2021). SSCB'den Ayrılan Türk Cumhuriyetleri'nin Yerel Yönetim Perspektifleri. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 6(11), 51-60.
- Özsoy, B. (2023). 'Türk Dünyası' Söylemi İçinde Türk Devletleri Teşkilatı'nın Rolü ve Önemi. *Anasay Dergisi*, 40-55.
- Öztaş, C., & Zengin, E. (2008). Yerel Yönetimler ve Kültür Hizmetleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*(54), 155-180.
- Öztürk, Z., & Demir, Ö. (2017). Klasik, Neo-Klasik, ve Modern Yönetim Yaklaşımlarının Karşılaştırılmasına İlişkin Bir Analiz. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 3(2), 119-134.
- Parlak, B. (2014). Avrupa Birliği Perspektifinden Merkezi Yönetim - Yerel Yönetim İlişkileri. *TESAM Akademi Dergisi*, 1(1), 7-40.
- Parlak, B. (2018). Azerbaycan'da Kamu Yönetimi ve Yerel Yönetimler: Yapısal, İşlevsel ve Karşılaştırmalı Analiz. *TESAM 3. Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı* (s. 115-143). Bursa: TESAM.
- Seçtim, H., & Erkul, H. (2020). Yönetim Yaklaşımları Üzerine Kuramsal Bir Değerlendirme. *Management and Political Sciences Review*, 2(1), 18-50.
- Seçtim, H., & Erkul, H. (2020). Yönetim Yaklaşımları Üzerine Kuramsal Bir Değerlendirme. *Management and Political Sciences Review*, 18-50.
- Sevinç, A., & Eren, T. (2016). Bölgesel Kalkınma ve Girişimcilik: Ahiler Kalkınma Ajansı Örneği. *Ekonomi İşletme Siyaset Ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(1), 1-22.
- Sezer, Ö., & Vural, T. (2010). Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Devletin Değişen Rolü ve Merkezi Yönetim ile Yerel Yönetimler Arasında Yetki ve Görev Paylaşımı. *Maliye Dergisi*(159), 203-219.

Sezer, Ö., & Vural, T. (2010). Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Devletin Değişen Rolü ve Merkezi Yönetim ile Yerel Yönetimler Arasında Yetki ve Görev Paylaşımı. *Maliye Dergisi*(159), 203-219.

SÜRKAD. (2025). *Dünyada Yerel Yönetimler ve Belediyeler*.

Şataf, C., & Gadalı, M. (2020). Azerbaycan'da Belediyelerin Mali Yapısına Yönelik Genel Bir Değerlendirme. *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 1-17.

T.C. Ticaret Bakanlığı. (2025, 06 15). 09 24, 2025 tarihinde T.C. Ticaret Bakanlığı: <https://dtybs.ticaret.gov.tr/blog/post/29547/> adresinden alındı

TASAM. (tarih yok). Kazakistan - 2050 Stratejisi Olgunlaşan Devletin Yeni Siyasi İstikameti. 09 29, 2025 tarihinde https://tasam.org/Files/Icerik/File/kazakistan_-_2050_stratejisi_2ed088a6-ffd2-4202-8a38-b0a42a571fee.pdf adresinden alındı

Taşdelen, M. (2011). Sovyet Sonrası Türk Cumhuriyetlerinde Siyasi Değişim. *Istanbul Journal of Sociological Studies*(43), 71-80.

Taştekin, A. (2018). Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Stratejileri Ve Bölge İdareleri. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(1), 69-83.

TDBB. (2023). *Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Faaliyet Raporu 2023*. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği .

TDBB. (2024). *Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Faaliyet Raporu*. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği.

Tecim, V. (2004). Sistem Yaklaşımı ve Soft Sistem Düşüncesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 19(2), 75-100.

Tileberdi, Y. (2014). *Türkiye ve Kazakistan Yerel Yönetim Reformlarının Karşılaştırmalı Analizi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Türk Devletleri Teşkilatı. (tarih yok). 02 05, 2026 tarihinde Türk Devletleri Teşkilatı: <https://www.turkicstates.org/tr/isbirligi-alanlari-detay/2-ekonomik-isbirligi> adresinden alındı

Türk Devletleri Teşkilatı. (2021). *Türk Dünyası 2040 Vizyonu*. Türk Devletleri Teşkilatı.

Türk Devletleri Teşkilatı. (2022, 01 11). 09 28, 2025 tarihinde Türk Devletleri Teşkilatı: <https://www.turkicstates.org/tr/isbirligi-alanlari-detay/5-tourism-cooperation> adresinden alındı

Türk Devletleri Teşkilatı. (2025, Temmuz 1). Temmuz 1, 2025 tarihinde <https://www.turkicstates.org/tr/isbirligi-alanlari-detay/1-siyasi-isbirligi> adresinden alındı

Türk Devletleri Teşkilatı. (2025). 09 28, 2025 tarihinde Türk Devletleri Teşkilatı: <https://www.turkicstates.org/tr/isbirligi-alanlari-detay/3-gumruk-isbirligi> adresinden alındı

Türkmen Portal. (2024, 09 16). 02 06, 2026 tarihinde Türkmen Portal: <https://turkmenportal.com/tr/news/82603-ab-ve-turkmenistan-20242028-ichin-buyuk-olchekli-bir-yeshil-kalk%C4%B1nma-projesi-bashlat%C4%B1yor> adresinden alındı

- Türkmenistan Anayasası . (2016). 06 12, 2025 tarihinde
https://www.constituteproject.org/constitution/Turkmenistan_2016 adresinden alındı
- Uçar, A., & Çağatay, U. (2013). Kazakistan'da Yerel Yönetimler. M. Ökmen, & F. Elma içinde, *Türk Dünyasında Yerel Yönetimler Yapısal İşlevsel Görünüm ve Dönüşüm Süreci* (s. 99-118). İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği.
- Ulufur Kansoy, S. (2021). Modern Yönetim Teorileri. E. Kabakçı Günay içinde, *Sosyal Bilimlerde Güncel Konulara Teorik Politik ve Ampirik Yaklaşımlar*. İstanbul: Efe Akademi.
- Urhan, V. F. (2008). Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılandırılması. *Sayıştay Dergisi*(70), 85-102.
- Usta, S., & Sadat, S. A. (2024). Türkmenistan' da Kamu Yönetimi. E. Oktay, S. Usta, & H. Candan içinde, *Türk Dünyasında Kamu Yönetimi Türk Devletleri Teşkilatı Karşılaştırmalı Siyasal ve Yönetimsel Sistemler*. Karaman: Çizgi Kitabevi.
- Uysal, Y., & Atmaca, Y. (2018). Türkiye'deki Merkezi ve Yerel Yönetim İlişkilerinin Yönetişim Modeli. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 1(3), 411-424.
- Ünal, F. (2011). Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Yasal ve Yapısal Dönüşümü. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(30), 241-248.
- Ünal, F. (2011). Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Yasal ve Yapısal Dönüşümü. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(30), 241-248.
- Viyana, E. B., & Feser, E. (2017). Regional Economic Development. *Oregon State University*, 1-18.
- Vural, T. (2004). Osmanlı İmparatorluğunda Yerel Yönetimler. *Türk İdare Dergisi*(444), 179-194.
- Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğü*. (tarih yok). 07 19, 2025 tarihinde
<https://yeryonetimler.csb.gov.tr/kurulus-ve-gorevler-i-91361> adresinden alındı
- Yeşilbaş, A. (1998). *İstanbul Şehremaneti Teşkilatı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yıkıcı, A., & Bilgili, M. Y. (2022). Kazakistan'da Yerel Yönetimler. *Yeni Türkiye*, 123, 385-395.
- Yıkıcı, A., & Bilgili, M. Y. (2022). Kırgızistan Yerel Yönetim Sisteminin Subsidiarite (Hizmette Halka Yakınlık) İlkesi Bağlamında İncelenmesi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 13(2), 447-478.
- Yıkıcı, A., & Salman, T. (2021). Farklı Yerel Yönetim Modelleri Işığında Azerbaycan'daki Belediyeler ve Merkez-Yerel İlişkisi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(47), 1-17.
- Yılmaz, V., & Telsaç, C. (2021). Yerel Yönetimler ve Katılım. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(40), 235-254.
- Yüksel, F. (1998). Yerel Yönetimlerde Özerklik. *Öneri Dergisi*, 2(10), 91-96.

- Zarplı, Ç., & Demez, E. G. (2025). Yasama, Yürütme Organları ve Bütçe Süreçleri Bağlamında İki Türk Devletinin Başkanlık Sistemlerinin Karşılaştırılması: Türkiye ve Kazakistan. *Maliye ve Finans Yazıları*(123), 210-229.
- Zavalsız, Ş., & Ateş, H. (2022). Bağımsızlık Sonrası Orta Asya'da Kamu Yönetimi: Kazakistan Örneğinde Yapı ve Reformlar. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 22(2), 515-547.
- Zengin, M. (2025). Durumsallık Yaklaşımı ve Stratejik Yönetim İlişkisi: Teorik Bir Çalışma. *Uluslararası Davranış, Sürdürülebilirlik ve Yönetim Dergisi*, 12(23), 35-56.